

યુગ શક્તિ ગાયત્રી

જુલાઈ - ૧૯૮૮

ગુરુ એટલે જ્ઞાન
 એવું જ્ઞાન કે જે માનવ જીવનને
 ,પૂર્ણતાના લક્ષ્ય સુધી પહોંચવાનો રાહચીઢે.
 ગુરુ પૂર્ણિમાનું પર્વ એટલે જ્ઞાન પર્વ. આ અવસર
 પર ગુરુના ઉપકારના બદલામાં શિષ્યો દ્વારા
 યથાશક્તિ સેવા, ઘન, આજ્ઞાપાલનના રૂપમાં શ્રદ્ધાંજલિ
 આપવાની પરિપાટી ચાલતી આવી છે. આવો, આપણે
 પણ વર્તમાન પરિસ્થિતિના સંદર્ભમાં મહાન સાંસ્કૃતિક
 પરંપરાનું પાલન કરીએ. માનવ કલ્યાણ અને જન
 જાગૃતિનો સંદેશ આપતી “યુગ શક્તિ ગાયત્રી”નો
 એક નવો સદસ્ય બનાવીને પૂ. ગુરુદેવનાં ચરણોમાં
 શ્રદ્ધાંજલિ સમર્પિત કરીએ.

વર્ષ - ૧૮
અંક - ૭

જુલાઈ - ૧૯૮૮

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨૦-૦૦
આજીવન લવાજમ રૂ. ૨૦૦-૦૦

પ્રિકાશંદે

કલ્પ્યં દલું કે..

રાજા પાસે એવી વસ્તુ માગવી જોઈએ કે જે
એના ગોરવને અનુરૂપ હોય પરમાત્મા પાસેથી જો કશું
માગવું હોય તો સદ્બુદ્ધિ જ માગવી જોઈએ; કારણ કે
આધ્યાત્મિક અને ભૌતિક-સમસ્ત પ્રકારનાં સુખોનું મૂળ
કારણ સદ્બુદ્ધિ જ છે. પરમાત્મા જના પર પ્રસન્ન થાય છે
તેને સિદ્ધિ-વૈભવ નહિ પણ સદ્બુદ્ધિ આપે છે. ગાયત્રી
મહામંત્રમા પરમાત્મા પાસે સદ્બુદ્ધિની યાચના કરવામાં
આવી છે. ગાયત્રી સદ્બુદ્ધિનો મંત્ર છે. એટલે એને
મંત્રોનો રાજા કહેવામાં આવે છે.

गायत्री उपसना

विधिपूर्वकं ऋषेर्विष्णवे

गायत्री મંત્રના ૨૪ અક્ષરોમાં ભગવાનને સદ્બુદ્ધિની પ્રાર્થના અને યાચના કરવામાં આવી છે સદ્બુદ્ધિનું તત્ત્વ ઋતુંભરા પ્રજ્ઞા છે એને પ્રાપ્ત કર્યા પછી બીજું કશું મેળવવાનું બાકી રહેતું નથી. કમળનું ફૂલ જ્યારે ખીલે છે ત્યારે એના સૌંદર્ય અને ગંધથી આકર્ષાઈને દૂર દૂરથી મધમાખીઓ અને ભમરા-પતંગીયાં આપમેળે જ ઉડતાં ઉડતાં આવે છે આ પ્રકારે અંતઃકરણમાં ગાયત્રી સાધના દ્વારા સદ્બુદ્ધિની સ્થાપના થતાં ભૌતિક સાધન-સગવડ અને આધ્યાત્મિક વિભૂતિઓ આપમેળે દોડતી આવે છે.

રામાયણમાં કહેવામાં આવ્યું છે -

જહાં સુમતિ તદં સમ્પતિ નાના ।

જહાં કુમતિ તદં વિપતિ નિદાના ॥

જ્યાં સુમતિ-સદ્બુદ્ધિનો પ્રકાશ હશે ત્યાં વિવિધ પ્રકારની સંપત્તિઓનો ભંડાર જમા થઈ જશે અને જ્યાં સુમતિ નહીં હોય ત્યાં દુર્બુદ્ધિ નિવાસ કરશે, વિપત્તિઓનાં વાદળ ચઢી આવશે. મગજમાં સદ્બુદ્ધિ હોય તો મનુષ્ય એવું શ્રેષ્ઠ આચરણ કરશે કે જેનાથી એનું જીવન સુખ અને શાંતિથી વ્યતીત થાય છે. સદાચારી વ્યક્તિને કોઈનો ભય નથી રહેતો. તે કોઈનું અહિંત નથી કરતો એટલે બીજાં પણ એને હાનિ નથી પહોંચાડતાં. તે સૌની સાથે ઉદાર અને મધુર વ્યવહાર કરે છે, એટલે બીજાં પણ બદલામાં એવો જ આનંદદાયક વ્યવહાર કરે છે. આવા વિવેકી લોકો શરીર અને મનથી હમેશાં સુખી અને સંતુષ્ટ રહે છે.

પ્રાર્થનારૂપી ગાયત્રી ઉપસનામાં નિયમોનું કોઈ બંધન નથી. જે પ્રકારે વિદ્યાર્થીઓ શાળામાં પ્રાર્થના કરે છે, એ પ્રમાણે બે હાથ જોડીને ગાયત્રી મંત્ર દ્વારા પણ ભગવાન પાસે સદ્બુદ્ધિ માગી શકાય છે પરંતુ જો આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનના નિયમો-સિદ્ધાંતોને અનુસરીને

સૂક્ષ્મ પ્રકૃતિના ગર્ભમાંથી ઋતુંભરા તત્ત્વને આકર્ષિત કરીને પોતાના અંતઃકરણમાં ધારણ કરવું હોય તો ગાયત્રીનો ઉપયોગ મંત્રના રૂપમાં કરવો પડશે મંત્રમાં વિશેષ પ્રકારની શક્તિઓ હોય છે પરંતુ એમાં સાથે સાથે શાસ્ત્રીય નિયમોનું બંધન પણ હોય છે વિધિ-વિધાન નિયમ-ઉપનિયમોનું પાલન કર્યા વગર મંત્રતત્ત્વ જાગૃત થતું નથી અને એનું એ ફળ નથી મળતું કે જે એ મહાશક્તિ દ્વારા પ્રાપ્ત થવું જોઈએ.

એમ તો હજારો-લાખો લોકો ગાયત્રીને જાણે છે. એનું ઉચ્ચારણ અને સ્મરણ પણ કરે છે પરંતુ એમને એટલો જ લાભ મળે છે, જેટલો કે ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરવાથી મળી શકે છે પ્રાર્થનામાં ભાવનાનું મહત્ત્વ સાંધી વધારે હોય છે જેટલા ઊંડા ફેદયથી પ્રાર્થના કરવામાં આવશે એટલો જ એનો લાભ મળશે. મગરની પકડમાં ફસાયેલા હાથીએ જ્યારે ઊંડા ફેદય અને ભાવનાની સાથે ભગવાનને પોકાર્યો ત્યારે વિષ્ણુ ભગવાન પોતાના ભક્તનું રક્ષણ કરવા માટે પોતાના વાહન ગરુડ પર નહિ બેસતાં ખુલ્લા પગે દોડતા આવ્યા હતા પરંતુ કેટલાય લોકો એવા છે કે જે કલાકો સુધી પ્રાર્થના કરે છે, છતાં પણ એમને એનાથી કોઈ લાભ નથી થતો. એનું એક જ કારણ છે - એમની પ્રાર્થનામાં શબ્દ તો હોય છે, પણ ભાવનાની ગભીરતા નથી હોતી, એમના. અંતઃકરણમાંથી નીકળેલી પ્રાર્થનાનો પ્રભાવ તો હોય છે, પણ બહુ જ ઓછો. ગાયત્રી મંત્રનો ઉપયોગ કોઈપણ પ્રકારના વિધિ વિધાન વગર પ્રાર્થનાના રૂપમાં કરી શકાય છે, પણ એના વત્તાઓછા લાભની વાત તો પ્રાર્થના કરનાર વ્યક્તિની ભાવના પર જ આધારિત રહેશે.

પ્રાર્થનામાં ભાવનાનું મહત્ત્વ બતાવતા શાસ્ત્રોમાં કહેવામાં આવ્યું છે -

ભાવેન લભતે સર્વ ભાવેન દેવ દર્શનમ ।
ભાવેન પરમં જ્ઞાનં તસ્યાહ ભાવાવલમ્બનમ ॥

- રૂઢ મંત્ર

ભાવથી બધું જ મળે છે. ભાવનાની દંઢતાથી જ દેવ દર્શન થાય છે. ભાવનાથી જ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. એટલા માટે ભાવનાનો જ આધાર ગ્રહણ કરવો જોઈએ. યાદશી ભાવના યસ્ય સિદ્ધિર્ભવતિ તાદશી જા જેની જેવી ભાવના હોય છે, તેને એવી જ સિદ્ધિ મળે છે.

આવી ભાવભરી પ્રાર્થના માટે શાસ્ત્રોમાં નિયમ-ઉપનિયમોનું કોઈ બંધન નથી.

અશુચિવશિર્વાપિ ગરહન તિષ્ઠાન યથા તથા ।
ગાયત્રી પ્રજભેદ્ધામાન જપાત પાપન્તિ વર્તતે ॥

- ગાયત્રી મંત્ર

અપવિત્ર હોય કે પવિત્ર હોય, ચાલતો હોય કે બેઠેલો હોય, કોઈપણ સ્થિતિમાં હોય, બુદ્ધિશાળી મનુષ્યે ગાયત્રીનો જપ કરવો જોઈએ. આ જપ દ્વારા સમસ્ત પાપોથી છુટકારો મળે છે.

માનસિક જપને એક પ્રકારની પ્રાર્થના માનવામાં આવી છે. એટલા માટે એમાં નિયમ બંધનોનો કોઈ પ્રતિબંધ નથી.

અશુચિર્વા શુચિર્વાપિ ગરહન્તિસ્તિષ્ઠન સ્વપન્નપિ

મંત્રેક શરનો વિદ્વાન મનસેવ સદાભ્યસેત ॥

ન દોષો માનસે જાપ્યે સર્વ દેશેડપિ સર્વદા ।

પવિત્ર હોય કે અપવિત્ર, ચાલતાં-ફરતાં, ઉઠતાં-બેસતાં, જાગતાં-ઊંઘતાં એક જ મંત્રનું શરણ લઈને એનો સદા માનસિક જપ કરવો જોઈએ. માનસિક જપમાં કોઈ સમય કે સ્થાનનો દોષ નથી હોતો.

પ્રાર્થના ત્યારે સાંભળવામાં આવે છે કે જ્યારે એમાં ભાવનાનું બળ હોય. વિષયી, લોભી, કામુક પુરુષોને પોતાના વિષયમાં જેવી લગન હોય છે, એવી જ જો ઈશ્વરમાં નિષ્ઠા અને ભકિત હોય તથા હાથીની જેમ ઊંડાણથી પ્રાર્થના કરવામાં આવે તો એનો એવો જ પ્રભાવ જોવા મળી શકે છે, જેવો કે હુમાયુની બીમારીમાંથી એના પિતા બાબરે ખુદાને ઈબાદત (પ્રાર્થના) કરી કે મારે બેટો સાજો નરવો થઈ જાય અને

એના બદલામાં હું મરી જાઉં. એની પ્રાર્થના સાંભળી લેવામાં આવી. બાબર મરી ગયો અને હુમાયુ મરણ પથારીએથી ઊભો થયો.

પ્રાર્થનાની સફળતાનું રહસ્ય ભક્તની આ ભાવનાઓ પર આધારિત રહે છે -

યા પ્રીતિ વિવેકાનાં વિષયેષ્વન પાપિની ।

ત્વા મનુસ્યરતઃ સા મે ફદયાન્યાય સર્પતુ ॥

- વિષ્ણુ પુરાણ

જે પ્રકારે અવિવેકી મનુષ્યોની પ્રીતિ વિષયોમાં હોય છે, એવી જ રીતે મારી પ્રીતિ સદા તમારામાં રહે.

મંત્ર વિદ્યાનું તત્વજ્ઞાન એનાથી જાહે છે. એમાં વિધિ-વિધાન, કર્મકાંડ અને મર્યાદાને મહત્વ અપાયું છે. મંત્રમાં પ્રચંડ શક્તિ રહેલી છે. મંત્ર શાસ્ત્ર એક વિજ્ઞાન સંમત વિદ્યા છે. જે પ્રકારે ભૌતિક વિજ્ઞાનના નિયમોના આધાર પર કામ કરતાં યંત્રોને વિધિવત્ ચલાવવામાં આવે તો પોતાનું કામ નિયમિતરૂપથી કરે છે. એ પ્રકારે મંત્રની ઉપાસના પણ જો એક નિશ્ચિત કર્મકાંડ અને નિયમના આધાર પર કરવામાં આવે તો એના દ્વારા એવા જ લાભ મળી શકે છે કે જે શાસ્ત્રોના રચયિતા અને ઋષિઓએ બતાવ્યા છે.

ગાયત્રીની જો વિધિવત શાસ્ત્રોમાં બતાવેલ વિધિ પ્રમાણે ઉપાસના કરવામાં આવે તો તે મંત્રરૂપ થઈને ચમત્કારી પરિણામ પેદા કરે છે. જે પ્રકારે પ્રાર્થનામાં ભાવનાનું મહત્વ છે, એ પ્રકારે મંત્ર સાધનામાં નિયમ પાલનનું મહત્વ છે. ભાવના વગરની પ્રાર્થના નિષ્ફળ જાય છે, એ પ્રકારે સાધનાના નિયમોની અવગણના કરવાથી મંત્રનું ફળ નથી મળતું. શાસ્ત્રોમાં એવા કેટલાય સંદર્ભો છે કે જેમાં ગાયત્રી મહામંત્રની મહત્તા અને લાભોનું વર્ણન કરતાં કરતાં એ વાતનો પણ સંકેત કરવામાં આવ્યો છે કે આ બધું ત્યારે જ સંભવ છે જ્યારે કે એ સાધનાને વિધિ-વિધાન સાથે નિયમિતરૂપથી કરવામાં આવે.

કેટલાક લોકો શાસ્ત્રોમાં બતાવેલ સાધનાના નિયમો-બંધનોની ઉપેક્ષા કરીને પોતાની મરજીમાં આવે એ પ્રમાણેની સાધના કરે છે. પોતાની ઈચ્છાનુસાર નિયમ બનાવી લે છે. શાસ્ત્રોક્ત વિધિ-વિધાનોની ઉપેક્ષા કરનારા એક પ્રકારના વાંદરા છે.

ગાયત્રી-વલ્લવેના

એક દિવસ વહેલી સવારે વિશ્વામિત્ર ઋષિ હિમાલયના એક શિખર પર આસન લગાવીને બેઠા હતા. એમનો દેહ સ્થિર અને અચળ હતો. ગગન મંડળના એક ખૂણામાં સૂર્યનો ઉદય થયો અને એનાં પ્રથમ કિરણોએ હિમાલયના શિખરને સ્પર્શ કર્યો. એ કિરણો પછી વિશ્વામિત્રના કદયને સ્પર્શ કર્યો. જોત જોતામાં અસંખ્ય કિરણો ફેલાવતો સૂર્ય મધ્ય આકાશમાં આવી ગયો. વિશ્વામિત્રને આ સૂર્યનાં દર્શન થયાં.

પરંતુ આ શું થયું ? વિશ્વામિત્ર અચાનક વિસ્મયમાં પડી ગયા. એમના શરીરની અંદર પણ એક સૂર્ય ચમકી રહ્યો હતો. એમના કદયરૂપી આકાશમાં પણ એક સૂર્ય પ્રકાશી રહ્યો હતો. બહારના આકાશનો સૂર્ય સમસ્ત વિશ્વને પ્રકાશ આપવાને કારણે સમષ્ટિ સૂર્ય હતો અને વિશ્વામિત્રના કદય આકાશમાં, માથાથી માંડીને નખ સુધી પ્રકાશતો આ બીજો સૂર્ય વ્યક્તિગત હતો. આ બંને સૂર્યમાં એકતાનો ભાવ પેદા થઈ રહ્યો હતો. એ બંને ભૌતિક પદાર્થ હતા, બહારનો સૂર્ય પંચ મહાભૂતોનો બનેલો હતો અને શરીરની અંદરનો સૂર્ય પણ પંચ મહાભૂતોના આધાર પર જ પ્રકાશિત થયો હતો. વિશ્વામિત્ર વિચાર કરવા લાગ્યા કે આ પંચ મહાભૂતોને પ્રેરણા આપનાર કોણ છે ? કઈ શક્તિ એમને પ્રકાશવાની શક્તિ આપી રહી છે ?

વિશ્વામિત્રની વેદક દંષ્ટિ જડ જગતમાંથી બહાર નીકળીને ચેતન તત્વને શોધી રહી હતી. બહારની સ્થૂળ જડતાનાં બંધન તોડીને તે અંતઃકરણમાં પ્રવેશ કરી રહી હતી. ત્યાંથી તેજનો પ્રવાહ નીકળી રહ્યો હતો. ત્યાંથી નવી નવી ચેતનાઓ અને પ્રેરણાઓ મળી રહી હતી. એ પ્રેરણાઓ આપનાર અંતર્યામી દેવ-સવિતા નારાયણ હતા. તે સમસ્ત દેવતાઓના દેવ હતા. એમની પ્રેરણાથી આકાશમાં ચમકતા સૂર્યને પોતાનાં અસંખ્ય

કિરણો દ્વારા વિશ્વને પ્રકાશિત કરવાની શક્તિ મળી હતી અને એની ચેતના આ દેહમાં આવેલા સૂર્યને પ્રકાશ આપી રહી હતી. જે પ્રકારે કાણાં પાડેલા ઘડામાં મુકવામાં આવેલા દેવીના દીવાનો પ્રકાશ દરેક કાણામાંથી નીકળે છે. એ રીતે દેહમાં બેઠેલા અંતર્યામીનો પ્રકાશ દરેક ઈન્દ્રિય અને શેષેશેશમાંથી પ્રગટ થાય છે. સાચા સાધુ-સંતોના દેહનાં છિદ્ર નિર્મળ, સ્વચ્છ રહે છે, એટલે એમના દેહનો પ્રકાશ વિશેષરૂપથી દેખાય છે. પરંતુ પાપી અને સાંસારિક લોકોના છેદ વિષય-વાસનાથી ભરેલા હોય છે એટલે અંદર બેઠેલ અંતર્યામી પુરુષ પોતાનો પ્રકાશ બહાર ફેંકી શકતો નથી અથવા તો એ પ્રકાશ બહુ મંદ હોય છે. સાધુ-સંતોના શરીરનો પ્રકાશ (તેજોવલય) સફેદ-સ્વચ્છ હોય છે અને પાંપી-સંસારી જીવોનો પ્રકાશ કાળો હોય છે.

વિશ્વામિત્રએ કેટલાંય વર્ષો સુધી ઉગ્ર તપસ્યા કરીને પોતાના દેહનાં સમસ્ત છિદ્રોને નિર્મળ બનાવી દીધાં હતાં. એમણે પોતાની બુદ્ધિ શક્તિને પારદર્શક બનાવી હતી. એમની અંદર બહાર કે અંદરનો કોઈપણ પ્રકારનો મેલ નહોતો. વિશ્વામિત્રની કાયા તપેલા સોના જેવી ચમકતી હતી. હવે એમની કાયા પર એમનો અધિકાર નહોતો. એ પંચ ભૂતોનો બનેલો દેહ સમાજના કલ્યાણ માટે સમર્પિત કરી દેવામાં આવ્યો હતો. વિશ્વામિત્ર વિશ્વ સાથે એકતા સ્થાપિત કરી ચૂક્યા હતા. વિશ્વામિત્રએ વાસ્તવિક રૂપમાં વિશ્વના મિત્ર બનીને પોતાનું નામ સાર્થક કરી બતાવ્યું હતું.

સાધનાના માર્ગ પર આગળ વધતાં વધતાં વિશ્વામિત્ર પોતાનો વ્યક્તિભાવ ભૂલી ગયા હતા. વિશ્વની સમસ્ત વિભૂતિઓ એમનાં ચરણોમાં આળોટતી હતી. તેઓ જે કોઈ કાર્ય કરતા હતા તે પોતાના માટે નહિ પરંતુ સમાજમાટે કરતા હતા. પહેલાં

પહેલાં એમને પોતાના અંતઃકરણમાંથી પ્રેરણા મળવા લાગી હતી. એમના પ્રભાવથી એક સોનેરી પ્રભાતે એક દિવ્ય દર્શન થયું. એ દર્શનમાં જે પ્રકાશ હતો તે સૂર્ય અને સપિતાનો જ હતો. પણ તે ફક્ત પ્રકાશ જ નહિ, એમાં ચેતના અને જ્યોતિ પણ હતી.

વિશ્વામિત્રના અંતઃકરણમાંથી એક નાદ શબ્દ પ્રગટ થઈ રહ્યો હતો. ‘ભર્ગ’ આ ‘ભગ’ પરમ તેજ, પરમ પ્રકાશ સપિતા-નારાયણનું સર્વોત્તમ તત્ત્વ હતું. આ પ્રસંગમાં વિશ્વામિત્રને એમના ગુરુદેવની યાદ આવી. એમનું નામ ‘ભૃગુ’ ઋષિ હતું. એમની જ પરમ કૃપાથી આ પરમ પ્રેરણા, આ સમાજ કલ્યાણની ભાવના, આ વિશ્વ હિતની ચેતના પ્રાપ્ત થઈ હતી, એટલે પોતાના ગુરુદેવ તથા પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા આ પરમ તેજનું નામ ‘ભર્ગ’ દરેક દિશ્વથી યોગ્ય જ હતું.

મુનિ શ્રેષ્ઠ વિશ્વામિત્રને જ્યારે આ પરમ તત્ત્વનાં દર્શન થયાં ત્યારે એમને એક મંત્રની સ્ફુરણા થઈ. એમના અંતઃકરણમાં એક નાદ જાગ્યો. એમનું હૃદય નાચી ઉઠ્યું. એવું લાગતું હતું કે કોઈ અંતર્યામી એમના હૃદયમાં દાખલ થઈને એમને દિવ્ય મંત્રનો ડિપેંશ આપી રહ્યા છે. તપશ્ચર્યા કરીને અને પરમ તત્ત્વ સ્વરૂપ સપિતા નારાયણના દર્શન કરીને એમને જે પરમ ચેતના

અને પ્રેરણા મળી હતી એના પ્રભાવથી એમનું મુખ મંડળ પ્રકાશિત થઈ રહ્યું હતું. એમના મુખેથી સપિતા નારાયણનાં ગુણગાન કરતા ત્રણ મંત્ર નીકળ્યા. એમાં પ્રથમ મંત્ર આ હતો -

તત્સપિતૃવરિણ્યં ભર્ગો દેવસ્ય
ધીર્મહિ ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્ ॥

ઋગ્વેદનાં દસ મંડળ છે. એમાંથી ત્રીજા મંડળના ૬૧૭ મંત્રોના દૈશ વિશ્વામિત્ર ઋષિ છે. એ બધા મંત્રોનું દર્શન એમની આંતરિક પ્રેરણામાંથી થયું છે અને એ બધા મંત્રોમાંથી સૌથી ઉત્તમ મંત્ર એને માનવામાં આવ્યો છે. ત્રીજા મંડળમાં ૬૧ સુકત છે. એમાંથી આ મંત્ર છેલ્લા સુકતનો દસમો છે.

વિશ્વામિત્ર ઋષિએ આ મંત્રનું દર્શન કરીને સમાજ કલ્યાણની સર્વોત્તમ ભાવના પ્રગટ કરી છે. તપ-શકિતના પ્રભાવથી એમની બુદ્ધિને એ પ્રેરણા મળી કે જે સમસ્ત સમાજના કલ્યાણનો આધાર છે. ગાયત્રી છંદમાં ગાવામાં આવેલા આ મંત્રમાં વિશ્વામિત્રએ ‘સપિતા’ની પરમ શકિત સાવિત્રીના મહિમાનું ગાન કર્યું છે. વિશ્વામિત્રના શ્રીમુખે પ્રગટ થયેલી આ સરસ્વતી વાણીને, શબ્દ, અર્થ અને વ્યંજનાની શકિતએ મંત્રનું રૂપ આપીને સાધનાનો સર્વશ્રેષ્ઠ માર્ગ પ્રગટ કર્યો છે. •

ધર્મનું પાલન કરનાર અજેય છે

મગ્ધ સમ્રાટ અજાત શત્રુની ગીધ જેવી નજર લિચ્છવી ગણરાજ્ય ઉપર મંડાઈ હતી. વિજયોની વૈશાલી નગરી અજાતશત્રુના વિજય રથ માટે દુર્ગમ પહાડ જેવી હતી તથા તે ગૌરવથી પોતાનું મસ્તક ઉન્નત રાખી રહી હતી. ભગવાન બુદ્ધ છેલ્લી વાર રાજગૃહની બહાર દુધકૂટમાં પધાર્યા ત્યારે અજાતશત્રુએ મગ્ધના મહાઅમાત્ય વસસ્કરને એમની સેવામાં મોકલીને નિવેદન કર્યું - “ભગવન્, અમે વૈશાલીને હરાવવા માગીએ છીએ. કોઈક ઉપાય બતાવો.” આ સાંભળી ભગવાને પાસે બેઠેલા આનંદને પૂછ્યું - “ભન્તે, શું વાજિયોનાં સંસદ અધિવેશનો વારંવાર થાય છે?” “હા ભગવન્” “આનંદ, શું વિજયો સંઘ બદ્ધ થઈને ઉઘમ કરે છે? રાષ્ટ્રીય ફરજો અદા કરે છે? સભા દ્વાર નિયમપૂર્વક સ્વીકારાયા વગરનો કોઈ આદેશ તો આપતા નથી ને? આચાર સંહિતાનું ઉલ્લંઘન તો કરતા નથી ને? વાજિધમ્મના (રાષ્ટ્રીય વિધાન તથા સંસ્થાનો) નિર્દેશ પ્રમાણે જ આલે છે ને? વૃદ્ધ જનોનો આદર કરે છે? એમની આજ્ઞાઓનું પાલન કરે છે? પોતાની કુળવધૂઓ તથા કુમારિકાઓનું સન્માન કરે છે? ચેત્યોનું સન્માન કરે છે? અરિહંતોની સેવા અને રક્ષણ કરે છે?”

“હા ભગવાન, લિચ્છવીઓ આ બધા ધર્મોનું તત્પસ્તાપૂર્વક પાલન કરે છે, “આનંદે ઉત્તર આપ્યો.”

“ભગવાનની મુખમુદ્રા ગભીર બની ગઈ. એમણે અમાત્ય વસસ્કર તરફ જોઈને પોતાના શિષ્યને કહ્યું - “તો આનંદ, આ બધા ધર્મો ગણરાજ્યમાં પ્રાપ્તતત્ત્વો છે. જ્યાં સુધી લિચ્છવીઓ તેનું પાલન કરશે ત્યાં સુધી તેઓ અપરાધ્ય રહેશે. આવું જ સ્વરૂપ એક આદર્શ સંસ્થા, સમાજ તથા સંસ્કૃતિનું હોવું જોઈએ. તમે પણ આ આદર્શ સંસ્કૃતિનું અંગ બનીને રહો. બીજાને હરાવવાનું ન વિચારો.”

ગાયત્રી સૂક્ત શક્તિઓનો સ્ત્રોત

સૃષ્ટિનો વિકાસ અને વિસ્તાર એક જ કેન્દ્ર બિંદુથી થયો છે. આ વાત પશ્ચિમના વિદ્વાનો અને ભારતીય દાર્શનિકો બંને માને છે. ખગોળશાસ્ત્રીઓના મતાનુસાર શરૂઆતમાં એક જ તત્વ હતું. એમાં વિસ્ફોટ થયો અને ત્યારથી પદાર્થ મદાકિનીઓના રૂપમાં વહેવા લાગ્યો. એનાથી ગ્રહ-નક્ષત્રોવાળી સૃષ્ટિની રચના થઈ. આ ભૌતિકવાદી માન્યતામાં પદાર્થ માટે તો સ્થાન છે, પણ ચેતના માટે નહિ હોવાને કારણે સમસ્ત વાત અધૂરું હોય તેવું લાગે છે.

ભારતીય વિદ્વાનોના વિચાર એના કરતાં વધારે મહત્વપૂર્ણ છે. આપણે ત્યાં એવી માન્યતા છે કે શરૂઆતમાં એક માત્ર સતત તત્વવાળી બ્રાહ્મી ચેતના જ હતી. એની નાભિમાં સ્ફુરણા થઈ - “એકોડં બહુસ્થામિ” હું એક છું, અનેક બની જાઉં. એની આ ઈચ્છા જ શક્તિ બની ગઈ અને વિશ્વ વ્યવસ્થાપિકા મહાપ્રકૃતિ કહેવાઈ. એને ગાયત્રી કહેવામાં આવે છે. આધ્યાત્મિક ભાષામાં આ શક્તિ સત, રજ, તમ એમ ત્રણ શક્તિઓમાં વહેંચાઈ જાય છે. ગાયત્રી મહાવિજ્ઞાનમાં એને જ ગાયત્રીની “ડ્રી” અર્થાત્ જ્ઞાન શક્તિ અથવા સરસ્વતી રૂપ, “શ્રી” અર્થાત્ સાધન અથવા લક્ષ્મીરૂપ, “કલી” અર્થાત્ શક્તિ પ્રધાન - કાળી રૂપ કહેવામાં આવી છે. પરમેશ્વર અને પ્રકૃતિના મિલનથી જે મિશ્રિત રજ શક્તિ પેદા થઈ તે ‘જીવ’ કહેવાઈ જે પ્રકારે પુત્રમાં માતા અને પિતા બંનેનાં ગુણ સૂત્ર (કોમોસોમ) મોજૂદ રહે છે, એ પ્રકારે જીવનમાં પરમેશ્વર અને પ્રકૃતિ બંનેના ગુણધર્મ મોજૂદ રહે છે. બાબક પોતાનું મોટા ભાગનું જીવન પોતાની માતાના આશ્રયમાં વીતાવે છે તે એની પ્રકૃતિને વધારે અનુકૂળ હોય છે. ભારતીય તત્વદર્શકોએ આ તથ્યનો ગંભીરતાથી અનુભવ કર્યો હતો. એટલા માટે ગાયત્રી ઉપાસનાને આટલું મહત્વ આપવામાં આવ્યું. એમાં

ભક્તિ અને કર્મ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યનો સમાવેશ હોવાથી ગાયત્રી તત્વજ્ઞાન લોક અને પરલોક બંનેમાં સહાયક થાય છે.

સૂક્ષ્મ પ્રકૃતિ એ છે કે જે આદ્ય શક્તિ ગાયત્રી-માંથી પેદા થઈને સરસ્વતી, લક્ષ્મી અને દુર્ગાના રૂપમાં વહેંચાય છે. સર્વવ્યાપક શક્તિ પંચતત્વો કરતાં વધારે સૂક્ષ્મ છે જેમ નદીઓના પ્રવાહમાં વાયુ ટકરાતાં ‘કલકલ’ જેવો અવાજ પેદા થાય છે, એવી જરીતે સૂક્ષ્મ પ્રકૃતિની શક્તિધારાઓમાંથી ત્રણ પ્રકારના ધ્વનિ પેદા થાય છે સત પ્રવાહમાં ‘ડ્રી’, રજ પ્રવાહમાં ‘શ્રી’ અને તમ પ્રવાહમાં ‘કલી’ શબ્દ જેવો ધ્વનિ ઉત્પન્ન થાય છે એના કરતા પણ વધારે સૂક્ષ્મ ધ્વનિ બ્રહ્મનો ‘ઉંકાર’ છે. નાદયોગની સાધના કરનારા સાધકો ધ્યાનમગ્ન બનીને આ ધ્વનિઓને પકડે છે અને એના સહારે બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરે છે.

પ્રાચીનકાળમાં આપણા પૂર્વજોએ - ઋષિ મુનિઓએ પોતાની તીક્ષ્ણ દૈષ્ટિથી વિજ્ઞાનના આ સૂક્ષ્મ તત્વને પકડ્યું હતું. એની શોધ અને સફળતા માટે પોતાની સમસ્ત શક્તિઓ કેન્દ્રિત કરી હતી. પરિણામે તેઓ આજના વિકસિત ભૌતિક વિજ્ઞાન કરતાં ઘણા વધારે આગળ નીકળી ગયા હતા. તેઓ આદિ શક્તિના સૂક્ષ્મ શક્તિ પ્રવાહો પર પોતાનો અધિકાર જમાવતા હતા. એ વાત તો સૌ કોઈ જાણે છે કે મનુષ્યના શરીરમાં પ્રચંડ શક્તિઓના ભંડાર ભરેલા પડ્યા છે. આપણા ઋષિઓ યોગ દ્વારા શરીરના જુદા જુદા ભાગોમાં આવેલા શક્તિ કેન્દ્રોને, ચક્રોને, ગ્રંથિઓને, માતૃકાઓને, જ્યોતિઓને, ભ્રમરોને જગાડતા હતા અને એ જાગરણથી જે શક્તિ પ્રવાહો પેદા થતા હતા, એને આદ્ય શક્તિના જુદા જુદા પ્રવાહોમાંથી જેની જરૂર હોય એની સાથે જોડી દેતા હતા. જેમ કે કોઈ ટ્રાન્સમીટરની ફીક્વન્સીઓ એકસરખી કરી

દેવામાં આવે તો એમની વચ્ચે સંબંધ સ્થાપિત થઈ જાય છે તથા પરસ્પર વાર્તાલાપ કરી શકાય છે, એ પ્રકારે સાધના દ્વારા શરીરનાં શક્તિ કેન્દ્રોને જગાડીને સૂક્ષ્મ પ્રકૃતિના શક્તિ પ્રવાહો સાથે સંબંધ સ્થાપિત થઈ જાય છે ત્યારે મનુષ્ય અને આર્ધ શક્તિ પરસ્પર સકળાઈ જાય છે. આ સંબંધને કારણે મનુષ્ય એ આર્ધ શક્તિના ગર્ભમાં ભરેલાં રહસ્યોને સમજવા લાગે છે અને પોતાની ઈચ્છા મુજબ એનો ઉપયોગ કરીને લાભ ઉઠાવી શકે છે; કારણ કે સંસારમા જે કાંઈ છે તે બધું એ આર્ધ શક્તિની અદર છે. એટલે તે સંબંધિત શક્તિ પણ સંસારના સમસ્ત પદાર્થો અને સાધનો સાથે પોતાનો સંબંધ સ્થાપી શકે છે

આજના વૈજ્ઞાનિકો પચ તત્વોના મિશ્રણવાળી સ્થૂળ પ્રકૃતિ સાથે સંબંધ સ્થાપવા માટે મોટાં મોટાં મશીનોનો, વિજળી, વરાળ, ગેસ, પેટ્રોલ વગેરેનો ઉપયોગ કરીને નવી નવી શોધખોળો કરે છે અને થોડો ઘણો લાભ ઉઠાવે છે આ સમય-ઘન અને મહેનત માગી લે તેવો ઉપયોગ છે. એમા દરરોજ તૂટ ફૂટની-ખટપટની-બગડવાની સંભાવનાઓ રહે છે. એ યંત્રોના નિર્માણ અને ગતિશીલ રાખવા માટે હમેશાં કામ ચાલુ રાખવું પડે છે તથા એને એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ લઈ જવાનું કાર્ય પણ મુશ્કેલ છે. ભારતીય યોગ વિજ્ઞાનના નિષ્ણાતો સામે આવી કોઈ મુશ્કેલીઓ નહોતી. તેઓ કોઈ પણ પ્રકારના યંત્રની મદદ લીધા વગર તથા કોઈ સંચાલક, પેટ્રોલ વગેરેની મદદ વગર ફક્ત પોતાનાં શક્તિ કેન્દ્રોનો સંબંધ સૂક્ષ્મ પ્રકૃતિ સાથે જોડીને એવાં આશ્ચર્યજનક કામ કરતા હતા કે જેનું રહસ્ય આજ સુધી ભૌતિક વૈજ્ઞાનિકો પણ જાણી શક્યા નથી

મહાભારત અને લંકા યુદ્ધમા જે અસ્ત્ર-શસ્ત્રોનો ઉપયોગ થયો હતો એના જેવી આંશિક શક્તિ ધરાવતાં અમુક શસ્ત્રો ભૌતિક વિજ્ઞાન બનાવી શક્યું છે. રડાર, ગેસ બૉબ, અણુ બૉબ, કીટાણુ બૉબ, લેસર કિરણ વગેરે શસ્ત્રો તૈયાર થઈ શક્યાં છે. પ્રાચીન કાળમાં મોહન શસ્ત્ર, બ્રહ્મ પાશ, નાગ પાશ, વરૂણાસ્ત્ર, આગ્નીય બાણ, દુશ્મનને મારીને ભાથામાં પાછાં આવતાં બાણ વગેરેનો ઉપયોગ થતો હતો. આવાં અસ્ત્ર-શસ્ત્રો કોઈ કિંમતી મશીનોથી નહિ, મંત્ર બળથી

ચલાવવામાં આવતાં હતાં. મંત્ર બળથી કૃત્યા અથવા ઘાત લગાવવામાં આવતી હતી, તે દુશ્મન જ્યાં ધુપાયો હોય ત્યાંથી એને શોધીને સંહાર કરતી હતી. લંકામાં બેઠેલો રાવણ અને અમેરિકામાં બેઠેલો અહિગવણ પરસ્પર વાર્તાલાપ કરી શકતા હતા. એમને કોઈપણ પ્રકારના રેડિયો યંત્ર કે ટ્રાન્સમીટરની જરૂર પડતી નહોતી. એમનાં વિમાન પણ પેટ્રોલ વગર ઉડતાં હતાં.

યોગ શાસ્ત્રોમાં ઠેરઠેર અષ્ટ સિદ્ધિ અને નવ નિધિઓનું વર્ણન વાંચવા માગે છે. અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવો, વાયુની ગતિથી દોડવું, અદૃશ્ય થઈ જવું, શરીરનું રૂપાંતર કરવું, શરીરને નાનું-મોટું, હલકું-ભારે બનાવવું, શાપ આપવો, વરદાન આપવું, મૃત્યુ રોકવું, પુત્રેષ્ટિ યજ્ઞ, ભવિષ્યનું જ્ઞાન, બીજાંના મનની વાત જાણવી, ક્ષણવારમાં ઘન, ઋતુ, નગર, જીવ જંતુ, દાનવ વગેરે ઉત્પન્ન કરવાં, બ્રહ્માંડની ગતિવિધિઓથી વાકેફ થવું, કોઈ વસ્તુનું રૂપાંતર કરવું, ભૂખ, તરસ, ઊંઘ, ઠંડી-ગરમી પર વિજય મેળવવો, આકાશમાં ઉડવું વગેરે આશ્ચર્યજનક કાર્યો ફક્ત અધ્યાત્મ વિજ્ઞાનથી, યોગ શક્તિથી, મંત્ર બળથી કરવામાં આવતાં હતાં અને એ વૈજ્ઞાનિક પ્રયોજનો માટે કોઈ પણ પ્રકારનાં મશીન, પેટ્રોલ, વિજળી વગેરેની જરૂર નહોતી પડતી. શરીરની વિજળી અને પ્રકૃતિના સૂક્ષ્મ પ્રવાહ વચ્ચે સંબંધ જોડવાથી આ કાર્ય સરળતાથી થઈ જતાં હતાં. આ ભારતીય વિજ્ઞાન હતું, એનો આધાર હતો-સાધના.

સાધના દ્વારા તમ તત્વથી સંબંધિત ઉપરોકત પ્રકારના ભૌતિક ચમત્કાર જ નથી થતા, પરંતુ રજ અને સત ક્ષેત્રના લાભ અને આનંદ પણ મેળવી શકાય છે હાનિ, શોક, વિયોગ, આપત્તિ, રોગ, આક્રમણ, વિરોધ, આઘાત વગેરેને કારણે એક બાજુ સાધારણ મનોભૂમિના લોકો મૃત્યુ જેવું માનસિક કષ્ટ ભોગવે છે, ત્યાં બીજી બાજુ આધ્યાત્મિક શક્તિઓના ઉપયોગની વિદ્યા જાણનાર વ્યક્તિ વિવેક, વૈરાગ્ય, જ્ઞાન, સાહસ, આશા અને ઈશ્વર વિશ્વાસના આધાર પર આ મુશ્કેલીઓ-કષ્ટો હસતાં-હસતાં પહન કરી લે છે અને સારી-નરસી પરિસ્થિતિઓમાં પણ આનંદનો સુખનો માર્ગ શોધી કાઢે છે. તે એટલી મસ્તી, પ્રકુલતા અને ઉત્સાહ-ઉમંગ સાથે એવું જીવન જીવે છે કે આવું

સૌભાગ્ય તો કરોડપતિઓને પણ નથી મળતુ. આત્મબળને કારણે જેનું શારીરિક અને માનસિક આરોગ્ય સ્થિર છે તેને મોટા માં મોટા ધનવાનો કરતાં પણ વધારે આનંદમય જીવવાનું સૌભાગ્ય આપમેળે મળી જાય છે. રજ શક્તિનો ઉપયોગ જાણવાનો આ લાભ ભૌતિક વિજ્ઞાન દ્વારા મળનારા લાભોની તુલનામાં વધારે મહત્વપૂર્ણ છે.

‘સત્’, તત્વના લાભોનું વર્ણન કરવું હોય તો કલમ અને વાણી-બંનેની શક્તિ ઓછી પડે. આત્મામા જ્યારે દૈવી તત્વોની વૃદ્ધિ થાય છે ત્યારે દિન-પ્રતિદિન દયા, કરુણા, પ્રેમ, મિત્રતા, ત્યાગ, સતોષ, શાંતિ, સેવાભાવ, આત્મીયતા, સત્યનિષ્ઠા, ઈમાનદારી, સંયમ, નમ્રતા, પવિત્રતા, શ્રમશીલતા, ધર્મપરાયણતા વગેરે સદ્ગુણોની અંતઃકરણમા સ્થાપના થતી જાય છે. ક્રુપાસ્વરૂપે સંસારમાં એના માટે પ્રશંસા, કૃતજ્ઞતા, પ્રત્યુત્થાકાર, શ્રદ્ધા, સહાયતા સન્માનના ભાવ વધે છે. તદઉપરાંત આ સદ્ગુણ એટલા મધુર છે કે જેકદયમાં એનો નિવાસ હોય છે ત્યાં હમેશા આત્મ સતોષનું શીતામ્બ ઝરણું વહેતું રહે છે. આવા લોકો અમીર હોય કે ગરીબ, કોઈપણ સ્થિતિમા રહેતા હોય, એમને સ્વર્ગ, પરમાનંદ, બ્રહ્માનંદ, આત્મ દર્શન, પ્રભુ પ્રાપ્તિ, બ્રહ્મ નિર્વાણ, તુરીયાવસ્થા, નિર્વિકલ્પ સમાધિનું સુખ મળતુ રહે છે. આ જ જીવનનું લક્ષ્ય છે એને મેળવીને આત્મા તૃપ્તિના આનંદ સાગરમા ડૂબકી મારે છે. આદ્ય શક્તિ ગાયત્રીની સત, તમ, રજરૂપી ત્રણ શક્તિધારાઓ સુધી પહોંચનાર સાધકને આધ્યાત્મિક, માનસિક અને સાંસારિક સુખ-સગવડોની કોઈ કમી નથી રહેતી. સરસ્વતી, લક્ષ્મી અને કાલીની સિદ્ધિઓનું વર્ગીકરણ

પણ કરી શકાય છે. પશ્ચિમી દેશોના ભૌતિક વિજ્ઞાનના વિદ્વાનો ‘કલી’ તત્વની-કાળી શક્તિની આરાધના કરી રહ્યા છે. બુદ્ધિવાદી, ધર્મ પ્રચારક, સુધારવાદી, ગાદીવાદી સમાજ સેવી, વેપારી, મજૂર, ઉદ્યોગી, સમાજવાદી, કોમ્યુનિસ્ટ, ‘શ્રી’ શક્તિની પૂજા-આરાધના કરી રહ્યા છે. યોગી, બ્રહ્મવેત્તા, અધ્યાત્મવાદી, તત્વદર્શી, ભક્ત, ફિલસૂફ, પરમાર્થી વ્યક્તિ ‘ડ્રી’ તત્વની-સરસ્વતીની આરાધના કરી રહ્યા છે. આ ત્રણેય વર્ગ ગાયત્રીની આદ્ય શક્તિના એક એક ચરણના ઉપાસક છે. ગાયત્રીને ત્રિપદા કહેવામા આવે છે એનાં ત્રણ ચરણ છે. આ ત્રિવેણી ઉપરોક્ત ત્રણેય વર્ગોનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે અને ત્રણેય પ્રયોજનો પુરા કરે છે. માતા બાળકના બધા કામ કરે છે. જરૂર પડ્યે તે એના માટે શૂદ્ધ રસોઈયા, દાતા, દરજી ઘોબી, ચોકીદારનો રોલ અદા કરે છે. આજ રીતે જેલોકો પોતાની શક્તિને આદ્ય શક્તિ સાથે જોડવાની વિદ્યા જાણે છે તેઓ પોતાને સુસર્તાતિ સાબિત કરે છે.

સંસારમાં દુઃખોનાં મુખ્ય ત્રણ કારણ છે - (૧) અજ્ઞાન (૨) અશક્તિ (૩) અભાવ. ગાયત્રીની સૂક્ષ્મ પ્રકૃતિની ત્રણ ધારાઓનો સદ્ઉપયોગ કરીને ત્રણેય કારણોનો નાશ કરીને સુખ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. ‘ડ્રી’ અજ્ઞાનને, ‘શ્રી’ અભાવને, ‘કલી’ અશક્તિને દૂર કરે છે. ભારતીય ઋષિ-મુનિઓએ સૂક્ષ્મ પ્રકૃતિ પર અધિકાર કરીને આનંદ પ્રાપ્તિના જેવિજ્ઞાનની શોધ કરી હતી. તે દરેક દૈવિક અસાધ્ય ત્રણ અને મહાન છે. એ શોધખોળનું નામ છે - સાધના. સાધનાથી સિદ્ધિ મળે છે. ગાયત્રી સાધના પણ અનેક સિદ્ધિઓની જન્મદા છે. ●

વિરાટ વિશ્વ મારું ઘર

રાજા જ્ઞાની ગુરુની શોધમાં હતા. કોઈ યોગ્ય ગુરુ ન મળતાં એક ઢહેરો પીટાવવામાં આવ્યો કે રાજા મહત્ જમીન આપશે. એમાં સૌથી વહેલો અને સૌથી મોટો મહેલ બનાવી આપનારને રાજગુરુ માનવામા આવશે. આ લાલચના કારણે અનેક સતો આવ્યા. જમીન લીધી, કાળો કર્યો અને મહેલ બનાવવા મંડી ગયા. રાજા રોજકેટલું કામ થયું તે જોવા જતા. બાધકામ ઝડપથી થઈ રહ્યું હતું. એક સતને એને આપવામા આવેલી જમીન પર રોજ બેઠેલો જોતાં: રાજાએ પૂછ્યું - “આપ આશ્રમ કેમ નથી બનાવતા?” એમણે જવાબ આપ્યો - “આ વિરાટ વિશ્વ મારું ઘર છે. એનાથી મોટું બીજું બનાવું? બનાવવા પાછાનો ઉદ્દેશ અને સારી રીતે સજાવવાના તથા તેની કાળજી લેવાનો છે. તેથી આ વિશ્વને સજાવવામા જરૂર્યો પરચ્યો રહું છું. નવો મહેલ બનાવીને હું શું કરું?” રાજા એ તત્વજ્ઞાનનો મર્મ સમજ્યો અને એને જ સાચો ગુરુ માનીને રાજગુરુનું પદ આપ્યું.

શુદ્ધોદને બનાવડાવેલો રાજ પ્રાસાદ સૂના પડ્યો. પોતાની નીરવતા પર શોકમગ્ન થઈ ગયો હોય તેવું લાગતું હતું. યુવરાજ સિદ્ધાર્થનો જન્મ થયો ત્યારે જ્યોતિષીઓએ ભવિષ્ય ભાખતાં બતાવ્યું હતું કે યુવરાજ ચક્રવર્તી રાજા બનશે અથવા તો મહા યોગી તરીકેની ખ્યાતિ પામશે. આ ભવિષ્યવાણી સાંભળીને મહારાજે પોતાના એકના એક પુત્રને મહેલમાં જ સમસ્ત પ્રકારનાં સુખ-સગવડો મળે તેવી વ્યવસ્થા કરી દીધી હતી. ચોતરફ સુંદર અને સુરમ્ય ત્રાતાવરણ ઊભુ કરી દીધું હતું.

પરંતુ, છતાં પણ સિદ્ધાર્થે ભોગ-વિલાસના સાધનોને ઠોકર મારીને ભિક્ષુ વેશ ધારણ કરી લીધો. આજે શુદ્ધોદન શોકતુર હતા. જે પુત્ર કાલે ઊઠીને સિંહાસન પર બેસીને રાજ કરવાનો હતો, તે કપિલવસ્તુના ઘેરે ઘેર સવારથી જ ભિક્ષા માગી રહ્યો છે. નિયમ મુજબ સિદ્ધાર્થે ભિક્ષાટન માટે રાજા શુદ્ધોદનના આંગણે પણ આવ્યા. ખેટપૂર્વક પિતાએ કહ્યું - 'શું આ આપણા કુળની પ્રથા છે? હજુ પણ કશું નથી બગડ્યું. હે સિદ્ધાર્થ! તમે આ વેશનો ત્યાગ કરી દો.'

'રાજન્! આ આપના કુળની નહિ, બુદ્ધ કુળની પ્રથા છે. હું હવે રાજ કુટુંબનો સદસ્ય નથી. આત્મ કલ્યાણ અને લોક મંગલની સાધના કરતા ભિક્ષુ સંઘનો પરિજન છું.'

'તો ભિક્ષુ! શું તમે મારું આતિથ્ય સ્વીકારશો?'
'હા' - બુદ્ધે કહ્યું 'મારા ભિક્ષુ સંઘ સાથે હું બપોરે ફરીથી આવીશ' અને તેઓ ચાલ્યા ગયા.

રાજ મહેલમાં સ્વાગત-સત્કારની જોર જોરથી તૈયારીઓ ચાલવા લાગી. વિશ્વ માનવની સેવા-સાધના

કરવા, શ્રેષ્ઠ સાધકનું સ્વાગત કરવા માટે આખા મહેલ અને સભા કક્ષને તો વિશેષરૂપથી શણગારવામાં આવ્યો.

પતિનો ચિર વિયોગ સહન કરી રહેલી નિરાશ અને દુઃખી યશોદરાને પણ તથાગતના આગમનના સમાચાર મળ્યા ત્યારે એના મનનો મોરલો ખુશીથી નાચી ઉઠ્યો. જાણે કે એના શરીરમાં નવ ચેતનાનો સંચાર થયો! તે વિચારવા લાગી કે મારી આંખો સામે નથી રહેતા તો શું થઈ ગયું? જન કલ્યાણ માટે એમણે મારો ત્યાગ ભલે કરી દીધો, અર્ધોગિનીના રૂપમાં નહિ તો એક માનવ પુત્રીના રૂપમાં તો હું પણ એમની પ્રિયપાત્ર છું.

તથાગતે માતા-પિતા, પત્ની, પુત્ર, ભાઈ-બહેનના સંબંધોનાં તુચ્છ બંધનો તોડીને આખા વિશ્વ સુધી પોતાના આત્મભાવનો વિસ્તાર કરી દીધો છે. એમને પતિરૂપમાં મેળવીને તે ધન્ય બની ગઈ હતી અને આજે એમના માર્ગ વચ્ચેથી ખસીને એમની સાધનાનો માર્ગ નિષ્કંટક કર્યો એટલે વધારે ધન્ય છું.

ભગવાન પધાર્યા અને સાચે જ તથાગત યશોદરાના ત્યાગને ભૂલ્યા નહોતા તેઓ એમની પાસે ગયા અને પૂછ્યું - 'યશોદરા! કુશળ તો છે ને?'

'હા, નાથ!' પોતાના આરાધ્ય દેવને નિકટ ઊભેલા જોઈને એનું કદ્ય ગદગદ થઈ ઉઠ્યું.

સ્વામી નહિ, ભિક્ષુ! હું મારો ધર્મ નિભાવવા આવ્યો છું બોલ, તું કંઈક ભિક્ષા આપી શકીશ?'

યશોદરા વિચારવા લાગી. હવે શું બચ્યું છે આપવા માટે? પોતાના દાંપત્ય સુખ અને મિલનની ક્ષણોની યાદને બાદ કરતાં બીજું શું બચ્યું છે? પરંતુ

અનુસંધાન ૫૬૬ નં - ૧૧ ૫૨

બીજમંત્ર “કલ્પી”ને સર્વ પ્રકારની મનોકામનાઓની સિદ્ધિ માટે પ્રભાવશાળી માનવામા આવ્યો છે. આ બીજમંત્ર એક સફેદ કાગળ પર લખવો જોઈએ. લગભગ ૧ ફુટ વ્યાસનો ગોળ કાગળ લઈને પેન્સિલથી લગભગ ચાર આંગળ ઊંચો અક્ષર લખવો જોઈએ. પછી આ કાગળના ખાલી ભાગને લાલ રંગથી રંગવો જોઈએ. સિંદુરમાં થોડું તેલ ભેળવી દેવું જોઈએ. પાણીથી બનાવેલો રંગ વહેલો ઉડી જાય છે.

આ પ્રકારની આકૃતિ તૈયાર કર્યા પછી દરરોજ વહેલી સવારે, શાત મનથી ચિત્રથી લગભગ ૨ ફુટ દૂર બેસવું જોઈએ. આકૃતિને સામેની દિવાલ પર લટકાવી દેવી જોઈએ અથવા ચોંટાડી દેવું જોઈએ. આ આકૃતિને દરરોજ ૧૫ મિનિટથી શરૂ કરીને ૧ કલાક સુધી સ્થિર દષ્ટિથી જોવી જોઈએ. આ સ્થિર દષ્ટિ ત્રાટક જેવી નથી હોતી. કારણ કે એવું કરવાથી આંખોની રોશની ઘટી જવાનો ડર રહે છે. આ ધ્યાનનો પ્રયોગ છે, જ્યારે કે ત્રાટકનો હેતુ દષ્ટિને વેધક બનાવવાનો હોય છે થોડી વાર સુધી ધ્યાનપૂર્વક “કલ્પી” અક્ષરને જોઈને આંખો બંધ કરી લેવી જોઈએ અને પછી આંખો ખોલ્યા વગર જ કપાળ પર “કલ્પી” અક્ષરને જોવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. શરૂઆતમાં આ પ્રમાણે કરવાથી કપાળ પર એક ક્ષણ માટે પણ આ બીજ મંત્ર દેખાશે. જો કદાચ માનસિક અસ્થિરતાને કારણે કપાળ પર ન દેખાય તો એમાં નિરાશ થવાની કોઈ જરૂર નથી. ખુલ્લી આંખોથી જ મનને ખાલી કરીને એકાગ્ર ચિત્તથી બીજમંત્રને જોતા રહેવું જોઈએ. મનમાંથી બહારના વિચારોને હટાવવાનો સરળ ઉપાય એ છે કે બીજમંત્રને જોતી વખતે મનમાં “ૐ કલ્પી નમઃ” મંત્રનો જપ કરવા રહેવું. આવું કરવાથી બીજ પ્રકારના વિચારો નહિ આવે અને

બીજમંત્ર પર ધ્યાન સ્થિર થતું જશે. આ પ્રમાણે સ્થિરતાનો મહાવરો વધતો જશે અને મન પર “કલ્પી” મંત્ર છવાઈ જશે એ વાતનું ખાસ ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે આ સાધના બે ચાર દિવસ કરી લેવાથી સફળતા નથી મળતી. એમાં છથી બાર મહિના સુધીનો સમય લાગી શકે છે.

આ સાધના દરમિયાન વાતાવરણ શાંત રહેવું જોઈએ અને મનોવૃત્તિ પણ સ્થિર રાખવી જોઈએ. જો દિવસે આ પ્રયોગ ન થઈ શકે તો રાતના સમયે પણ કરી શકાય છે. પરંતુ જો માનસિક શક્તિ ન હોય તો આ પ્રયોગ કરવો જોઈએ નહિ; કારણ કે એનાથી મગજ પર હાનિકારક પ્રભાવ પડવાનો ડર રહે છે. આ પ્રયોગ માટે સવારનો સમય અતિ ઉત્તમ છે. રાતના શાત વાતાવરણમાં અજવાળાની એવી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ કે ફક્ત આકૃતિ પર જ પ્રકાશ પડે, આ પ્રકારે પણ આ સાધના કરી શકાય છે.

જો આખો બંધ કરી લીધા પછી ‘કલ્પી’ અક્ષર કપાળ પર લાંબા સમય સુધી જોઈ શકાય તો સમજવું જોઈએ કે ધ્યાન મા સફળતા મળી રહી છે. જેમ જેમ ધ્યાનમાં પાકટતા આવતી જશે તેમ તેમ સાધક પોતાની અદર ફેરફાર થઈ રહ્યાની અનુભૂતિ કરી શકશે. સાધકની અંદર આકર્ષણ શક્તિ વધતી જશે. આ શક્તિ એને દરેક ક્ષેત્રમાં મદદ કરે છે. ‘કલ્પી’ની સિદ્ધિથી સાધક પોતાની દરેક મનોકામના પૂરી કરી શકે છે. કોઈપણ વ્યક્તિના ફોટો ઉપર અથવા માનસિક આકૃતિ પર આ બીજમંત્રનું ધ્યાન કરીને, તે ચાહે ગમે તેટલો દૂર હોય તો પણ એને બોલાવી શકાય છે.

આ ‘કલ્પી’ બીજમંત્રનો ઉપયોગ લક્ષ્મી મેળવવા માટે પણ થઈ શકે છે. લક્ષ્મી માટે ‘કલ્પી’ની ઉપાસના

કરવી હોય તો આકૃતિની અંદર લાલની જગ્યાએ પીળો રંગ ભરવો જોઈએ અને ધ્યાનના સમયે ‘ૐ કલ્પી નમઃ’નો જપ કરતા રહેવું જોઈએ. એક વર્ષ સુધી દરરોજ નિયમિત રૂપથી આ સાધના કરવાથી લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિમાં વૃદ્ધિ થાય છે.

જે પ્રકારે લાલરંગની ‘કલ્પી’નું ધ્યાન સ્નેહ અને આત્મીયતા વધારવા માટે કરવામાં આવે છે અને પીળા રંગ વાળી આકૃતિ ઘન અપાવે છે, એ પ્રકારે મંત્રમાં કાળો રંગ ભરીને ધ્યાન કરવાથી ઉચ્ચારણ અને વિદ્વેષણનો પ્રયોગ કરવામાં આવે છે.

જે વ્યક્તિ લાંબા સમયથી શારીરિક અથવા માનસિક રોગોથી પીડાતી હોય અથવા વિભિન્ન પ્રકારની નાની-મોટી બીમારીઓથી પરેશાન હોય, તેમણે બીજાકૃતિમાં લીલો રંગ ભરીને ધ્યાન કરવું જોઈએ. આ લીલો રંગ ખુલતો એટલે કે પોપટના રંગ જેવો હોવો જોઈએ. આ આકૃતિને સવારે અથવા સાંજે સામે રાખીને ‘ૐ કલ્પી નમઃ’નો જપ કરતાં કરતાં ધ્યાન કરવાથી આરોગ્ય સુધરે છે અને શરીર સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, અશક્ત-દુર્બળ વ્યક્તિ સુતાં સુતાં પણ એનું ધ્યાન કરી શકે છે. જેની આંખો કમજોર હોય તેઓ પણ આ પ્રયોગ કરીને એનો લાભ ઉઠાવી શકે છે.

આ પ્રકારે કલ્પીની બીજાકૃતિમાં જુદા જુદા રંગ ભરવાથી એનાથી વિભિન્ન ફળ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. એમાં જરૂર એટલી છે કે દૈર્ઘ્ય અને ઉત્સાહ સાથે આ સાધના કરવામાં આવે. બીજમંત્ર લગાવીને કરવામાં આવેલી સાધનાનાં અમુક પરિણામ એવાં અદ્ભુત હોય છે કે સાધારણ બુદ્ધિની વ્યક્તિ એની કલ્પના પણ નથી

કરી શકતી. અહીંયા ડર એ વાતનો રહે છે કે અમુક લોકો પોતાની ઈન્દ્રિય લિપ્સાઓ અને સાંસારિક કામનાઓ પૂરી કરવા માટે એનો દુરુપયોગ કરી શકે છે. એટલા માટે આવી સાધનાઓના ગૂઢ પ્રયોગ સિદ્ધ પુરુષ એવી વ્યક્તિઓને જ બતાવે છે કે જેના પર એમને પાકકો વિશ્વાસ હોય છે કે આ વ્યક્તિ સાધના જેવા દેવતત્વનો લૌકિક વાસનાઓમાં ખોટો ઉપયોગ નહીં કરે. સિદ્ધિનો ખોટો ઉપયોગ કરવાથી સમાજની સાથે સાધકનું પણ અહિત થાય છે. રાવણ-કુંભકર્ણની તાંત્રિક સાધનાઓ આવી જ હતી. એનો દુરુપયોગ કરવાને કારણે એમનો તો નાશ થયો જ, સાથે એમના કુટુંબીજનો પણ માર્યા ગયા. એટલા માટે આ સાધનાઓનો ઉપયોગ આત્મવિકાસ માટે જ કરવો જોઈએ. એના માટેની સાધારણ વિધિ અહીં બતાવી દેવામાં આવી છે. ●

પૃષ્ઠ નં - ૧ નું રીષ

એના ચહેરા પર નિમ્નચળા ભાવ ઉપરચા.

પોતાના પુત્ર રાહુલને બોલાવ્યો અને તથાગતને સંબોધીને કહ્યું - ‘સ્વામી ! આપના પાછલા સંબંધોને જ નજરમાં રાખીને તમે પણ કંઈક આપી શકશો ?’

‘કહો’

‘તો રાહુલને પોતાની પિતૃ પરંપરા નિભાવવાનો અધિકાર આપો.’ જાઓ રાહુલ ! ‘બુદ્ધના શરણમાં જાઓ, ધર્મની, સંઘની શરણમાં જાઓ.’ રાહુલની સાથે ભિક્ષુઓના અવાજથી આકાશ ગાજી ઉઠ્યું - ‘‘બુદ્ધ શરણં ગચ્છમિ....’’ આર્ય સ્ત્રીએ પોતાના મહાત્યાગનો એક ઉત્તમ પરિચય આપ્યો. ●

પ્રતિભાનું સાચું મૂલ્યાંકન

ઉદાહરણમાં ભ્રમણ કરતાં-કરતાં રાજા વિક્રમાદિત્યે મહાકવિ કાલિદાસને કહ્યું - ‘‘આપ આટલા બધા પ્રતિભાશાળી અને મેઘાવી છો, છતાં ભગવાને આપનું શરીર પણ બુદ્ધિની જેમ સુંદર શા માટે ન બનાવ્યું ?’’ બુદ્ધિશાળી કાલિદાસ રાજાની ઉક્તિમાં રહેલો ગર્વ સમજી ગયા, પરંતુ તરત તેઓ કશું બોલ્યા નહીં. રાજામહેલમાં આવીને એમણે બે પાત્રો મંગાવ્યાં, એક માટીનું, અને બીજું સોનાનું, બન્નેમાં પાણી ભરી દીધું. ઘોડાવાર પટ્ટી કાલિદાસે વિક્રમાદિત્યને પૂછ્યું - ‘‘રાજા, કયા પાત્રનું પાણી વધારે શીતળ છે ?’’ વિક્રમાદિત્યે જવાબ આપ્યો - ‘‘માટીના વાસણનું’’ એટલે સ્મિત કરતાં કાલિદાસે કહ્યું - ‘‘જેરીતે શીતળતાનો આધાર પાત્રના બાહ્યરૂપ ઉપર નથી, તેવી જરીતે પ્રતિભાનો આધાર પણ શરીરની આકૃતિ કે રંગ ઉપર નથી. વિકૃતા અને મહાનતાનો સંબંધ શરીર સાથે નહીં, પરંતુ આત્મા સાથે છે.’’

સાધના, સિદ્ધિ અને વાતાવરણ

મનવ દેહમાં બીજ રૂપમાં દિવ્ય શક્તિઓના ભંડાર ભરેલા પડ્યા છે. રોજબરોજનાં કામકાજમાં એનો એક અંશ જ ઉપયોગમાં લેવાય છે. જે વસ્તુ નિષ્ક્રિય પડી રહે છે તેની કાર્યક્ષમતા ઘટી જાય છે. જો યજ્ઞુનો મહિનાઓ સુધી ઉપયોગ ન કરવામાં આવે તો એને કાટ લાગી જાય છે. બંધ પેટીમાં પડેલાં કપડાં સડવા લાગે છે. ખાલી પડેલાં મકાન સમય જતાં જર્જર-ખંડેર બની જાય છે અને ઉદર, છઠ્ઠેર, ચામાચીડીયાં જેવા જીવ નિવાસ કરવા લાગે છે. માનવ શક્તિઓના વિષયમાં પણ આવી જ વાત છે. તે મોટા ભાગે પેટ અને પ્રજનન માટે દોડધામ કરતો રહે છે. આટલા નાના કામમાં શક્તિઓનો એક નાનો અંશ જ વપરાય છે. બાકીની શક્તિ નિષ્ક્રિય-નિર્જીવ સ્થિતિમાં પડી રહે છે. પછી એક દિવસ એવો પણ આવે છે કે મનુષ્ય પોતાની ક્ષમતા જ ભૂલી જાય છે. જો પ્રયત્ન કરીને શરીરના શક્તિ ભંડાર ખોલીને એનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો મનુષ્ય યોગી, તપસ્વી, ઓજસ્વી, તેજસ્વી, મહાપુરુષ, સિદ્ધપુરુષ બની શકે છે.

સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ અને કારણ શરીરોમાં મોજૂદ અસંખ્ય શક્તિ બીજોને કેવી રીતે જગાડવામાં આવે ? એના માટે પોતાના જીવનમાં બે પુરુષાર્થ કરવા પડે છે. એક તપ અને બીજો યોગ વિચાર અને કાર્ય ભેદની દૃષ્ટિ એનાં કેટલાંય સ્વરૂપ પ્રચલિત છે. આ વિષયમાં રચિ લેનારા જિહાસુઓ પોતાની સગવડ અને સ્થિતિને અનુરૂપ પોતાને અનુકૂળ આવે એ માર્ગ પસંદ કરે છે તત્પરતા અને એકાગ્રતાપૂર્વક પોતાનો સકલ્પ પૂર્ણ કરવા માટે લક્ષ્યની દિશામાં સાહસ સાથે ડગલાં ભરે છે.

આત્મભોજનતિની સાધનાઓ માટે ફક્ત કર્મકાંડ કર્યેથી જ સફળતા નથી મળતી. એના માટે યોગ્ય

વાતાવરણની પણ જરૂર પડે છે. બીજ ગમે તેટલું ઉત્તમ કેમ ન હોય પણ તે ત્યારે જ અંકુરિત થઈને વિકાસ પામી શકે છે કે જ્યારે ફળદ્રુપ જમીન હોય. ખાતર, પાણીની વ્યવસ્થા હોય અને દેખરેખ કરનાર વ્યક્તિનું સંરક્ષણ મળે. વિશેષ પ્રકારની જમીન અને વાતાવરણમાં વિશેષ પ્રકારનાં ફળ, શાક, અનાજ, વૃક્ષ, વનસ્પતિ, જીવ-જંતુ વગેરે પેદા થાય છે. દરેક જગ્યાએ દરેક વસ્તુનું ઉત્પાદન અને વિકાસ નથી થતો. એમતો યોગ અને તપ માટે કોઈ પણ સ્થાનની પસંદગી કરી શકાય છે. ‘સમસ્ત જમીન ગોપાલની’ વાળી ઉકિતને અનુસાર મન ચંગા હોય તો કથરોટ માં ગંગા પ્રગટ થઈ શકે છે. છતાં પણ સ્થળ ભેદની વિશેષતાને નકારી શકાય નહિ. ગંગાની ગોદ, હિમાલયની છાયા, સિદ્ધ પુરુષોનું સંરક્ષણ-માર્ગદર્શન-આ ત્રણ વિશેષતાઓ જેને પણ મળે છે, તેમને પોતાની સાધનાને સિદ્ધિમાં બદલવામાં વધારે સફળતા મળે છે.

સાધના માટે હિમાલયનું ઉત્તરખંડ ક્ષેત્ર સૌથી વધારે ઉત્તમ છે. એટલા માટે જ કેટલાય મુમુક્ષુ આ ક્ષેત્રમાં અનાજ, જાળી સગવડ જોઈને પોતાના માટે કામ ચલાઉ ઝૂંપડી બનાવી લે છે. એમાં રહીને સાધના કરે છે. ક્યારેક ક્યારેક આ સાધકોમાં કેટલાક સાધન સંપન્ન પરિવારના જિહાસુઓ પણ હોય છે. તેઓ પ્રેરણા મળતાં આ કુટિરોની આસપાસ મંદિર બનાવે છે. સમય જતાં એની પાછળ કોઈ દંતકથા-કહાણી જોડાઈ જાય છે. દર્શનાર્થી આવવા લાગે છે અને મંદિરનો વિસ્તાર-મહત્વ વધવા લાગે છે. અમુક ધનવાનો દાન આપીને પોતાનાં સ્મારક પણ બંધાવે છે. શહેરોમાં પણ મંદિરો અને ધર્મશાળાઓ બનેલી હોય છે.

હિમાલયનું ઉત્તરખંડનું ક્ષેત્ર એક તપોવન છે એમાં જો કે તીર્થસ્થળો જેવી સગવડો નથી. તીર્થોમાં

સામાન્ય રીતે ગુરુકુળ, આસપ્તિક અને સાધના માટેના આશ્રમો બનતા હતા. એમાં સત્સંગ, સ્વાધ્યાયની પ્રવૃત્તિઓ ચાલતી હતી. આજે પણ પ્રતિક-ચિહ્નોના રૂપમાં ઉત્તર ભારતમાં તથા બીજે પણ આવા આશ્રમો જોવા મળે છે. પરંતુ હિમાલયમાં સમતલ ભૂમિની સગવડ થોડી હોવાને કારણે ત્યાં આશ્રમ બનાવવામાં મુશ્કેલી પડે છે. ત્યાં તો નાની નાની ઝૂંપડીઓ જ વધુ પ્રમાણમાં જોવા મળે છે. એમાં વ્યક્તિગત સાધનાઓ એ દષ્ટિથી થાય છે કે અંતઃકરણમાં છુપાયેલી પડેલી શક્તિઓનું જાગરણ થઈ શકે. દિવ્ય વાતાવરણનો લાભ મળતો રહે અને એમનું વ્યક્તિત્વ ઉન્નતિના ઉચ્ચ શિખરને સ્પર્શી શકે. સાધના પાકટ બનીને સિદ્ધિના સ્તર સુધી પહોંચી શકે.

હિમાલયમાં આધુનિકતાનો પ્રવેશ થતાંની સાથે જ એ ક્ષેત્રમાં વિચરતા સિદ્ધ પુરુષોની સંખ્યા ઘટવા લાગી છે. તેઓ ફક્ત-શીતળતા માટે જ અહીંયા વસતા નહોતા, પરંતુ સૌથી મોટી ઉપલબ્ધિ હતી. નિસ્તબ્ધતા. તે એકાંતમાં જ મળી શકે છે. વાતાવરણ પર કોલાહલ અને ગીચતાનો પ્રભાવ પડે છે. જે વાતાવરણમાં જેવા લોકો રહે છે. વાતાવરણ પર પણ એવો જ પ્રભાવ પડે છે. પ્રવૃત્તિઓ પણ ક્ષેત્રને પ્રભાવિત કરે છે. જો યોગી-તપસ્વીઓ વાતાવરણમાં સુસંસ્કારોનો સંચાર કરે છે, તો નીચ-હલકી કોટિના લોકો એમાં પ્રદૂષણ પણ કરે છે. કમળાનાં ફૂલોમાં વિચરતા

ભમસ ગંધાતાં સ્થાનોમાં ટકતા નથી. આ પ્રકારે સિદ્ધ પુરુષ પણ અસ્ત. કોલાહલાવાળા વિસ્તારમાં ટકી શકતા નથી. એક સમય એવો હતો કે જ્યારે ઉત્તરાખંડ ક્ષેત્રમાં, મધ્યમ ઊંચાઈવાળા ક્ષેત્રમાં પણ સૌભાગ્યશાળી લોકોને જ્યારે ત્યારે સિદ્ધ પુરુષોનાં દર્શન થઈ જતાં હતાં. એમનું માર્ગદર્શન અને સહયોગ મળી જતો હતો, પરંતુ હવે એવું નથી થતું. જેઓ સિદ્ધ પુરુષોની શોધમાં હિમાલયમાં જાય છે તેઓ નિરાશ થઈને ખાલી હાથે પાછા ફરે છે.

અસલની નકલ કરવામાં દુનિયા બહુ હોંશિયાર છે બજારમાં એક એકથી ચઢિયાતાં નકલી રેશમ, નકલી રત્ન, નકલી ઘી, નકલી આંખ, નકલી દાંત પણ બહુ સરળતાથી અને સસ્તા ભાવે મળી જાય છે. એની જાહેરાત પણ કરવામાં આવે છે. જેથી સસ્તાના લોભમાં અણસમજી ગ્રાહકોને સરળતાથી આકર્ષિત કરી શકાય. આજે તો જન સંકુલ ક્ષેત્રની આસપાસ અડા બનાવીને વસતા નકલી સંતો અને સિદ્ધ પુરુષોની સંખ્યા દિવસે દિવસે વધી જ રહી છે. ભાવુક મદ્દાળુ લોકો સરળતાથી એમના પંજામાં ફસાય છે. જૂની માન્યતાઓને અનુરૂપ એમની મનોભૂમિ પહેલેથી જ તૈયાર હોય છે. તો પછી સસ્તામાં સિદ્ધિ મેળવવાની લાલચ કેવીરીતે ધૂટે ? સિદ્ધ પુરુષની શોધમાં નીકળનાર વ્યક્તિ પણ સામાન્ય રીતે આ જાળમાં ફસાય છે અને પોતાનું મન, ધન તથા સમય ખરાબ કરે છે. ●

સૌથી મોટું દાન

અજ્ઞાનનું નિવારણ કરવું તો સૌથી મોટું પુણ્ય અને પરમાર્થનું કાર્ય છે. તે સ્વાધ્યાય કરીને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાથી જ શક્ય બને છે. ઉત્તરાખંડના એક પ્રાચીન નગરમાં સુબોધ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. મહારાજનો નિયમ હતો કે રાજકીય કાર્યો શરૂ કરતાં પહેલાં આવેલા યાચકોને દાન આપતા હતા. આ નિયમમાં એમણે કટી ભૂલ નહોતી કરી. એક દિવસ જ્યારે બધાને દાન આપી દેવામાં આવ્યું ત્યાર પછી એક વિચિત્ર પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ, એક એવો માણસ આવ્યો કે જેણે દાન માગવા માટે હાથ તો લાંબા કર્યા પણ મુખથી કશું બોલતો ન હતો. અઘા હંસન થઈ ગયા. એને શું આપવું ? એ માટે બુદ્ધિશાળી માણસોની એક સલાહકાર સમિતિ બોલાવવામાં આવી. કોઈકે કહ્યું કે એને વસ્ત્ર આપવું જોઈએ, તો કોઈ એ અનાજ આપવાની ભલામણ કરી. કોઈ સુવર્ણ આપવાનું કહેતું તો કોઈ ઘરેણાં. સમસ્યાનો યોગ્ય ઉકેલ ન મળ્યો. રાજા સુબોધની પુત્રી ઉપવર્ગા પણ ત્યાં હાજર હતી તેણે કહ્યું, “રાજા, જે માણસ બોલી શકતો નથી કે કશું વ્યક્ત કરી શકતો નથી એના માટે દ્રવ્ય, આભૂષણ વગેરે વ્યર્થ છે. એવા લોકો માટે સર્વશ્રેષ્ઠ દાન તો જ્ઞાન દાન જ છે. જ્ઞાનથી મનુષ્ય પોતાની જાતે જ પોતાની ઈચ્છાઓ અને આકાંક્ષાઓ પૂરી શકી શકે છે અને બીજાઓને મદદ પણ કરી શકે છે એથી આ માણસને જ્ઞાનરૂપી દાન જ આપો.” ઉપવર્ગાની વાત બધાને ગમી ગઈ. પેલા માણસ માટે શિક્ષણની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. રાજાને તે દિવસે પોતાના દાનની સાર્થકતા સમજાઈ. એ જ માણસ પછીથી એ નગરનો વિદ્યાલય મંત્રી બન્યો.

આનંદ અને સ્વતંત્રતાનો પ્રયત્ન

મગધરાજ શત્રુજયની કન્યા સુવાસિની વિવાહ યોગ્ય થઈ ગઈ હતી. એના રૂપ અને ગુણની સુગંધ દૂર દૂર સુધી ફેલાઈ ચુકી હતી. એ નારી રત્નને મેળવવા માટે કેટલાય ધનકુબેરો, શૂરવીરો, મહારથીઓ તત્પર હતા. રાજાએ મહારાજ પાસે વિવાહના પ્રસ્તાવ આપતા હતા.

એક દિવસ વિચાર કરવો પડ્યો કે કન્યા માટે યોગ્ય વરની પસંદગી કેવી રીતે કરવામાં આવે? મંત્રી પરિષદ સાથે ચર્ચા-વિચારણા કર્યા બાદ સ્વયંવર રચવાનો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો. સમાચાર રાજકન્યા સુધી પહોંચ્યા ત્યારે તેણીએ કહેવડાવ્યું કે સ્વયંવરમાં એને જવરમાળા પહેરાવશે કે જે સ્વાવલંબી હોય અને સાથે આનંદિત પણ હોય.

સ્વયંવરની તિથિ નક્કી કરીને એની સૂચના દૂર દૂરના દેશો સુધી પહોંચાડવામાં આવી. નિમિત્ત દિવસે રાજકુમારો, ધનપતિઓ અને વિદ્વાનો એકઠા થયા. સૌને સન્માન સાથે યથાસ્થાને બેસાડવામાં આવ્યા.

હાથમાં વરમાળા લઈને ઊભેલી રાજકન્યાના ઉદઘોષકે ઊંચા અવાજે કહ્યું - 'રાજકુમારીના મનમાં સ્વતંત્રતા અને આનંદ મેળવવાની અભિલાષા છે. તે એવા સાથીને પસંદ કરશે કે જેની પાસે આ બંને ચીજો હશે.'

દરેક રાજકુમારનો એક જ જવાબ હતો - અમારી પાસે ઐશ્વર્યની કોઈ કમી નથી. અમે સ્વતંત્ર છીએ. આનંદ-પ્રમોદનાં સાધન-વૈભવની અમારી પાસે કોઈ અછત નથી.

રાજકુમારીએ જવાબ આપ્યો-તમે પ્રજાની ઈચ્છાથી જ સિંહાસન પર બેઠા છો. નિયમ અને કાયદાની મર્યાદામાં રહીને જ રાજકાજ ચલાવો છો. સજ ખજાનો પ્રજાનો છે. પારકી ચીજમાં આનંદ ક્યાંથી ?

બધા રાજકુમારો ચુપ થઈ ગયા. તથ્ય જાણેવું હતું કે એના પ્રત્યુત્તરની કોઈ ગુંજાશ નહોતી.

હવે શ્રેષ્ઠ વર્ગનો વારો હતો. એજ પ્રશ્ન એમને પણ પૂછવામાં આવ્યો. વણિક પુત્રોએ વધારે ઉત્સાહ સાથે કહ્યું - 'અમે સ્વતંત્રતાથી વેપાર કરીએ છીએ. પોતાની કમાણીનો ઉપયોગ કરીએ છીએ. એટલે અમે પરતંત્ર કે નથી અમારી પાસે સાધન સગવડની કોઈ કમી.

રાજકુમારીએ પૂછ્યું- 'તમારી બુદ્ધિ અને સ્વતંત્રતા તો ધન માટે વેચાઈ ગઈ છે લક્ષ્મીનાં ચરણોમાં સમર્પિત છે. ધનના લાભ-નુકસાન સાથે તમારો આનંદ સંકળાયેલો હોવાથી અસ્થિર છે. પછી સ્વાધીનતા અને આનંદ ક્યાંથી મળે ?'

વણિક વર્ગ પણ મુંઝાઈ ગયો. તેઓ પણ કોઈ વળતો જવાબ આપી ન શક્યા.

હવે વિદ્વાનોનો વારો આવ્યો. વિદ્યાના ઉપાસકો-પ્રાચ્યાત આચાર્યોએ પોતાની વાત કહી અને જ્ઞાન તથા સન્માનની સાથે સાધનોની વિપુલતાને આનંદનો આધાર બતાવ્યો. પોતે સ્વતંત્ર છે એમ સાબિત કરી બતાવ્યું.

રાજકુમારી બોલી - તમે જ્ઞાની હોવા છતાં પણ લોભ, મોહ અને યશ-કામનાનાં બંધનોમાં બંધાયેલા છો. જીવન મૃત્યુનો કોળિયો છે. પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિઓ અને મૃત્યુ દૂત ગમે ત્યારે આપના આનંદ અને સ્વતંત્રતાનો નાશ કરી શકે છે.

પંડિતો શું જવાબ આપે ? તેઓ પણ સાથે જ પરાધીન થઈ ગયા હતા. તેમના માટે પણ અખંડ આનંદનો ઉપભોગ ક્યાં સંભવ હતો ? એટલે તેઓ પણ ચુપચાપ પોતપોતાના આસન પર બેસી ગયા.

વરમાળા પહેરાવ્યા વગર જ સ્વયંવરનું વિસર્જન

કરી દેવામાં આવ્યું. મહારાજને આ અસફળતાનું બહુ મારે દુઃખ થયું. આ પરિસ્થિતિમાં શું રાજકન્યાને જિંદગી-ભર કુમારી જ રહેવું પડશે ?

ચિત્ત હલકું કરવા માટે એમણે રાજ્ય પુરોહિત મહર્ષિ અગત્સ્યના તપોવનમાં થોડો સમય રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો અને રાજકન્યાને સાથે લઈને તેઓ ગંધમાદન પર્વત પર પુષ્કરણી નદીના કિનારે બનેલા તપોવનમાં જઈ પહોંચ્યા.

રાજકુટુંબનું આગમન થતાં મહર્ષિ બહુ પ્રસન્ન થયા. સ્વાગત સત્કાર કર્યા પછી કુશળ સમાચાર પૂછ્યા ત્યારે મગધરાજે દુઃખી કદયથી સ્વયંવરની અસફળતાની વાત કહી સંભળાવી.

મહર્ષિ ગંભીર બની ગયા પ્રશ્ન અસફળતાનો નહીં - સમસ્યા એ હતી કે યોગ્ય પાત્ર મળી શકશે કે નહીં ?

બીજા દિવસે મહર્ષિએ રાજકન્યાને પોતાના અધ્યયન કક્ષામાં બોલાવી અને પૂછ્યું - 'બેટી ! બીજાનાં પરાવલંબન અને દુઃખનું વિવેચન તો થઈ ચુક્યું. પણ હવે એ તો બતાવો કે જેને આ આનંદ અને સ્વતંત્રતાની અભિલાષા છે તે કોણ છે ? શું એની અંદર આ વિભૂતિઓ મેળવવાની યોગ્યતા અને એને પચાવવાની શક્તિ છે ? પોતાના 'અહં'ને તો શોધો, એને તો સમજો.'

સુવાસિનીને તો જાણે કોઈએ બે ખભા પકડીને ઢંઢોળી નાંખી. આનંદ મેળવવાની વાત તો જાણે ઠીક, પણ એને પચાવવાની શક્તિ તો હોવી જોઈએ ને ? આ પ્રશ્ન બહુ જટિલ હતો. તેને એનો જવાબ નહોતો મળી રહ્યો અને વિચારમગ્ન થઈને તે પગના અંગૂઠાથી જમીન ખોતરી રહી હતી.

ઋષિએ રાજકન્યાના મોંનનો ભંગ કરતાં ફરીથી પૂછ્યું - 'દેવી ! તું ઈચ્છાઓ-આકાંક્ષાઓના બંધનમાં બંધાયેલી નથી ? શુ તારે આનંદ સાથીની શોધમાં બીજે કયાક ભટકી નથી રહ્યો ? તું બાળપણ, યૌવન, ઘડપણ અને મૃત્યુના બંધનમાં બંધાયેલી નથી ? તું પરતંત્ર નથી ? જો તુંજ પરાધીન હોય તો આનંદ અને સ્વતંત્રતા બીજે કયાંથી મળશે ?

શું હું પણ પરતંત્ર છું ? સુવાસિનીએ ઉદ્ધિગ્ન

સુખ દુનિયાની કોઈપણ વસ્તુમાં નથી; એટલે તે કોઈપણ મોટામાં મોટા વૈભવ દ્વારા પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી. સુખતો મનની એક સ્થિતિ છે જે આત્મ સાધના દ્વારા પ્રાપ્ત થાય છે.

થઈને પૂછ્યું - ઋષિ મુખમંડળ પર વાત્સલ્ય ભાવ લાવીને મંદ મંદ હાસ્ય વેરી રહ્યા હતા. કામનાથી પીડાતા અને પ્રકૃતિથી પ્રેરાતા જીવધારી માટે આનંદ કયાં ? સ્વતંત્રતા કયાં ?

'તો શું મારી આકાંક્ષા કયારેય પૂરી જ નહિ થાય ? હું પરતંત્ર જ ભટકતી ફરીશ ? શું સ્વતંત્રતા અને આનંદ ફક્ત સ્વપ્ન છે ? રાજકન્યા ઉપરાઉપરી પ્રશ્નો પૂછી રહી હતી.

જ્યારે પ્રશ્નોની શ્રૃંગલા પૂરી થઈ ત્યારે મહામુનિએ કહ્યું - બેટી, તું જે શોધે છે તે તને તારી અંદર જ મળશે. તપના પ્રકાશમાં જ એને જોઈ શકીશ કે જે બાહ્ય જગતમાં કયાંય જોવા નથી મળતું. આત્મા જ આનંદનું-સ્વાતંત્ર્યનું કેન્દ્ર છે. બહાર તો એની સુવાસ જ ફેલાયેલી છે.

રાજા પોતાના કુટુંબ સાથે તપોવનમાં એક મહિનો રહ્યા. પણ સુવાસિની દરરોજ એકાંતમાં ચિંતન કરતી બેસી રહેતી. એને પ્રકૃતિના સૌંદર્યનું રસપાન કરવામાં કોઈ રુચિ જાગી નહિ કયા-સત્સંગ પર પણ ધ્યાન આપ્યું નહિ. ચિંતનના અગ્નિમાં તે પોતાને તપાવતી રહી.

મગધરાજ પાછા ફરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. પણ સુવાસિનીએ કોઈ તૈયારી બતાવી નહીં. પોતાનાં રત્નજડિત ઘરેણાં એણે પિતાનાં ચરણોમાં મૂકી દીધાં અને રુંધાયેલા કંઠે કહ્યું - દેવ, મેં આનંદ અને સ્વતંત્રતા - મારી અંદરથી જ શોધી કાઢી છે. હવે એને મેળવવા માટે આ આગ્રમમાં જ એક ઝાડ નીચે તપ-સાધના કરીશ.

મગધરાજના મુખમાંથી એક શબ્દ પણ નીકળ્યો. તેઓ પોતાની પ્રાણપ્રિય પુત્રીને એના લક્ષ્યથી વિમુખ પણ કેવી રીતે કરે ? ●

સમયનો માંગ નવન બની, યુગ સૌક્ય

સમયની માંગ રોજબરોજ નવાં-નવાં આંદોલનો ચલાવતા નેતાઓની નથી, એવા લોક શિક્ષકોની છે કે જે જનતામાં જાગરણનો અલખ જગાડે. નેતાઓ આંદોલનોના માધ્યમથી જનતામાં આવેશ પેદા કરે છે. આકોશમાં તોડફોડ થઈ શકે છે, સર્જન નથી થતું.

એક વાત નિશ્ચિત છે કે ધ્વંસ સરળ છે અને સર્જન કઠણ છે નિર્માણમાં - ઘડતરમાં બુદ્ધિ-કુશળતાની, નૈષ્ઠિક શ્રમની અને સાધનોની જરૂર પડે છે. આ મંજૂલ મુશ્કેલ અને લાંબી છે. પણ છે એવી કે જેનો બીજો કોઈ વિકલ્પ નથી. સર્જન તો સર્જનના ઢંગથી જ થશે. આ કાર્ય કુશળ શિલ્પી પોતાની સતત મહેનત અને એકાગ્રતાથી જ પૂર્ણ કરી શકે છે.

આંદોલન કરનારા નેતા જનતામાં ચર્ચાનો વિષય બની શકે છે. સ્ટેજ પર ઊછળાફૂદ કરીને તે બીજાં પર પોતાની વિશિષ્ટતાની છાપ પાડે છે. જન સંપર્કથી પરોક્ષ લાભ પણ ઉઠાવે છે. એના માટે એને કાંઈ મોટો ત્યાગ નથી કરવો પડતો. જીભની કસરત અને મગજની સૂઝબૂઝ હોય તો કોઈપણ વ્યક્તિ થોડા સમયનો ભોગ આપીને નેતા બની શકે છે. પોતાને જનતાના સેવક સાબિત કરવા માટે જનતાની સામે કોઈપણ સમસ્યાને તોડી મરોડીને (તલનો તાડ બનાવીને) રજૂ કરીને ભડકાવી શકાય છે અને ભીડને તોફાન કરવા માટે ઉશ્કેરી શકાય છે. જે આ ગોરખ ઘંઘાનું રહસ્ય જાણી જાય છે તે જનતાની વચ્ચે નેતાના નામ પર પૂજાય છે. ગઈ કાલનો અજાણ્યો માણસ એક ટોળાની આગેવાની કરીને થોડી તોડફોડ કરતાં સમાજમાં નેતા તરીકે પ્રતિષ્ઠિત થઈ જાય છે. નેતા બનવાના આ ઉપાય એટલા સરળ થઈ ગયા છે કે આજે કીડીયારની જેમ નેતા ઉભરાવા લાગ્યા છે. આ નેતાઓએ દેશના જનમાનસ અને જનજીવનને

અશાંત, અવ્યવસ્થિત અને અસ્થિર બનાવી દીધું છે નેતાઓની વૃદ્ધિ હવે અસામાજિક તત્વોની વૃદ્ધિની જેમ એક વિધ્વંસક સમસ્યા બનવાને સામે આવી રહી છે.

એટલા માટે સમયનો પોકાર છે કે આજે સમાજને નેતાઓની નહિ, સર્જકોની જરૂર છે. એવા નિઃસ્વાર્થ, સેવા પરાયણ સમાજ સેવકો કે જે યશ કામનાથી દૂર રહીને જન જાગરણનું - વ્યક્તિ નિર્માણનું કામ પૂરી શ્રદ્ધા અને એકાગ્રતાથી કરતા રહી શકે. લચ્છેદાર ભાષણથી નહીં પણ પોતાના ચરિત્રનું ઉદાહરણ રજૂ કરીને સમાજને સાચો રાહ ચીંધી શકે, માર્ગદર્શન આપી શકે. લોક શિક્ષણ માટે જન માનસને કેળવવા માટે જન સંપર્ક અને મમતાભરી સદ્ભાવનાની જરૂર પડે છે. અમુક માહિતીઓ આપી દેવાથી કે સુધારા ના ઉપાય બતાવી દેવાથી કામ નથી ચાલતું, આ માર્ગ પર ચાલવા માટે હિંમત પેદા કરવી પડે છે. આ કામ એવી જ વ્યક્તિ કરી શકે છે કે જેની અંદર લોકોને પોતાના કુટુંબીજન જેવા માનવાની ભાવના હોય છે. આ કામ શ્રમ અને સમય માગી લે તેવું છે. એના માટે બીજાને ઓછું અને પોતાને વધારે શીખવવું પડે છે. ઉન્નતિનો ઉપદેશ આપવાનો અધિકાર તેને છે કે જે પોતાની ઉન્નતિની મંજૂલ પર સૌ પ્રથમ આગળ ચાલે - તપ, સાધના કરવાની અગ્નિ પરીક્ષા પાસ કરી લે.

ધ્વંસ તો બહુ થઈ ચુક્યો. એમાં નેતાશાહી તોડફોડની એક બીજી કડી જોડી દેશે તો બનશે કંઈ નહિ, બગડશે વધારે. નિર્માણ તો સર્જનથી થાય છે. સર્જન શક્તિનો મર્મ સમજનારા અને એના પર ઊંડો વિશ્વાસ રાખીને ત્યાગ-બલિદાનનો આદર્શ રજૂ કરીને આગળ વધનારા માનવ શિલ્પી કહેવાય છે. આજનો સમય આવા માનવ શિલ્પી-યુગ સર્જકો-સમાજના ઘડવૈયાઓની માંગ કરી રહ્યો છે. ■

ભૂમિદાળથી દુકાળનું નિવારણ

એ દિવસોમાં ભયંકર દુકાળ પડ્યો હતો. પ્રજા ભૂમિથી તડપી તડપીને મોતાના મુખમાં સમાઈ રહી હતી. વરસાદ પડે એ માટે દેવતાઓને પ્રસન્ન કરવા પૂજા-અર્ચના કરવામાં આવી, ધાર્મિક અનુષ્ઠન કરવામાં આવ્યાં. પણ દેવતા શીઝ્યા નહીં.

એ દિવસોમાં પરિસ્થિતિ જ કંઈક એવી હતી. લોકો સ્વાર્થની પાછળ રથ્યા પરથ્યા રહેતા હતા. પરમાર્થમાં કોઈને રુચિ નહોતી. બલિદાનની વાત સાંભળીને બધા પાછી પોની, કરતા હતા. ઘરતી પરથી આવા દુર્બળ અને સ્વાર્થી લોકોનો ભાર ઓછો કરવા માટે દુકાળ ઉતરી આવ્યો હતો. રોજ ટપોટપ હજારો લોકો મરી રહ્યા હતા. ચારે દિશાઓમા રડતી-કકળતી પ્રજાના કરૂણ રૂદનના પડધા પડતા હતા.

દુકાળના નિવારણ માટે બલિદાન આપીને દેવતાઓને પ્રસન્ન કરવાનો ઉપાય લોકો જાણતા તો હતા, પણ એના માટે સાહસ કોણ કરે ?

એક બ્રાહ્મણ કુટુંબમાં દરરોજ બલિદાનના સાહસની ચર્ચા થતી. એ કુટુંબમાં ત્રણ પુત્રો હતા. શું આપણે દેવતાઓને ખુશ કરવા માટે આગળ આવી શકીએ ? દેવતાઓ દુર્બળ હતવીર્ય કાચાથી પ્રસન્ન થાય એમને તો કોઈ તરૂણ યુવાનનું લોહી જોઈએ.

મોડી રાત સુધી આ વિષય પર ચર્ચા ચાલી. બ્રાહ્મણ પતિ-પત્ની પોતાના પુત્રોનું બલિદાન આપવાની ચર્ચા કરવા લાગ્યાં. માતાએ કહ્યું - નાનો મને વ્રહ્મલો છે. કોઈ પણ કિંમત પર એનું બલિદાન નહિ આપવા દઉં. પિતાએ કહ્યું - મોટો કમાઉં છે. એનું બલિદાન ન આપી શકાય. વચ્ચે વાળા શુનિશેપનું જ મહત્વ ઓછું હતું.

એ રાત્રે કેમ જાણે શુનિશેપને ઊંઘ જ ન આવી. પથારીમાં પડયે પડયે ચર્ચા સાંભળતો રહ્યો. એણે

મનમાં જ વિચાર્યું, જ્યારે નાનો અને મોટો ભાઈ માતા-પિતાની જરૂરીઆત પૂરી કરી લેવાના છે તો હું પ્રજાના સુખ માટે બલિદાન આપતાં શા માટે પાછો પડું ? મારી અંદર બીજા ભોકો જેવી કાચરતા નથી, તો પછી શા માટે બલિદાન આપીને દેવતાઓને ખુશ ન કરું ? એણે મનમાં જ નિમ્મય કરી લીધો.

સવાર થતાં જ એણે બલિદાન માટે તેંચાર હોવાની વાત જણાવી. માતા-પિતાની રજાની રાહ જોયા વગર તે એ યજ્ઞ ભૂમિમાં જઈ પહોંચ્યો કે જ્યાં બલિના અભાવમાં યજ્ઞનો અગ્નિ ઠંડો પડી ગયો હતો. બલિદાન માટે યોગ્ય પાત્ર મળતાં ચોતરફ પ્રસન્નતા છવાઈ ગઈ અને યજ્ઞનાં કર્મકાંડમાં ગતિ આવી. શુનિશેપ પોતાના જીવનને સાર્થ માની રહ્યો હતો. પ્રજાજનો એની સાહસિકતાનાં મુક્ત કંઠે વખાણ કરી રહ્યા હતા.

બલિદાનનો સમય નિકટ આવ્યો. વરૂણ દેવતા બ્રાહ્મણનું ખોળિયું ઘારણ કરીને યજ્ઞ ભૂમિમાં હાજર થયા. એમણે કહ્યું - પરમાર્થથી વિમુખ બનેલી પ્રજાને અસંખ્ય સંકટોનો સામનો કરવો પડે છે. આ દેશ પોતાની ભીરૂતાનો દંડ ભોગવી રહ્યો છે. શુનિશેપે આ કલંક ધોઈ નાંખ્યું. બલિનો અર્થ મૃત્યુ નહિ, સમર્પણ છે. બલિદાની શુનિશેષ આગળ વધ્યો છે. એટલે સ્વાભાવિક છે કે બીજા પણ એનું અનુકરણ કરશે અને સંસારમાં પરમાર્થની પ્રવૃત્તિઓ ચલાવશે. દેવતા એની જ રાહ જોતા હતા. હવે એમનો કોઈ શાંત થઈ ગયો. આજથી જ મુશળઘાર વરસાદ થશે અને દુકાળનું નિવારણ થશે.

થયું પણ એવું જ. શુનિશેપ પ્રજાને પરમાર્થ પરાયણ અને સંગઠિત બનાવવામાં લાગી ગયો. દેવતાઓએ વરસાદ વરસાવ્યો અને દુકાળનું સંકટ ટળી ગયું. બલિદાનીનો દેશ દુઃખી પણ કેવી રીતે રહે !

ત્યાં જોઈ શકાય છે. ધર્માત્મા કહેવડાવવાના લોભમાં લોકો જનતાને ભ્રમમાં નાંખે છે અને એ ભલી ભોળી પ્રજાનું કેટલું ઘન ડકારી જાય છે. લોભ અને મોહના કુચક્રમાં ફસાયેલી વ્યક્તિ જેટલાં કુકર્મો કરે છે એના કરતાં વધારે કુકર્મો-અત્યાચાર પ્રતિષ્ઠાના ભૂખ્યા અભિમાની લોકો કરે છે. આન, બાન અને શાન પર કેટલાય લોકોને કુર્બાન થવું પડ્યું છે.

ચોર પણ ધનવાન બને છે, કુકર્મીઓ મોજ મજા કરે છે, અહંકારી પણ વિજેતા બને છે, વિદૂષકોની ગતિવિધિઓ લોકોનું મનોરંજન કરે છે, પગ ઉપર અને હાથ નીચે રાખીને ચાલનારને જોઈને દર્શકો પણ તાલીઓ વગાડે છે. જો આટલી નાની ઉપલબ્ધિ માટે મનુષ્ય વિશ્વનું અહિત કરવા લાગે તો એને દુર્ભાગ્ય જ કહેવું જોઈએ.

ગૌરવ તો એમાં છે કે મનુષ્ય વ્યક્તિગત નુકસાન વેઠીને જ નહિ, અપમાન સહન કરીને પણ વિશ્વ હિતને પ્રાથમિકતા આપે. મહાનતા એમાં છે કે ધન જ નહિ, માન ખોઈને પણ મનુષ્ય એવાંકામ કરે કે જેનાથી વિશ્વ કલ્યાણ થાય. દૂરદેશીતા એમાં છે કે સમાજમાં ઉચ્ચ આદર્શોની સ્થાપના માટે વ્યક્તિ પોતાના આદર્શોનો ત્યાગ કરતાં પણ ખચકાય નહીં સાધના અને સાધ્ય બંને ઉત્તમ હોય તો અત્યુત્તમ પણ જ્યારે આપતિ ધર્મ સામે આવીને ઊભો હોય ત્યારે સાધ્યનું ગૌરવ જાળવી રાખવા માટે સાધનોના આદર્શવાદનું અવમૂલ્યન કરી શકાય છે.

મહાભારતનો અનેક ઘટનાઓ આપણને બતાવે છે કે ધર્મને વિજયી બનાવવા માટે એવાં કામ પણ કરવામાં આવ્યાં કે જેને વ્યક્તિગત દૈષ્ઠિથી અધર્મની શ્રેણીમાં જ મૂકી શકાય. તત્પદર્શી અને યોગેશ્વર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે એવાં કાર્યોનું ફક્ત સમર્થન જ નહોતું કર્યું, પરંતુ એની પાછળ એમનો હાથ પણ હતો. સત્યના રક્ષણ માટે એમણે અધર્મને પ્રોત્સાહન આપવાની સાથે સાથે એ વાતનું ખાસ ધ્યાન રાખ્યું કે એમાં કોઈ વ્યક્તિની કે જૂથની ભલે નિંદા થાય, ભલે પાપ લાગે, પણ વિશ્વ હિતનું લક્ષ્ય પૂરું થવું જોઈએ. ધર્મ પરંપરાનો વિજય થવો જોઈએ.

સ્પષ્ટ છે કે ભગવાનનો દરેક અવતાર ધર્મના

રક્ષણ અને અધર્મના નાશ માટે જ થાય છે. એ પણ સાચું છે કે અહિંસાને ધર્મની પ્રહેલી પંકિતમાં સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે છતાં પણ મોટા ભાગે દરેક અવતારને શસ્ત્ર ધારણ કરીને હિંસાશી જ અધાર્મિક તત્વોનો સંહાર કરવો પડ્યો છે વામન ભગવાને બલિ રાજા સાથે છળ કપટ કર્યાની વાત સૌ કોઈ જાણે છે બુદ્ધનો ભરયુવાનીમાં સ્ત્રી-પુત્રનો ત્યાગ ધર્મની મર્યાદાઓમાં નથી આવતો, રામનો સીતા ત્યાગ પણ સામાન્ય ન્યાયની કસોટી પર ક્યાં સાચો ઠરે છે? વિશ્વ હિતને ધ્યાનમાં રાખીને કરવામાં આવેલાં અધાર્મિક કાર્યોની યાદી તૈયાર કરવામાં આવે તો એમાં અવતાર, દેવતા, ઋષિઓના નામ પણ આવ્યા વગર રહેશે નહિ. પાંડુ, દ્યુતરાષ્ટ્ર અને વિદુરને જન્મ આપનાર મહર્ષિ વ્યાસનું સંતાનોત્પાદન ધર્મ મર્યાદાઓની વિરુદ્ધ હતું. ઢોંપદીના પતિવ્રત-ધર્મનું સમર્થન કઈ સંહિતાના આધાર પર કરવામાં આવે? યુધિષ્ઠિરે ‘નરો વા કુજરો વા’નો ભ્રમ પેદા કર્યો હતો. છતાં પણ તેઓ ધર્મરાજના નામથી ઓળખાયા અને સ્વર્ગના અધિકારી બન્યા. કારણ સ્પષ્ટ હતું - એમણે વ્યક્તિગત અપયશ સહન કરીને પણ ધર્મ પક્ષને વિજયી બનાવવા માટે ખેદ અનુભવ્યા વગર પાપદંડ અને અપયશનો હસી-ખુશીથી સ્વીકાર કર્યો.

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે તેઓ મહાભારતના યુદ્ધમાં શસ્ત્ર ધારણ નહિ કરે, પણ ધર્મ પક્ષની હાનિ થતી જોઈને ભીષ્મની વિરુદ્ધ હથિયાર ઉઠાવ્યાં અને પોતાની વ્યક્તિગત પ્રતિજ્ઞા તૂટવાની પણ પરવા ન કરી. અર્જુને કરેલા જયદ્વયના વધનું પ્રકરણ પ્રતિજ્ઞા ભંગ અને છળ કપટથી ભરેલું પડ્યું છે. ભીષ્મ, દ્રોણ, કર્ણ, દુર્યોધન વગેરે કૌરવ પક્ષના સેનાપતિઓ સામસામેની લડાઈમાં નહોતા હાર્યા, એમને બધાંને યુદ્ધની મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન કરીને પાંડવોએ માર્યા હતા.

કુંતીએ કર્ણની પાસે જઈને પોતાના કલંકનું સ્વસ્થોદઘાટન કર્યું કે તે એની કુમારી અવસ્થામાં જન્મેલો પુત્ર છે. આ સ્વસ્થ ખોલવાને કારણે કુંતીની કીર્તિને કલંક લાગ્યું. જો આ વાત સ્વસ્થના ગર્ભમાં જ દબાઈ રહી હોત તો એ સમયના લોકો અને

ત્યાં જોઈ શકાય છે. ધર્મોત્તમા કહેવડાવવાના લોભમાં લોકો જનતાને ભ્રમમા નાખે છે અને એ ભલી ભોળી પ્રજાનું કેટલું ઘન ડકારી જાય છે. લોભ અને મોહના કુચક્રમાં ફસાયેલી વ્યક્તિ જેટલા કુકર્મો કરે છે એના કરતાં વધારે કુકર્મો-અત્યાચાર પ્રતિષ્ઠાના ભૂખ્યા અભિમાની લોકો કરે છે. આન, બાન અને શાન પર કેટલાય લોકોને કુર્બાન થવું પડ્યું છે.

ચોર પણ ધનવાન બને છે, કુકર્મીઓ મોજ મજા કરે છે, અંદકારી પણ વિજેતા બને છે, વિદુષકોની ગતિવિધિઓ લોકોનું મનોરંજન કરે છે, પગ ઉપર અને હાથ નીચે રાખીને ચાલનારને જોઈને દર્શકો પણ તાલીઓ વગાડે છે જો આટલી નાની ઉપલબ્ધિ માટે મનુષ્ય વિશ્વનું અહિત કરવા લાગે તો એને દુર્ભાગ્ય જ કહેવું જોઈએ.

ગૌરવ તો એમા છે કે મનુષ્ય વ્યક્તિગત નુકસાન વેઠીને જ નહિ, અપમાન સહન કરીને પણ વિશ્વ હિતને પ્રાથમિકતા આપે. મહાનતા એમા છે કે ધન જ નહિ, માન ખોઈને પણ મનુષ્ય એવાંકામ કરે કે જેનાથી વિશ્વ કલ્યાણ થાય. દૂરદેશીતા એમા છે કે સમાજમા ઉચ્ચ આદર્શોની સ્થાપના માટે વ્યક્તિ પોતાના આદર્શોનો ત્યાગ કરતાં પણ ખચકાય નહીં સાધના અને સાધ્ય બંને ઉત્તમ હોય તો અત્યુત્તમ પણ જ્યારે આર્પિત ધર્મ સામે આવીને ઊભો હોય ત્યારે સાધ્યનું ગૌરવ જાળવી રાખવા માટે સાધનોના આદર્શોવાદનું અવમૂલ્યન કરી શકાય છે.

મહાભારતની અનેક ઘટનાઓ આપણને બતાવે છે કે ધર્મને વિજયી બનાવવા માટે એવા કામ પણ કરવામા આવ્યાં કે જેને વ્યક્તિગત દૈષ્ઠ્યથી અધર્મની શ્રેણીમા જ મૂકી શકાય. તત્પદર્શી અને યોગેશ્વર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે એવાં કાર્યોનું ફક્ત સમર્થન જ નહોતું કર્યું, પરંતુ એની પાછળ એમનો હાથ પણ હતો. સત્યના રક્ષણ માટે એમણે અધર્મને પ્રોત્સાહન આપવાની સાથે સાથે એ વાતનું ખાસ ધ્યાન રાખ્યું કે એમાં કોઈ વ્યક્તિની કે જાતની ભલે નિંદા થાય, ભલે પાપ લાગે, પણ વિશ્વ હિતનું લક્ષ્ય પૂરું થવું જોઈએ. ધર્મ પરંપરાનો વિજય થવો જોઈએ.

સ્પષ્ટ છે કે ભગવાનનો દરેક અવતાર ધર્મના

રક્ષણ અને અધર્મના નાશ માટે જ થાય છે એ પણ સાચું છે કે અહિંસાને ધર્મની પ્રદેલી પકિતમા સ્થાન આપવામા આવ્યું છે છતાં પણ મોટા ભાગે દરેક અવતારને શસ્ત્ર ધારણ કરીને હિંસાશી જ અધાર્મિક તત્વોનો સંહાર કરવો પડ્યો છે વામન ભગવાને બલિ રાજા સાથે છળ કપટ કર્યાની વાત સૌ કોઈ જાણે છે બુદ્ધનો ભરયુવાનીમા સ્ત્રી-પુત્રનો ત્યાગ ધર્મની મર્યાદાઓમા નથી આવતો, રામનો સીતા ત્યાગ પણ સામાન્ય ન્યાયની કસોટી પર કયા સાચો ઠરે છે? વિશ્વ હિતને ધ્યાનમા રાખીને કરવામાં આવેલા અધાર્મિક કાર્યોની યાદી તૈયાર કરવામા આવે તો એમા અવતાર દેવતા, ઋષિઓના નામ પણ આવ્યા વગર રહેશે નહિ પાડુ, દ્યુતરાષ્ટ્ર અને વિદુરને જન્મ આપનાર મહર્ષિ વ્યાસનું સંતાનોત્પાદન ધર્મ મર્યાદાઓની વિરુદ્ધ હતું. ઢોંપદીના પતિવ્રત-ધર્મનું સમર્થન કઈ સંહિતાના આધાર પર કરવામાં આવે? યુધિષ્ઠિરે ‘નરો વા કુજરો વા’નો ભ્રમ પેદા કર્યો હતો. છતાં પણ તેઓ ધર્મરાજના નામથી ઓળખાયા અને સ્વર્ગના અધિકારી બન્યા કારણ સ્પષ્ટ હતું - એમણે વ્યક્તિગત અપયશ સહન કરીને પણ ધર્મ પક્ષને વિજયી બનાવવા માટે ખેદ અનુભવ્યા વગર પાપદડ અને અપયશનો હસી-ખુશીથી સ્વીકાર કર્યો.

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે તેઓ મહાભારતના યુદ્ધમાં શસ્ત્ર ધારણ નહિ કરે, પણ ધર્મ પક્ષની હાનિ થતી જોઈને ભીષ્મની વિરુદ્ધ હથિયાર ઉઠાવ્યા અને પોતાની વ્યક્તિગત પ્રતિજ્ઞા તૂટવાની પણ પરવા ન કરી. અર્જુને કરેલા જયદ્વયના વધનું પ્રકરણ પ્રતિજ્ઞા ભગ અને છળ કપટથી ભરેલું પડ્યું છે ભીષ્મ, દ્રોણ, કર્ણ, દુર્યોધન વગેરે કૌરવ પક્ષના સેનાપતિઓ સામસામેની લડાઈમાં નહોતા હાર્યા, એમને બધાંને યુદ્ધની મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન કરીને પાંડવોએ માર્યા હતા.

કુંતીએ કર્ણની પાસે જઈને પોતાના કલંકનું સ્વસ્થોદઘાટન કર્યું કે તે એની કુમારી અવસ્થામાં જન્મેલો પુત્ર છે. આ સ્વસ્થ ખોલવાને કારણે કુંતીની કીર્તિને કલંક લાગ્યું, જો આ વાત સ્વસ્થના ગર્ભમાં જ દબાઈ રહી હોત તો એ સમયના લોકો અને

ઈતિહાસકારો એના ચરિત્ર પર આંગણી ઉઠાવી શકત નહીં. આ તથ્ય કુંતી પણ જાણતી હતી, પણ એણે ધર્મ પક્ષને વિજયી બનાવવા માટે નિંદા-પ્રશંસાના ચક્રમાંથી બહાર નીકળવાનો નિશ્ચય કર્યો. યશ-કીર્તિની દૃષ્ટિથી આ એક પ્રકારનું મૃત્યુ જ હતું. મોટા ભાગે ભદ્ર લોકો એનો સ્વીકાર કરવા તૈયાર નથી હોતા. કુંતીએ સાહસ કર્યું. કર્ણને સમજાવ્યો. મનોરથ પૂરો તો ન થયો, પણ અડધો લાભ તો એણે ઉઠાવી લીધો જ. અર્જુનને બાદ કરતાં બીજા ભાઈઓ માટે કર્ણનું અભય વચન તો તે સદૃશ જ આવી.

જો ધર્મ-અધર્મની દૃષ્ટિથી મહાભારતની ઘટનાઓનું વિશ્લેષણ કરવામાં આવે તો પાંડવોની મોટા ભાગની ગતિવિધિઓ અધાર્મિક જ સાબિત થશે. કૃષ્ણ ચરિત્ર પર પણ ડગલે ને પગલે આંગણી ઉઠાવવામાં આવશે. એનાથી ઊલટું કૌરવો વધારે ધર્મ પરાયણ સાબિત થશે. પરંતુ આ ધાર્મિકતા એમના વ્યક્તિગત અહંકાર અને સન્માન સાચવવા માટે જ હતી. જે પક્ષ માટે તેઓ લડી રહ્યા હતા, તેની વફાદારીનું સ્પષ્ટ ઉલ્લંઘન થતું હતું.

‘શિખંડીની સાથે યુદ્ધ નહીં કરું’ - આ પ્રતિજ્ઞાને ભીષ્મએ પોતાની વ્યક્તિગત પ્રતિજ્ઞાનો પ્રશ્ન બનાવી લીધો હતો. તેઓ એ ન વિચારી શક્યા કે સેનાપતિ માટે વ્યક્તિગત પ્રતિજ્ઞાનું કોઈ મહત્વ નથી હોતું. એણે તો પોતાના પદને અનુરૂપ કર્તવ્ય પાલન પર જ ધ્યાન આપવું જોઈએ.

સેનાપતિ ઢોણાચાર્યનો પુત્ર હણાયો ત્યારે એમણે શોકત્રસ્ત થઈને હથિયાર હેઠાં મૂકી દીધાં. સેનાપતિ માટે વ્યક્તિગત પુત્ર શોકનું શું મહત્વ હોઈ શકે ? રણ

મેદાનમાં પગ મુકનારનું જીવન અને મૃત્યુના વિચાર છોડી દેવા પડે છે. ઢોણાચાર્યને એમનો વ્યક્તિવાદ નડ્યો; પરિણામે તેઓ પણ માર્યાંગયા અને સાથે હજારો-લાખો સૈનિકો પણ માર્યા ગયા.

કર્ણ પોતાની દાનવીરતાનો યશ અખંડ રાખવા માગતો હતો. ભિક્ષુકને ના પાડીને અપયશ કોણ સહન કરે ? આ વ્યક્તિવાદે કવચ અને કુંડળ દાનમાં અપાવી દીધાં. કવચ-કુંડળ પહેરીને - અમર બન્યા પછી તે પોતાના પક્ષનું કેટલું હિત કરી શકતો હતો - આ દરગામી ચિંતન તે ભૂલી જ બેઠો. જો કે સૂર્ય ભગવાને આ પ્રકારના કપટની સૂચના પહેલેથી જ આપી દીધી હતી, પણ કર્ણને તો પોતાની દાન વૃત્તિથી મળનારી કીર્તિની ચિંતા વધારે હતી. સેનાપતિનું કર્તવ્ય શું કહે છે ? - એના પર તો એણે ધ્યાન જ ન આપ્યું.

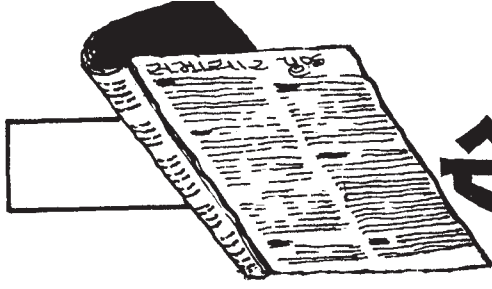
કૌરવ પક્ષ જો કે સમષ્ટિ હિતની દૃષ્ટિથી અધર્મનો પોષક હતો. તે પોતાના હિત માટે ધાર્મિક આચરણ કરતો હોવા છતાં પણ એને અધાર્મિક જ કહેવામાં આવે છે. એનાથી ઊલટું ધર્મ પક્ષને વિજયી બનાવવા માટે લડનારા પાંડવોની ધર્મરક્ષકના રૂપમાં પ્રશંસા થાય છે, જો કે યુદ્ધ દરમિયાન એમણે ધર્મ વિરુદ્ધનું આચરણ કર્યું હતું.

વસ્તુતઃ વિશ્વ હિત જ ધર્મ છે. આદર્શવાદી પરંપરાઓ અને નીતિ-ન્યાયનું સંરક્ષણ જ ધર્મ છે. શાશ્વત ધર્મના રક્ષણ માટે પ્રચંડ પ્રયત્નો થવા જોઈએ. એમાં જો વ્યક્તિને ખોટું કામ કરવાનું અપ્રિય કર્તવ્ય સંભાળવું પડે તો પણ સાહસપૂર્વક એનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ. વિશ્વ હિત માટે વ્યક્તિગત નુકસાન અપયશ સહન કરનારની ભાવિ પેઢીએ પૂજા જ કરશે. ●

પુસ્તકો જ ખોરાક

મહાપુરૂષોની વિશેષતા એ છે કે તેઓ આજીવન સ્વાધ્યાય કરતા હતા. આચાર્ય અત્રે એક વખત બીમાર પડ્યા હતા. છતાં પણ ખાટલા પાસે એમણે ઢગલાબંધ પુસ્તકો રાખ્યાં હતાં. પુસ્તકો વાંચીને તેઓ મનને હલકું કરતા હતા. એક મિત્ર મળવા આવ્યા અને એમણે એમને પુસ્તકો વાંચ્યા વગર સંપૂર્ણ આરામ કરવાની સલાહ આપી. અત્રેજીએ હસતાં હસતાં કહ્યું - “હું બીમાર છું પણ ભૂખ્યો કઈ રીતે રહું ? મારો ખોરાક પુસ્તકોમાંથી મેળવું છું.”

• આ રીતે બધા લોકોને જ્ઞાન મેળવવાની તથા સ્વાધ્યાય કરવાની અભિરુચિ જાગે તો એમનું વ્યક્તિત્વ પણ અપૂર્ણ નહીં રહે. જેઓ આમ કરવામાં પાછા પડે છે તેઓ પસ્તાય છે.

સમાચાર પુસ્તક

દી પયજોની અભિનવ શ્રુખલાની સજ્જતા અને વ્યાપકતા જોતા એવું લાગે છે કે યુગ શિલ્પીઓના અંતઃકરણોમા નવચેતનાનો સંચાર થઈ રહ્યો છે આવા સમયમાં એવું કોણ હશે કે જે ઊઘતા રહેવાનું પસંદ કરશે ?

દીપયજોના માધ્યમથી યુગસંદેશ કેટલા વિશાળ ક્ષેત્રમાં પહોંચી રહ્યો છે, એની ઝાંખી રજૂ કરે છે આ સમાચાર :

સારની (બેતુલ) પ્રજાપીઠના વાર્ષિકોત્સવના રૂપમાં દીપયજા કાર્યક્રમ ઉલ્લાસ પૂર્ણ વાતાવરણમાં સંપન્ન થયો. એમાં નિકટની શાખાઓના સેંકડો કાર્યકર્તાઓ સામેલ થયા શહેરમાં ૭૦૦ પત્રિકાઓ આવતી હતી. હવે આ વર્ષે પૂજ્ય ગુરુદેવના આદેશથી બમણી સંખ્યા કરવામાં આવી છે અને હજુ પણ વધુને વધુ સદસ્યો બનાવવાના પ્રયત્નો ચાલુ છે સ્વજનોના આ સંકલ્પથી પ્રભાવિત થઈને આ કાર્યકર્તાઓનો પણ ઉત્સાહ વધ્યો છે સૌએ નશા નિવારણ, દહેજ ઉન્મૂલન, વૃક્ષારોપણ જેવા કાર્યક્રમોને વેગ આપવાનો સંકલ્પ લીધો છે.

દુર્ગ : ગાયત્રી શક્તિપીઠનો છઠ્ઠો વાર્ષિકોત્સવ કાર્યક્રમ હર્ષોલ્લાસ સાથે સંપન્ન થયો. શ્રીમતી જ્ઞાનદેવી, શ્રીમતી ધનવતી શુક્લા, શ્રી અંતરસિંહ, શ્રી ગૂજરમલ જેન તથા શ્રી જ્ઞાની ચંદાનીએ રચનાત્મક કાર્યક્રમો પર પ્રકાશ પાડ્યો. હાજર રહેલા પરિજનો એ મિશનની ગતિવિધિઓને વેગ આપવા માટે સક્રિય લીધો.

તાપીન (હજારી બાગ) અંડર ગ્રાઉન્ડ પ્રોજેક્ટ કોલિયરીમાં દીપયજા કાર્યક્રમ હર્ષોલ્લાસ સાથે સંપન્ન થયો. આ આયોજનમા પ્રોજેક્ટના મોટાભાગના

અધિકારીઓ હાજર રહ્યા. શ્રી મુરલીધર તર્વે તથા નરેન્દ્ર માલવીયાના પ્રયાસોથી નિકટના વિસ્તારમાં સદવાક્ય લેખન કરવામાં આવ્યું. નશા નિવારણ તથા દહેજ ઉન્મૂલન માટે સેંકડો લોકોએ સંકલ્પ પત્ર ભર્યાં મિશનની પત્રિકાઓની સંખ્યા બમણી કરવાનો સંકલ્પ લેવામાં આવ્યો.

રાજગઢ : સ્થાનીય કાર્યકર્તાઓના સહયોગથી આસપાસનાં ગામડાંમા દીપયજા કાર્યક્રમ ચલાવવાના સજ્જ પ્રયત્નો કરવામાં આવી રહ્યાં છે. આજ સુધીમાં ૧૦ ગામોમાં કાર્યક્રમ સંપન્ન કરવામાં આવ્યા. રાજગઢ શહેરમાં આજ સુધી ૨૫૦ પત્રિકા આવતી હતી. હવે એની સખ્યા ૫૦૦ સુધી પહોંચાડવામાં આવી છે

ઉજ્જૈન : ત્રણ દિવસનું શતવેદી દીપયજા આયોજન સજ્જતાની સાથે સંપન્ન થયું. જિલ્લાની સમસ્ત શાખાઓના કર્મઠ કાર્યકર્તાઓને આ કાર્યક્રમમાં બોલાવવામાં આવ્યા હતા આ પ્રસંગ પર નિકટના ગામોમાં કરવામા આવનાર દીપયજોનો કાર્યક્રમ ઘડવામાં આવ્યો. સા પરિજનોએ મિશનની પત્રિકાઓ ઘેર ઘેર પહોંચાડવાનો સંકલ્પ લીધા.

સૈનરા (ગાજપુર) શ્રી રામચન્દ્ર સિંહ અને વિજય બહાદુરસિંહના પ્રશંસનીય પ્રયત્નોથી વારણાસી, આજમગઢ, ગાજપુર અને જોનપુર જિલ્લાઓમાં જન જાગરણના કાર્યક્રમોને વેગ આપવા માટે વ્યાપક સ્તર પર જન સંપર્ક કરવામા આવી રહ્યો છે સમસ્ત ક્ષેત્રમાં પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવનો સંદેશ પહોંચાડવા માટે દરેક જિલ્લામાં ચાર-ચાર કાર્યક્રમ ગોઠવવામાં આવી રહ્યા છે

માવલી જંકશન : શહેરના પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિઓ ઉપરાંત વિધાન સભ્ય શ્રી હનુમંત પ્રસાદ પ્રભાકર, મુખ્ય સરપંચ મામલતદાર, તથા બીજા સરકારી

અધિકારીઓની હાજરીમા દીપયજ્ઞનુ આયોજન સાનદ સંપન્ન થયું. પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવના સંદેશથી પ્રભાવિત થઈને સેંકડો નાગરિકોએ દહેજ ઉન્મૂલન, નશા નિવારણ, વૃક્ષારોપણ તથા પ્રૌઢ શિક્ષણ કાર્યક્રમોને વેગ આપવા માટેના સંકલ્પ પત્ર ભર્યા સ્થાનીય કાયદર્તાઓએ પત્રિકાના બમણા સદસ્યો બનાવવાના સંકલ્પ લીધા.

છઘસરા : સહજનવા પ્રજ્ઞાપીઠમાં દરરોજ દીપયજ્ઞ કાર્યક્રમ ચલાવવામા આવે છે. આ શ્રૃંખલામાં શતવેદી દીપયજ્ઞનું એક વિશિષ્ટ આયોજન કરવામા આવ્યું. તરતજ મિશનની પત્રિકાઓના ૧૦૦ ઉપરાત નવા સદસ્યો બની ગયા. આખું વર્ષ નવા સદસ્યો બનાવતા રહેવાનો સંકલ્પ લેવામાં આવ્યો.

રાયબરેલી : ગાયત્રી પરિવારના સૌં સદસ્યોએ ભેગા મળીને ફીલ્ડ હોસ્ટેલની સામે દીપયજ્ઞનુ કાર્યક્રમનુ સજ્ઞ આયોજન કર્યું. કાર્યક્રમનું ઉદઘાટન સીવીલ જજ શ્રી એ કે તિવારીએ દિપ પ્રગટાવીને કર્યું. નશા નિવારણ, દહેજ ઉન્મૂલન, વૃક્ષારોપણ માટે શ્રદ્ધાળુ પરિજનોએ સામૂહિક રૂપથી સકલ્પ લીધા. આ અવસર પર આદર્શ વિવાહની શ્રૃંખલામા આયુ. વિમલા દેવીનો શુભ વિવાહ શ્રી મહાદેવ સિહની સાથે નિર્વિઘ્ન સંપન્ન થયો છેલ્લે જલ્લા ખેતી અને પરિયોજના અધિકારી શ્રી જી એન યાદવ તથા સ્થળ પર હાજર રહેલા પરિજનોએ ફૂલોનો વરસાદ વરસાવીને વર-કન્યાનુ સ્વાગત કર્યું.

બેમતેરા (દુર્ગ) દીપયજ્ઞ કાર્યક્રમોની શ્રૃંખલાઓમા સિઘારી, જાતા તથા જીવેરી વગેરે ગામોમા યજ્ઞ આયોજન ગોઠવામા આવ્યા. સક્રિય કાર્યકર્તાઓની ટુકડી સદવાકય લેખન, સ્લાઈડ પ્રોજેક્ટર પ્રદર્શન દ્વારા સંપૂર્ણ વિસ્તારને પ્રજ્ઞા આલોકથી ઝગમગાવવા માટે પ્રયાસ કરી રહી છે અત્યાર સુધી ૩૪૬ ગામોમાં આ રચનાત્મક કાર્યક્રમો માટે સકલ્પ પત્ર ભરાવવામાં આવી રહ્યા છે, સાથે જ પત્રિકાના ગ્રાહકા વધારવા માટે પણ પ્રયત્ન કરવામા આવી રહ્યા છે

મંદસૌર : શતવેદી દીપયજ્ઞો કાર્યક્રમો આનંદ સાથે સપન્ન થયો. સ્થાનીય ટાઉન હોલમાં શહેરના પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિઓની ગોષ્ઠિ રાખવામાં આવી છે.

૪ પોતાને ઉપદેશ આપે છે, તે જ ઉન્નતિ કરી શકે છે.

એમાં વર્તમાન સમસ્યાઓના સમાધાન માટે મિશન દ્વારા ચલાવવામા આવી રહેલ રચનાત્મક કાર્યક્રમો પર પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો. સૌં ઉપસ્થિત પરિજનો પ્રભાવિત થયા. કાર્યક્રમોને વેગ આપવા તથા પત્રિકાના વધુને વધુ સદસ્યો બનાવવા માટે સંકલ્પ લેવામા આવ્યા.

અમેઠી : પ્રેરણાપ્રદ વાતાવરણમાં દીપયજ્ઞ કાર્યક્રમ સપન્ન થયો ઈન્ટર કોલેજ તથા ડિગ્રી કોલેજમાં પણ ડૉ. ઓ. પી. શર્માએ પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવનો સંદેશો સભળાવ્યો. લગભગ ૩૫૦ વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષકોએ પોતાના હાથ ઉંચા કરીને મિશનના કાર્યક્રમો સજ્ઞ બનાવવા માટે પોતાનો સહકાર આપવાનું વચન આપ્યું. વિદ્યાલયોમા મિશનની પત્રિકાઓ મંગાવવા માટે સકલ્પ લેવામા આવ્યા.

સુલતાનપુર : ગાયત્રી પીઠના સૌંજન્યથી દરરોજ દીપયજ્ઞ કાર્યક્રમ કરાવવા તથા મહિનામા બે ત્રણ મોટા સામૂહિક આયોજન કરવાની એક યોજના બનાવામાં આવી છે જિલ્લામા જ્યાં પણ મોટા આયોજન થાય છે, ત્યાં અહિના કાર્યકર્તા પહેલેથી જ પહોંચીને સદવાકય લેખન અને બીજી પૂર્વ તૈયારીઓ કરીને પ્રભાવશાળી બનાવામાં ભારે જહેમત ઉઠાવે છે કાર્યક્રમ સંપન્ન થયા પછી પણ નિયમિતરૂપથી જનસંપર્ક કરીને જન્તાને યુગ સંદેશ આપે છે

અખંડ જ્યોતિનું તેલુગુ સંસ્કરણ

ગુન્દુર (આંધ્ર પ્રદેશ)થી અખંડ જ્યોતિના તેલુગુ સંસ્કરણના પ્રકાશનનો પ્રારંભ થઈ ગયો છે. પ્રકાશનનુ એક વર્ષ પૂરુ થઈ જતાં સ્થાનીય પરિજનોએ આ પત્રિકાની પ્રસાર સંખ્યા બમણી કરવાનો સકલ્પ લીધો. આ પત્રિકા માટે નીચેના સરનામા પર સંપર્ક સાધી શકાય છે.

વાર્ષિક લવાજમ - રૂ. ૧૫ - ૦૦
શ્રી ડૉ. ટી. શીવરામ કૃષ્ણ રેડ્ડી
૩-૧-૪૩/૨૪ સ્તમ્બલ ગરુડુ
ગુન્દુર - ૫૨૨ ૦૦૬ (આ.પ્ર.)

તથ્યનું સત્ય સામે લક્ષ્યપટ્ટ

વિદ્યા વિહારમાં એ દિવસે દીકાંત સંસ્કાર હતો. આચાર્ય રૌંદિત્ય સ્નાતકોની સામે પ્રવચન કરી રહ્યા હતા. એમની વાણી સાંભળવા માટે દૂર દૂરથી હજારો જિજ્ઞાસુ અને ભદ્ર પુરુષો પણ આવ્યા હતા. એ સત્રમાં જે જ્ઞાન ગંગા વહી રહી હતી એમાં ડૂબકી મારીને શ્રોતા મત્રમુચ્છ થઈ ગયા હતા. સૌના મુખે એક જ વાત હતી - આવી અમૃત વર્ષાનો લાભ તો ક્યારેક ક્યારેક જ કોઈ ભાગ્યશાળીઓને મળે છે.

એ સમારંભમાં સ્વયં કૌશલ દેશના રાજા પણ હાજર હતા. વિદ્યા વિહારના સમાપન સમારંભમાં એમની હાજરી જરૂરી તો નહોતી, પણ તેઓ આચાર્ય રૌંદિત્ય પોતાની ઓજસ્વી વાણીમાં જે ઉપદેશ આપતા હતા તેનો લાભ જતો કરવા નહોતા ઈચ્છતા. એટલે તેઓ ત્યાં હાજર રહ્યા. એમની હાજરીનું બીજું પણ એક કારણ હતું - વિદ્યા વિહારના નિર્માણથી માંડીને એના સંચાલન સુધીની સંપૂર્ણ જવાબદારી રાજ નૃત્યાંગના મધુલિકાના ખભા પર હતી. રાજાધિરાજને તે પ્રાણથી પણ વધારે વ્હાલી હતી. એના ભૂકુટિ વિલાસ પર એમના મનનો મોરલો નાચતો રહેતો હતો તેઓ એનાથી એક ક્ષણ પણ જુદા રહી શકતા નહોતા. એ દિવસોમાં મધુલિકા બહુ વ્યસ્ત હતી. એટલે કૌશલ નરેશ પણ ત્યાં આવ્યા હતા.

દરરોજ નિયમિતરૂપથી આચાર્યની અમૃત વર્ષા થઈ રહી હતી. તેઓ મેઘ ગર્જના જેવી ઓજસ્વી વાણીમાં તત્વ દર્શનના ગંભીર વિષયો પર પ્રકાશ પાડી રહ્યા હતા. આજે એમના પ્રવચનનો મુખ્ય વિષય હતો - તથ્ય અને સત્ય' આ વિષય પર વિવિધ ઉદાહરણો અને તર્ક આપીને તેઓ સાબિત કરી રહ્યા હતા કે સત્ય અવિભાજ્યરૂપથી તથ્ય સાથે જોડાયેલું છે. તથ્યના આધાર પર જ સત્યને ઓળખી અને મેળવી શકાય છે.

તથ્ય વગરનું સત્ય એક ભ્રમ છે. સત્યને મેળવવું હોય તો તથ્યોનો આધાર લેવો પડશે.

વિષય ગંભીર હતો. આચાર્ય રૌંદિત્યનો વાણી પ્રવાહ એટલો તેજ હતો કે સામાન્ય બુદ્ધિ માટે એની સાથે વહેવા સિવાય બીજો કોઈ આરો નહોતો. વિદ્વાનો અને જિજ્ઞાસુઓ વારંવાર તાળીઓ પાડી પાડીને એમના પ્રતિપાદનનું સમર્થન કરી રહ્યા હતા. સમારંભના કાર્યક્રમ ઉત્સાહવર્ધક વાતાવરણમાં નિર્વિઘ્ન ચાલી રહ્યા હતા.

મધુલિકા રાજ નૃત્યાંગના હતી. એનું રૂપ અને ચૌવન સમયની પરિધિ ઓળંગીને એ સ્તર પર જઈ પહોંચ્યું હતું કે જેને સર્વશ્રેષ્ઠ કહી શકાય. પ્રકૃતિએ જાણે કે નવરાશની પળોમાં એની કાયા રચી હતી. કૌશલ નરેશ એના સૌંદર્ય પર એટલા બધા મુગ્ધ હતા કે એમને એના સિવાય બીજું કશું દેખાતું જ નહોતું. એની પાસે ધનના અપાર ભંડાર ભરેલા પડ્યા હતા. મહારાજે એને ઈન્દ્રાણી અને કુબેર પત્નીની જેમ સંપન્ન બનાવવામાં કોઈ કસર છોડી નહોતી. રાજ ખજાનાનાં તાળાં એના ઈશારા પર ખુલતાં અને બંધ થતાં હતાં.

આ બધું તો તથ્ય હતું - ઠેર ઠેર એક જ વાતની ચર્ચા થતી હતી કે તે પોતાનો દેહ વેચીને મહારાજને પોતાના મોહ બંધનમાં બાંધનારી માયા છે. રાજખજાનો ખાલી કરીને પોતાનું ઘર ભરવાનો દોષ પણ એના માથે મઢવામાં આવ્યો હતો. આ બંને આરોપ પોતાના સ્થાન પર તથ્ય હતા. જો તથ્ય સાચા હોય તો સહેજે કલ્પના કરી શકાય કે એ નગરવધૂનું વ્યકિતત્વ કેટલું પાપી અને નીચ-હલકી કોટિનું હશે. નગરવધૂ જ્યારે આ ચર્ચા સાંભળતી ત્યારે તેને બહુ દુઃખ થતું હતું. તે રૂપવતી જ નહિ. બુદ્ધિશાળી અને સૂક્ષ્મદર્શી પણ હતી. બીજાંની જેમ અણે આચાર્ય રૌંદિત્યનું પ્રવચન ફક્ત કાનથી

સાંભાળ્યું જ નહિ; પરંતુ એના પ્રકાશમાં પોતાની જાતને પણ પારખી. એક વાર જ તેનું ક્ષય હચમચી ઉઠ્યું.

અત્યાર સુધી મધુલિકાનાં સ્વપ્ન જુદાં હતાં. એ ભદ્ર પરિવારમાં જન્મી હતી. તે પેટ ભરવા કે વાસના સંતોષવા માટે રાજનર્તકી નહોતી બની. એના માટે કોઈએ એને વિવશ પણ નહોતી કરી. તે પોતાની ઈચ્છાથી જ નૃત્યાંગના બની હતી. પોતાના આ પ્રયત્નમાં એને સફળતા પણ મળી હતી. એની પાછળ એક ઉદ્દેશ્ય હતો. તે ચાહતી હતી કે કૌશલ દેશનો વિદ્યા વિહાર ધર્મ સંઘની જરૂરીઆતો પૂરી કરે અને માનવ અંતરાત્મા પર ચઢેલાં મોહનાં આવરણ હટાવવા માટે કામ કરે. હજારો સુયોગ્ય ભિક્ષુઓ તૈયાર થાય અને તેઓ વિશ્વના ખૂણે ખૂણામાં જઈને અધર્મનો નાશ કરીને ધર્મનો પ્રચાર કરે. આવા વિદ્યા કેન્દ્ર માટે વિપુલ ધનની જરૂર હતી. લોકોમાં ધર્મ પ્રત્યે રુચિ નહોતી એટલે આ કાર્ય મંદ ગતિથી ચાલતું હતું. અને એવું લાગતું હતું કે ધર્મની સ્થાપના માટે યુગો સુધી રાહ જોવી પડશે. મધુલિકાએ નિશ્ચય કર્યો કે તે પોતાનું રૂપ-યૌવન વેચીને પણ એટલું ધન મેળવશે કે જેનાથી એક સાધન સંપન્ન વિદ્યા વિહારની સ્થાપના થાય.

વર્ષો સુધી તે આ વિચારના સારા-નરસા બંને પક્ષો પર ચિંતન કરતી રહી અને એ નિર્ણય પર પહોંચી કે લોકોની દષ્ટિમાં તથ્ય ચાહે ગમે તે રહે, પણ તે સત્ય માટે-સારા ઉદ્દેશ્ય માટે પોતાના સર્વસ્વનું દાન કરશે. એટલે સુધી કે પોતાના ગૌરવ-યશ અને પરલોકની પણ ચિંતા નહિ કરે. લોકો એને નૃત્યાંગના કહેશે ને? વેશ્યા જ સમજશે ને? આગમાં બળતા લાકડાની જેમ એને વાસનાના દાવાનળમાં પોતાના અસ્તિત્વનો હોમ કરવો પડશે ને? આ તો એની વ્યકિતગત હાનિ થઈ. વિશ્વ કલ્યાણના કાર્યમાં જો વ્યકિતને પોતાનું શીલ પણ

હોમી દેવું પડે તો નુકસાન એને થશે-સંસારને તો એનો લાભ જ મળશે. મધુલિકાનો આ વિચાર ધીરે ધીરે દઢ થતો ગયો અને છેવટે એણે રાજનર્તકી બનવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. દૈહિક સુંદરતાને લીધે એને પોતાના ધ્યેયમાં જલદી સફળતા મળી હતી.

મધુલિકાએ જાણી બુઝીને કૌશલ નરેશને પોતાની મોહ જાળમાં ફસાવ્યા હતા. ચતુરતાનો ઉપયોગ કરીને રાજ ખજાનામાંથી વિપુલ ધન મેળવ્યું હતું. પરંતુ ઉપયોગ ફક્ત વિદ્યા વિહારના સંચાલનમાં જ થતો હતો. એનો શયન કક્ષ પણ કિંમતી સાધનોથી સજ્જિત હતો. પરંતુ તે હમેશાં ભૂમિશયન અને અસ્વાદ આહાર જ લેતી હતી. આ વાતની કોઈને ખબર નહોતી. એક સંત જેવી તેની માનસિક સ્થિતિ હતી. બહારથી ધૂણિત અને અંદરથી પવિત્ર જીવન ક્રમનો અદ્ભુત સમન્વય સાધવામાં એને કેટલી સફળતા મળી, એના પર તે ખુદ આશ્ચર્ય કરતી હતી. સંતોષ એ વાતનો હતો કે તેને જે કાંઈ સહન કરવું પડી રહ્યું છે તે એક ઉચ્ચ ઉદ્દેશ માટે સમર્પિત બલિદાનની જેવું છે.

પરંતુ આજે આચાર્ય રોહિત્યનું જે પ્રવચન ચાલી રહ્યું હતું, એ સાંભળતાં મધુલિકાને લાગ્યું કે તે ભૂલ કરી બેઠી. તથ્ય અને સત્યને જુદાં માન્યાં. તંથ્યની દષ્ટિથી તો તે નૃત્યાંગના જ છે ને? સત્યનું શું મૂલ્ય? એનો ઉદ્દેશ ગમે તેટલો મહાન કેમ ન હોય, પણ સમાજની આંખોમાં તો એની ભૂમિકા એજ રહેશે કે જે તથ્યની કસોટી સાબિત કરશે. મધુલિકાનો ચહેરો પીળો પડી ગયો. એના રોમેરોમમાં વીંછીના ડંખ જેવી વેદના ઉપડવા લાગી. એક બાજુ જ્યાં શ્રોતાઓ પ્રવચનને અમૂલ વર્ષાની ઉપમા આપી રહ્યા હતા, ત્યાં બીજી બાજુ એજ પ્રવચન મધુલિકાને માર્મિક પીડા આપતું

મારા બદલે બીજને શા માટે દંડ

ચારે અંતઃકરણમાં ઉદાર આત્મીયતાનો વિકાસ થાય છે. ત્યારે બધા જ પોતાના લાગે છે. ગાંધીજીની પાસે વર્ધી સેવાગ્રામમાં એક કુષ્ઠ રોગી રહેતા હતા. એમનું નામ હતું પરચુરે શાસ્ત્રી. ગાંધીજી જાતે એમને મલમ પટ્ટા કરતા હતા. એક દિવસ કોઈ ગુણીજન આવ્યા. એમણે કુષ્ઠરોગની દવા બતાવી કે એક કાળા સાપને હાંલ્લીમાં બંધ કરી એની ભસ્મ કરી ખાવાથી આ રોગ મટી જશે શાસ્ત્રીજીએ આ સાંભળીને જવાબ આપ્યો કે એના કરતાં તો મને જ હાંલ્લીમાં બંધ કરીને સાગ્રાવી દો તો વધારે સારું. સાપે શું ગુનો કર્યો છે કે એને આવી સજા મળે?

લાગી રહ્યું હતું. છેવટે તે બીમારીનું બહાનું કરીને નિકટના વિશ્રામ ગૃહમાં જઈને સુઈ ગઈ અને ઘુસકે ને ઘુસકે રડવા લાગી.

આચાર્ય રોહિત્યનું પ્રવચન પૂરું થયું ત્યાર પછી વિદ્યા વિહારના પ્રાધ્યાપક વિશાલાક્ષણે પણ એક નાનું પ્રવચન થવાનું હતું એટલે તેઓ ઉઠ્યા અને અત્યંત નમ્રતા સાથે બોલ્યા - આચાર્યશ્રીનું પૂર્ણ સન્માન કરીને પણ હું મારો મતભેદ વ્યક્ત કરવા માગુ છું કે તથ્ય અને સત્ય એક નથી બને એકબીજા માટે મદદરૂપ તો બની શકે છે, પણ એ સભાવના નથી નકારી શકાતી કે કોઈ વ્યક્તિની અદરની અને બહારની સ્થિતિ એકદમ જુદી હોય. સાધુ જેવો વેશ ધારણ કરેલા ડાકુ પણ હોઈ શકે છે અને કોઈ ડાકુ જેવું આચરણ કરનાર વ્યક્તિનું અતઃકરણ સંત જેવું પણ હોઈ શકે છે તથ્ય અને સત્ય બને પોત પોતાની જગ્યાએ મહાન છે, છતાં પણ તે બને એક નથી થઈ શકતાં. એમાં મૌલિક અતર તો રહેશે જ

સભામાં સન્નાટો છવાઈ ગયો. વાત માર્મિક હતી, એટલે કોઈ એનું ખંડન કરવાનું સાહસ ન કરી શક્યું. રોહિત્યની વાત જાણે આઘીના એક સપાટામાં ઉડી ગઈ આચાર્યની આંખોમાંથી આગ વરસવા લાગી. એમને પોતાનું અપમાન થયું હોય તેમ લાગ્યું. સમય પૂરો થઈ ચુક્યો હતા. એટલે મુઝવણની ક્ષણોમાં જ એ સત્રનું વિસર્જન કરવું પડ્યું.

આ બાજુ વિશ્રામ ગૃહમાં મધુલિકાની આખોમાંથી આસુની નદી વહી રહી. વિશાલાક્ષણ પ્રવચનના શબ્દો કાને અથડાતા એને થોડી સાત્વના મળી તે જાણતી હતી કે વિશાલાક્ષ આચાર્ય રોહિત્યથી નાના તો છે, પણ એમનું તત્વ મથન બહુ ગૂઢ છે. આંસુ સુકાઈ ગયા અને તે થોડીવારમાં સ્વસ્થ થઈને કૌશલ નરેશની સાથે રાજમલન ચાલી ગઈ

રાજમહેલમાં તે વિશાલાક્ષના કક્ષમાં ગઈ. એમની વચ્ચે અટપટી તત્વચર્ચા પણ ચાલી, પણ એને તો પોતે ખોવાઈ ગઈ હોય તેવો અનુભવ થઈ રહ્યો હતો. ધીરે ધીરે પાસે આવી અને એમના ખોળામાં માથું મૂકીને એવી ભાવ વિભોર થઈ ગઈ, જાણે કે એને જે જોઈતું હતું તે મળી ગયું. જે દેવતાનાં ચરણોમાં તે પોતાનું ક્ષય પુષ્પ ચઢાવવા માગતી હતી તે જાણે કે સામે જ આવીને

આ વણકલ્પ્ય દૃશ્ય જોઈને એક ક્ષણ માટે તો વિશાલાક્ષ પણ મૂઝવણમાં પડી ગયા, પણ બીજી ક્ષણે એમણે પોતાના મન પર કાબૂ મેળવી લીધો. એમણે પોતાની કડવણ્યુક્ત મમતા અને વાત્સલ્યથી મધુલિકાના માથા પર હાથ ફેરવ્યો અને એને ઉદ્દેશીને કહ્યું - સત્ય અને તથ્યને જુદા રાખી શકાય છે ઊંડા પ્રેમને-ગાઢ મિત્રતાને વિલાસી આચરણથી અલગ પણ રાખી શકાય છે પૂર્ણતા માટે પ્રેમથી આગળ વધીને શ્રેયની શરણમાં જવું પડે છે.

મધુલિકાએ આંખો ખોલી અને પૂછ્યું - શું સત્યને તથ્યને અનુરૂપ ન બનાવી શકાય ? સ્નેહને મમત્વમાં પરિણત ન કરી શકાય ?

વિશાલાક્ષની કડવણ્યુ એમનાં કમળ જેવાં અર્ધ ખુલ્લા નેત્રોમાંથી ટીપેટીપે ટપકવા લાગી તેઓ બોલ્યા-બદ્ધ ! સત્ય અને તથ્યનું એકીકરણ કરવું હોય તો તથ્યને ઊંચું ઉઠાવીને સત્યનું વદન કરવું જોઈએ. સત્યને તથ્યને અનુરૂપ બનાવવાની ચેષ્ટા ન કરવી જોઈએ. પ્રેમને શ્રેય બનાવવું જોઈએ, શ્રેયને પ્રેમ નહીં

વિશાલાક્ષના આ વચન મધુલિકાના અતઃકરણને સ્પર્શી ગયાં તેણીએ એમનાં ચરણોમાં મસ્તક ઝુકાવીને કહ્યું - દેવ ! મારી અતૃપ્ત આકુળતાનું સમાધાન કેવી રીતે થશે ?

વિશાલાક્ષ થોડીવાર સુધી ઝંઘાયેલા કંઠથી સંઘનો મહામંત્ર ગણગણવા લાગ્યા - બુદ્ધ શરણં ગચ્છામિ, સઘં શરણં ગચ્છામિ, ધર્મ શરણં ગચ્છામિ.

આ ગણગણાટ મધુલિકા માટે પણ ગુરુ મંત્ર બની ગયો. એના મુખમાંથી પણ આ ત્રણ મહાસત્યોનું ઉચ્ચારણ થવા લાગ્યું.

થોડા દિવસો સુધી મહાપ્રસાદનો ધ્વાર બંધ રહ્યાં. પછી ખબર પડી કે મધુલિકાએ નૃત્યાંગનાનો વેશ ત્યાગી દીધો છે. તે ભિક્ષુણીનાં વસ્ત્રો પહેરીને વિદ્યા વિહારના એક પ્રાધ્યાપકની મદદનીશ બનીને રહે છે. એની કસોડો સુવર્ણ મુકાઓ વિદ્યા વિહારના ખજાનામાં જમા થઈ ગઈ હતી. કૌશલ નરેશ હવે દરરોજ વિહારમાં આવતા હતા. રાજ નર્તકીને માળવા નહીં - મહાસતીનાં દર્શન કરવા અને એનાં ચરણોની રજ મસ્તક પર ચઢાવવા....

પદાર્થોની પોટલી બ્રહ્મા, ભાવનાઓની ભંડાર છે.

શ્રેણીમાં મનુષ્ય એક ચાલતુ-ફરતુ, હાડ-માંસનુ પુતળું દેખાય છે અને આજનો વૈજ્ઞાનિક બુદ્ધિવાદી સમાજ પણ એવું માને છે કે મનુષ્ય અમુક તત્વોના મિશ્રણથી બનેલું શરીર માત્ર છે. વૈજ્ઞાનિકોના મત મુજબ અતિ પ્રાચિન કાળમાં અમુક રસાયણોનું મિશ્રણથી એક એવી વસ્તુ પેદા થઈ હતી કે જેને જીવિત કહી શકાય. કદાચ આ અમીબા અથવા અમીબા જેવા એક કોશીય જીવને કારણે થયું. આ ધારણાની સત્યતા ચકાસવા માટે અનેક પ્રયોગો - પરીક્ષણો કરવામાં આવ્યાં. સન ૧૮૫૩માં સ્ટેનલે મિલર નામના એક અમેરિકન વૈજ્ઞાનિકે પ્રયોગશાળામાં એવી પરિસ્થિતિઓ પેદા કરી, જેવી કે પૃથ્વીના શરૂઆતના સમયમાં કદાચ હશે. એમોનિયા, મિથેન વગેરે ગેસવાળા વાતાવરણમાં જ્યારે વિદ્યુત સ્ક્રીલિંગ (સ્પાર્ક) પસાર કરવામાં આવ્યાં ત્યારે કેટલાય એમીનો એસિડ પેદા થયા. એમીનો એસિડને દરેક જીવ જતુના શરીરના મુખ્ય ઘટક માનવામાં આવે છે. આ પ્રકારે આ પ્રયોગથી રસાયણોના મિશ્રણથી જીવનની ઉત્પત્તિ થયાની વાતને બળ મળ્યું.

નિષ્ણાતોનું કહેવું છે કે જ્યારે રસાયણોના મિશ્રણથી કોઈપણ રીતે જીવનની ઉત્પત્તિ થઈ ગઈ, ત્યાર પછી એનો વિકાસ આપમેળે થતો ગયો. ડાર્વિનના વિકાસવાદના સિદ્ધાંતમાં વિશ્વાસ રાખતા વૈજ્ઞાનિકોએ તારણ કાઢ્યું કે - રસાયણોનું આ મિશ્રણ વિકાસ કરતું ગયું અને લાખો વર્ષો પછી મનુષ્ય બની ગયું.

આ તો થયો માનવ વિકાસ સંબંધી વૈજ્ઞાનિકોનો દરિદ્રકોણ. તેઓ મનુષ્યને ફક્ત મશીન જ માને છે મશીન જટિલ તો હોય છે, પણ તે રહે છે તો મશીન જ એમાં રસાયણો ઉપસાંત કોઈ જીવિત તત્વ નથી હોતું.

અમેરિકાના વૈજ્ઞાનિક આર્થર જે વેનુરે પોતાના “હ્યુમન ફિજીયોલોજી” પુસ્તકમાં આ વાત પર પ્રકાશ ફેંકતા કહ્યું છે કે “જીવનને સમજાવવા માટે પદાર્થ અને ઊર્જા સિવાયની બીજી કોઈ પણ જીવન શક્તિની જરૂર નથી.” સ્પષ્ટ છે કે આટલું કહીને એમણે પણ ઉપરોક્ત માન્યતાનું જ સમર્થન કર્યું છે. બીજા ભૌતિક વૈજ્ઞાનિકોએ પણ આ માન્યતાનું સમર્થન કર્યું છે.

આ વૈજ્ઞાનિક માન્યતાઓના આધાર પર આપણે એકવાર માની લઈને કે મનુષ્ય રસાયણોની એક પોટલી છે, તો એમાં ઊભી થતી અવ્યવસ્થા (રોગ) પણ ફક્ત રસાયણોમાં થતી હેરફેર જ મનાશે રસાયણોની આ હેરફેરને રસાયણોની સીમામાં સમજી શકાય છે તથા એ અવ્યવસ્થાનું નિરાકરણ અથવા ઈલાજ કાર્ય પણ રસાયણો દ્વારા જ થવું જોઈએ.

પરંતુ વૈજ્ઞાનિકોની સૌથી મોટી મુશ્કેલી એ છે કે આ સરળ ભૌતિકવાદી માન્યતાના આધાર પર ભાગ્યે જ કોઈ રોગને પૂર્ણ રૂપથી સમજી શકાય. સૌ પ્રથમ તો રોગની ઉત્પત્તિનું કારણ સમજવું જ મુશ્કેલ છે જ્યારે રસાયણ એક નિશ્ચિત રાસાયણિક નિયમોના આધારે મિશ્રિત થાય છે, તો એમાં ગરબડ થયાની કોઈ ગુજાશ નથી રહેતી. હાઈડ્રોજનના બે પરમાણુ જ ઓક્સીજનના એક પરમાણુ સાથે ભળીને પાણી બનાવે છે. આ શાશ્વત નિયમમાં ક્યારેય કોઈ ગરબડ થતી આજ સુધી જોવા નથી મળી. એક રસાયણ બીજા રસાયણ સાથે નિશ્ચિત પ્રમાણમાં જ ભળે છે, આ વ્યવસ્થામાં અવ્યવસ્થા (રોગ)ની કોઈ ગુજાશ નથી. જો મનુષ્યોની જેમ રસાયણ પણ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરતાં હોત તો રોગ પેદા થઈ શકત. રોગ થયાની વાત જ આ ભૌતિકવાદી સિદ્ધાંત-માન્યતાનું ખંડન કરે છે.

એનાથી પણ મોટી મુશ્કેલી ત્યાં ઊભી થાય છે કે

જ્યાં મગજની કાર્ય પદ્ધતિના અધ્યયનનો પ્રશ્ન ઊભો થાય છે. મનમાં આવતાં વિચારો, સંકલ્પો, ઇચ્છાઓ વગેરેનો મગજ સાથે શું સંબંધ છે તથા એવી કઈ રસાયણિક પ્રક્રિયાઓ હોઈ શકે છે કે જે આ પ્રકારની માનસિક ગતિવિધિઓ સમજાવી શકે.

આ બધા પ્રશ્નો પર વિચાર કરતાં ફરીથી એક વાર એ સવાલ પેદા થાય છે કે શું સાચું જ મનુષ્ય રસાયણોની પોટલી માત્ર છે ? આ દૈશ્વિકી જો એનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવે તો તેની કિંમત ફક્ત ૩૨ રૂપિયા જ થાય છે એમાં જેટલાં કાર્બન, કેલ્શિયમ, ફોસ્ફોરસ, લોહ વગેરે તત્વ છે, તેની કિંમત વધારે નથી. હવે પ્રશ્ન એ ઊભો થાય છે કે જો તે ફક્ત પદાર્થોની પોટલી જ છે, તો શું એ પ્રમાણેનાં રસાયણો ભેગાં કરીને મનુષ્ય બનાવી શકાય ? જવાબ હશે ના. સાચું પણ છે. આ નિર્જીવ દ્રવ્યોથી એક સજીવ માનવ કેવી રીતે બનાવી શકાય ? એમાં પ્રાણ-ચેતના, ભાવલાગણીઓ કયાંથી આવશે ? નિશ્ચિતરૂપથી મનુષ્ય રસાયણોનો ભંડાર નથી પણ બીજું જ કંઈક છે એને જ ચેતના, ભાવના, લાગણી કહેવામાં આવે છે. શરીરની રચના તો જ પદાર્થોથી થાય છે એમ માની શકાય છે, પણ એને ચલાવનારી શક્તિ એમાં નથી મળી શકતી. વિજળીનાં યંત્રો-સાધનોની ઉપયોગિતા તો ત્યારે સિદ્ધ થાય છે કે જ્યારે એમાં વિજળીનો પ્રવાહ ચાલુ થાય. જો વિજળી ન હોય તો સાધન-યંત્ર ચાલુ સ્થિતિમાં હોવા છતાં પણ નિરર્થક અને બિનઉપયોગી જ સાબિત થાય છે આ પ્રકારે જોવામાં આવે તો માલુમ થશે કે વિજળી જ એ મુખ્ય આધાર છે કે જેના કારણે યંત્રોની કિંમત આકવામાં આવે છે. આજ પ્રમાણે માનવ રચનામાં શરીરનું મહત્વ તો છે, પણ એનો મુખ્ય આધાર ચેતના છે. એની ગરદાજરીમાં શરીરની કોઈ ઉપયોગિતા રહેતી નથી. આ ચેતનાની શુદ્ધિ જ ઉચ્ચ કોટિની ભાવ-લાગણીઓના રૂપમાં છતી થાય છે. આ માનવ પ્રગતિ-સમૃદ્ધિનું મુખ્ય કારણ છે. જોવામાં આવે છે કે સૌને એક સરખી કાયા મળી હોવા છતાં પણ ગણ્યા ગાંઠ્યા લોકો જ પ્રગતિના શિખર પર પહોંચી શકે છે. મોટાભાગના લોકોને છેલ્લી ટોચ સુધી પહોંચવામાં અસફળતા મળે છે. એનું કારણ ભાવના અને એનું સ્તર જ છે. ભાવ-લાગણીઓ જો શ્રેષ્ઠ

હોય તો વ્યક્તિ પ્રગતિ કરી શકે છે અને જો ભાવનાઓ નીચ કોટિની હોય તો અવગતિની ખીણમાં ગબડી પડે છે. આ પ્રકારે વાત સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે માનવ જીવનમાં શરીર ગોણ અને ભાવના મુખ્ય છે.

રોજબરોજ એનાં ઉદાહરણો પણ જોવા મળે છે અમુકવાર જોવા મળે છે કે ક્રિયાની દૈશ્વિકી, શારીરિક હિલચાલની દૈશ્વિકી ઘરનાઓમાં એકરૂપતા હોવા છતાં પણ ભાવનાત્મક દૈશ્વિકી એમાં જમીન-આસમાન જેટલું અંતર હોય છે ફળ સ્વરૂપે પરિણામ પણ જુદાં જુદાં આવે છે. દાખલા તરીકે ખૂનના બે કેસ લઈ શકાય છે. એક વ્યક્તિ જાણી બૂઝીને કોઈની હત્યા કરે છે, જ્યારે કે બીજાથી અજાણતાં જ ખૂન થઈ જાય છે. પહેલા પ્રકરણમાં ખૂનીને મૃત્યુ દંડની કઠોર સજા મળે છે, જ્યારે કે બીજા કેસમાં ન્યાયાધીશ એ જાણવાનો પ્રયત્ન કરે છે કે આરોપીની “ઇચ્છા” શું હતી ? જો એ વાત સાબિત થઈ જાય કે ખૂન આરોપીના હાથે થયું છે, પણ હકીકતમાં તે ખૂન કરવા નહોતો માગતો, પરંતુ અસાવચેતી કે અજાણતાં જ ખૂન થઈ ગયું, ત્યારે આ હત્યાનો મામલો સાબિત નથી થતો. એના પર દંડ સંહિતાનો બીજો કાયદો લાગુ પડે છે. એમાં આરોપીને મૃત્યુદંડની કઠોર સજા ન આપતાં હલકી સજા આપવામાં આવે છે. કૃત્યની દૈશ્વિકી જોવામાં આવે તો આ બંને ઘટનાઓ એક જેવી લાગે છે. છતાં પણ એના પરિણામોમાં અંતર આવી જાય છે. કારણ કે બંને ઘટનાઓ પાછળ જોડાયેલી ભાવનાઓમાં અંતર છે. આ પ્રકારે અહીંયા કૃત્યને નહિ પણ ભાવનાઓને મહત્વ આપવામાં આવ્યું છે.

એક બીજો દાખલો પણ જોઈ લઈએ. જો કોઈ વ્યક્તિ બીજી વ્યક્તિ પર જીવલેણ હુમલો કરે, પણ નિશાન ચૂકી જવાને કારણે તેનો હેતુ પૂરો થતો નથી. આ બાજુ સામેવાળો પેલાના મનની ઇચ્છા જાણીને એના પર વાળતો પ્રહાર કરે છે એમાં પેલો માર્યો જાય છે. આવી સ્થિતિમાં કોઈની દૈશ્વિકી તે ખૂની નહિ કહેવાય. એણે આત્મ રક્ષણની દૈશ્વિકી હુમલો કર્યો, ખૂન કરવાની દૈશ્વિકી નહીં - આ પ્રકારે અહીંયા પણ ભાવનાને જ પ્રાથમિકતા આપવામાં આવી છે.

બાળ મનોવિજ્ઞાનનો સાર બતાવતાં પ્રસિદ્ધ બાળ મનોવૈજ્ઞાનિક ડૉ. પીએગેટે કહ્યું છે કે બાળ તથા

વયસ્ક મૂળભૂત અંતર એ છે કે બાળક કોઈ કાર્યનો પાછળ છુપાયેલી ભાવનાને મહત્વ ન આપતાં ભૌતિક કાર્યને જ મહત્વ આપે છે. જ્યારે કે વયસ્ક એનાથી ઊલટું કરે છે. તેઓ એક દાખલો આપે છે કે જો કોઈ વ્યક્તિથી ભૂલથી ત્રણ રકાબીઓ તૂટી જાય તથા બીજી એક વ્યક્તિ જાણી બૂઝીને એક રકાબી તોડી નાંખે, તો એક બાળકની દૈષ્ટિમાં અસાવધાનીને કારણે ત્રણ રકાબીઓ તોડનાર વ્યક્તિ મોટો ગુનેગાર હશે. આ વયસ્ક મનોવિજ્ઞાન કરતાં એકદમ જુદો દૈષ્ટિકોણ છે; કારણ કે કોઈપણ પ્રોઠ વ્યક્તિ જાણી બૂઝીને રકાબી તોડનારને જ વધારે દોષિત માનશે. નહિ કે એને કે જેનાથી અજાણતાં રકાબીઓ તૂટી ગઈ સ્પષ્ટ છે. કાર્યની પાછળ રહેલી ભાવના જ મુખ્ય છે. માટે પ્રાથમિકતા એને જ માળવી જોઈએ. જેઓ ભાવનાને મહત્વ ન આપતાં કૃત્યની પાછળ ભાગે છે. તેમની બુદ્ધિ બાળકો જેવી છે એવું માનવું જોઈએ.

દાણીવાર જોવામાં આવે છે કે ભાવનાઓ પૂરી ન થતાં લોકો શરીરનો ત્યાગ કરી દે છે. શહીદ થઈ જાય છે, ફાંસી પર ચઢી જાય છે. ભગતસિંહ જ્યારે ફાંસી પર ચઢ્યા ત્યારે એમની દેશ પ્રેમની ભાવનાએ જ શરીરને ફાંસી પર ચઢાવીને પોતાની ભાવનાની અભિવ્યક્તિ કરી હતી. આજ પ્રમાણે ઊંડો ભાવનાત્મક આઘાત લાગતાં કેટલાય લોકો આત્મહત્યા કરતા જોવા મળે છે. તો પછી કેવી રીતે કહી શકાય કે ભાવના શરીર માટે બની છે અને શરીર મુખ્ય છે - ભાવના ગૌણ ?

વસ્તુસ્થિતિ પર ગંભીર વિચાર કર્યા પછી પ્રગતિ અને સમૃદ્ધિના ક્ષેત્ર પર નજર પડે છે. એને આત્મિકીનું ક્ષેત્ર કહેવામાં આવ્યું છે. આ કોઈ અદભુત અગોચર ક્ષેત્ર નથી, પરંતુ માનવ ચેતનાની સાથે એવી

રીતે સંકળાયેલું છે, જેવી રીતે કે શરીરની સાથે સુખ-સગવડો. માછલી પાણીમાં જ જન્મે છે, મોટી થાય છે અને શરૂઆતથી અંત સુધી પાણી પર નિર્ભર રહે છે શરીરના સંબંધમાં પણ આ જ વાત છે. તે ભૌતિક રસાયણો, તત્ત્વો, ઊર્જાઓ અને પ્રવાહોના સહારે જન્મે વધે, જીવે અને પ્રગતિ કરે છે. આટલું હોવા છતાં પણ એ નથી કહી શકાતું કે મનુષ્ય સ્થૂળ પદાર્થોથી બનેલું એક શરીર માત્ર છે. પરંતુ એમાં એક બીજી સૂક્ષ્મ શક્તિ પણ છે, જે કાયા કરતાં વધારે શ્રેષ્ઠ છે અને એનું સંચાલન પણ કરે છે. એને ભાવ-ચેતનાના રૂપમાં ઓળખવામાં આવે છે. એનું અસ્તિત્વ એ સમયે વધારે સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે જ્યારે શરીરમાંથી નીકળી ગયા પછી શરીરમાંથી ગંધ આવવા લાગે છે અને છેલ્લા ઉપાય તરીકે એને દફનાવી કે બાળી નાંખવું પડે છે.

જો કે ચેતનાના સંબંધમાં આ પ્રકારે વિચાર નથી કરવામાં આવતો, જેવી રીતે કે શરીરની સુખ-સગવડો પર. આ કારણે જ ચેતના સર્વશ્રેષ્ઠ હોવા છતાં પણ એની ઉપેક્ષા કરવાને લીધે એક પ્રકારથી આપણું જીવન મહાભ્રમમાં જ વીતી જાય છે. સ્પષ્ટ છે કે ભ્રમને કારણે આપણી અંદર પ્રગતિ-ઉન્નતિનો આધાર મોજૂદ હોવા છતાં પણ આપણે એનાથી વિમુખ રહીએ છીએ. માનવ ચેતનાને ગુણ કર્મ, સ્વભાવની દૈષ્ટિથી-ભાવના, વિચાર અને જીવનચર્યાની દૈષ્ટિથી જોવી જોઈએ. એનાથી જ વ્યક્તિત્વનું ઘડતર થાય છે. જીવનમાં એનું સ્તર જેટલું ઊંચું હોય છે, વ્યક્તિત્વ પણ એટલું જ વધારે શ્રેષ્ઠ બને છે. માટે વ્યક્તિત્વની શ્રેષ્ઠતા-ઉત્કૃષ્ટતા શરીરની સુંદરતામાં નહિ, ભાવનાઓની ઉદારતામાં જોવી જોઈએ. કારણ કે મનુષ્ય ભાવનાઓનો ભંડાર છે, પદાર્થોની પોટલી નથી. ●

અનુદાન બીજાઓને વહેંચ્યું

કેનેડાના એક અમીર શ્રી પિયરે થોમસને મરતી વખતે પોતાના એક વિશ્વાસુ નોકરના નામે વિલમાં એક હજાર ડોલર લખ્યા હતા. જોસેફ નામના એ નોકરને જ્યારે તે રકમ મળી ત્યારે એણે પોતાના ગામમાં બની રહેલી સ્કૂલ માટે અનુદાન કરી દીધું અને કહ્યું - “મને મજૂરીમાંથી જેમણે છે તેનાથી હું પ્રસન્ન છું. હું તો ભણી ન શક્યો પણ મારા ગામનાં બાળકો શિક્ષણથી શા માટે વંચિત રહે ? મારા માલિક તરફથી મળેલું એ દાન આ શ્રેષ્ઠ કાર્યમાં વપસાય એ જ ઉત્તમ છે, કે જેથી કોઈ અભણ ન રહે.”

વિજ્ઞાનની ઝલકે

સૂક્ષ્મ શરીરનું અસ્તિત્વ

ક્યારેક ક્યારેક એવી ઘટનાઓ વાંચવા-સાંભળવામાં આવે છે, જેનાથી સાબિત થાય છે કે કોઈ આત્મા પોતાનું શરીર છોડીને કોઈ બીજાના શરીરમાં દાખલ થઈ જાય છે અને તે એના વ્યક્તિત્વ પર કબજો જમાવીને એ શરીર પાસે પોતે ચાહે તેવું આચરણ કરાવે છે. આ ઉદાહરણોથી સાબિત થાય છે કે આત્માનું શરીર કરતાં જીવું અને સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ છે. પ્રાણ ચેતના શરીરમાં ભળેલી હોવા છતાંપણ પોતાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ જાળવી રાખે છે.

સૂક્ષ્મ શરીરનું અસ્તિત્વ સાબિત કરનારી અનેક ઘટનાઓનાં વર્ણન પુરાણોમાં વાંચવા મળે છે. શ્રી આદ્ય શંકરાચાર્યની એ કથા પ્રસિદ્ધ છે, જેમાં એમણે રાજાના મૃત શરીરમાં પોતાના સૂક્ષ્મ શરીરથી પ્રવેશ કર્યો હતો અને હેતુ પૂરો થયા પછી પાછા પોતાના સ્થૂળ શરીરમાં દાખલ થઈ ગયા હતા. રામકૃષ્ણ પરમહંસે મહા પ્રયાણ પછી પણ વિવેકાનંદને કેટલીય વાર દર્શન તથા માર્ગદર્શન આપ્યું હતું. પુરાણોમાં તો ડગલેને પગલે આવી કથા ઓનો ઉલ્લેખ છે. પ્રખ્યાત પરામનોવૈજ્ઞાનિક એડગર કેસીની રચના “જીવનનું અધ્યયન” (Life readings) માં પણ સૂક્ષ્મ શરીરના વિષયમાં વિસ્તૃત માહિતી આપવામાં આવી છે. રોબર્ટ એ. મોનોએ “શરીર બહારની યાત્રા” (Journeys out of the body) નામના પુસ્તકમાં પ્રાણ શરીર સંબંધી પોતાના અનુભવો લખ્યા છે. એમના મત મુજબ સૂક્ષ્મ શરીરને ભૌતિક શરીરની જેમ સક્રિય કરીને મનુષ્ય એક જ શરીરથી બમણા કામ કરી શકે છે.

પ્રાણાયામ વિધાના નિષ્ણાત કર્નલ ટાઉન સેન્ડના વિષયમાં પ્રસિદ્ધ છે કે તેઓ અમેરિકાની પ્રખ્યાત અણુ વિજ્ઞાની શ્રીમતી જે.સી. ટ્રસ્ટની જેમ

પોતાના પ્રાણ શરીરને સ્થૂળ કાયાની બહાર કાઢવાનું પ્રદર્શન કરતા હતા. સૂક્ષ્મ શરીરથી યાત્રા કરીને તેઓ દૂર રાખેલા બ્લેક બોર્ડ પાસે જતા અને ચોકથી લખાણ લખીને પાછા પોતાના શરીરમાં આવી જતા. એમણે પોતાનો આ પ્રયોગ ત્યાંના પ્રતિષ્ઠિત નાગરિકો, પત્રકારો, બુદ્ધિશાળીઓ અને વૈજ્ઞાનિકો સામે વારંવાર કર્યો હતો.

કુદરતની ગોદમાં એવાં માનવંતર પ્રાણી જોવા મળ્યાં છે કે જેમને પરકાયા પ્રવેશની સિદ્ધિ જન્મજાત મળેલી હોય છે. તેઓ પણ યોગીઓની જેમ પોતાના સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ શરીરને અલગ-અલગ કરવાની વિધામાં પારંગત હોય છે. પ્રશાંત મહાસાગરમાં સેમાફો ટાપુની નિકટ “પોલેલો” નામનો એક એવો જીવ જોવા મળે છે કે જે વર્ષમાં બે વાર આસો અને કારતક મહિનાઓમાં ભરતીના સમયે પોતાના માળામાંથી બહાર નીકળે છે. આ સમય દરમિયાન તે પાણીની સપાટી પર ઈંડાં મૂકે છે. તે પોતાની સાથે શરીરનો એજ ભાગ લઈને આવે છે. જેટલો કે એને તરવા અને ઈંડાં મૂકવામાં કામ આવે છે. બાકીનું અડધું શરીર તો પોતાના માળામાં મૂકીને આવે છે. ઈંડાં મૂકીને જ્યારે પાણીની સપાટી પરથી પાછો પોતાના માળામાં જાય છે ત્યારે કુશળ યોગીની જેમ પોતાના મૃત શરીર સાથે જોડાઈ જાય છે અને એમાં લોહી તથા પ્રાણનો સંચાર ચાલુ કરી દે છે. એક રીતે આ પણ એક યોગિક ક્રિયા જ છે.

ડૉ. વાનડેન ફેકે પરકાયા પ્રવેશથી સંબંધિત અનેક તથ્યોની શોધખોળ કરી હતી અને છેલ્લે એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યા હતા કે ભારતીયો માથા પર જે જ્યારે ચોટલી રાખે છે તે એવું જાગૃત કેન્દ્ર છે, કે જેનો મનુષ્યના પ્રાણ શરીર સાથે ગાઢ સંબંધ છે. કદાચ આજ એ સ્થાન છે, જ્યાંથી સૂક્ષ્મ શરીર બહાર નીકળે છે. મનુષ્યની

માનસિક શક્તિઓના વિકાસમાં પણ આ સ્થાનન વિશેષ મહત્વ છે

ભારતીય ત્રથામાં અગાંચર શક્તિ ઘરાવતા કેટલાય એવા યોગીઓ ઋષિઓનો ઉલ્લાખ મળે છે કે જે એક સ્થાન પર બેસીને સમસ્ત દુનિયાની ગતિવિધિઓ અને ભાવિ ઘટનાઓની માહિતી મેળવી લેતા હતા તથા સૂક્ષ્મ શરીરથી યત્રા કરીને પોતાન. પ્રિય પાત્રોને મદદ કરતા અને જરૂરી માર્ગદર્શન-પ્રેરણા આપતા હતા પ્રખ્યાત યોગી તલગ સ્વામી, સ્વામી વિશુદ્ધાનંદ, સ્વામી નિગમાનંદ, મત્સ્યેન્દ્રનાથ ગોરખનાથ, જાલધરનાથ વગેરેના વિષયમાં સૂક્ષ્મ શરીર દ્વારા યાત્રા કર્યાના એવા કેટલાય વર્ણન વાચવા

રજુ કર્યો છે જે મુલડોન પોતાના સ્થૂળ શરીરમાંથી સૂક્ષ્મ શરીરને બહાર કાઢીને કેટલાય પ્રદર્શન પણ કરી ચૂક્યા હતા એમણે પોતાના અનુભવાની ચર્ચા પોતાના પુસ્તક “The Projection of astralbody”માં વિસ્તારથી કરી છે.

શરીર અને પ્રાણ બને અલગ છે પ્રાણ શરીરમાં ભળેલો તો રહે છે, પણ અમુકવાર એવું પણ જોવા મળ્યું છે કે પ્રાણ નીકળી ગયા પછી પણ શરીર કામ કરતુ રહે છે. આ પ્રકારે દાકતરી પરીક્ષણો બાદ શરીરને મૃત્યુ પામેલ હોવાનુ પ્રમાણ પત્ર આપ્યા પછી પણ આત્માનો એક સૂક્ષ્મ ભાગ શરીરની સાથે જોડાયેલો રહે છે અને તે જીવિત હોય તેવી રીતે જ કામ કરતો રહે છે

એક સપ્તાહનો સમય વ્યર્થ ગયો

એક ઘઘાદારીએ સાભાગ્યુ કે રાજા પરીક્ષિતન એક સપ્તાહ સુધી ભાગવત સાભાગવાથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ ગયુ હતુ. તેથી તેણે એક સરે કથાવચક શેઠી કાઢ્યો. બન્ને જણ પોતપોતાનો લાભ જોતા હતા. કથાવચક વિચારતો હતો કે આ ધનવાન મારાસ પાસેથી ખૂબ મોટી દક્ષિણા મળશે. પેલો ઘઘાદારી એ જોતો કે આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયુ કે નહીં એક સપ્તાહ વીતી ગયુ ધનવાને કહ્યુ. “આપે મને સારી રીતે કથા સાભાગવી નથી તેથી દક્ષિણા નહીં આપુ.” પડિને કહ્યુ “તમારુ ઘ્યાન દુડાનમાં હતુ. એટલે જ્ઞાન કઈ રીતે પ્રાપ્ત થાય ?” પડિનુ મન દક્ષિણામાં હતુ આમ બન્ને એકબીજાને દે.ષ દર્શને ઝઘડવા લાગ્યા, એટલામાં ત્યા. થઈને એક વિચરશીલ સજ્જન પસાર થયા. ફેસલો કરવા માટે એમને બેલાવવામાં આવ્યા. એમણે પેલા બન્ને જણના હાથ પગ બાધી દીધા અને કહ્યુ - “હવે તમે એકબીજાના બધા બોલી નાખો.” પરતુ બન્નેમાંથી કોઈ એમ કરી શકયુ નહી આથી પેલા સજ્જને કહ્યુ કે “તમારા બન્નેમાંથી કોઈનું મન કથામાં ન હતુ. તેથી તમારે બન્નેનો એક સપ્તાહનો સમય અર્થ ગયો. એકાગ્રતા વગર આધ્યાત્મિક ઉદ્દેશ્યો પૂરા થતા નથી.”

મળે છે જેનાથી પ્રાણ શરીરની પ્રચડતા અને સ્થૂળ કાયાથી એના અલગ અસ્તિત્વની પ્રામાણિકતા સાબિત થાય છે ઈટલીના વિખ્યાત સંત પાદરી પિયોએ આ આધારે કેટલાય દુઃખી લોકોને મદદ કરી હતી. ધિયોસોફિકલ સોસાયટીની સંસ્થાપિકા મેડમ બ્લાવટસ્કીના વિષયમાં કહેવામાં આવે છે કે તે પોતાના ઓરડામાં બેસીને પણ સૂક્ષ્મ શરીરથી જનતાને દર્શન અને ઉપદેશ આપતી હતી પત્રિમી દેશોના યોગ સાધકોમાંથી હેમ્બર્ટલમાન, લિન્ડાર્સ, એન્ડ્રુ જેકસન, ડાં માહથસ, કારિંગ્ટન, ડુરાવેલ મુલડોન, ઓલિવર લોજ, પાવર્સ, ડાં. મેસ્મર, એલેકઝાન્ડ્રા, ડેવિડનીલ, પોલ બ્રન્ટન વગેરેના અનુભવો અને પ્રયોગોમાં સૂક્ષ્મ શરીરની પ્રામાણિકતા સાબિત કરનારા અનેક પ્રમાણો

આ પ્રકારની એક ઘટનાનું વર્ણન પ્રસિદ્ધ ગુફા વૈજ્ઞાનિક ટી લાબસાંગ રમ્પાએ પોતાના પુસ્તક “You for ever” માં કર્યું છે ઘટના ફ્રાંસમાં કાંતિ થઈ ત્યારની છે. એમાં એક ફ્રાંસીસી સૈનિકનું માથું ઘડથી કાપી નાંખ્યા પછી પણ તેના મોં માથી અવાજનીકળતો હતો એનો રેકોર્ડ આજે પણ ફ્રાન્સની સરકારી ફાઈલોમાં મોજૂદ છે શ્રી રમ્પાના મત મુજબ આ સૂક્ષ્મ શરીરનુ જ કાર્ય છે, જે ભૌતિક શરીર મૃત્યુ પામવા છતાં પણ એને ચેતન/બનાવી રાખે છે

પ્રાણ શરીરમાં રહેતો હોવા છતાં પણ એનું પોતાનું આગવું અસ્તિત્વ છે, હવે આ વાત વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગો દ્વારા પણ સાબિત થઈ ચૂકી છે સ્થૂળ શરીરનો નાશ થયા પછી પણ આ સૂક્ષ્મ શરીર પોતાનું અસ્તિત્વ

જાળવી શકે છે

એક વ્યક્તિની પ્રાણ ચેતના બીજાના શરીરમાં દાખલ થઈને પોતાના અસ્તિત્વનો પરિચય આપે છે. શક્તિપાતમાં આ જ વાત લાગુ પડે છે. સમકુષ્ણ પરમહંસે પોતાની પ્રાણ ચેતના વિવેકાનંદમાં સ્થાપિત કરી હતી એ શક્તિના પ્રતાપથી તેઓ દેવ સંસ્કૃતિનો મોટો પાયા પર પ્રચાર કરી શક્યા હતા.

નત્સંગ અને કુસંગમાં પણ અપ્રત્યક્ષ રૂપથી આ સિદ્ધાંત કામ કરે છે દુર્જનોની સોબતમાં પડીને એક નજીકનું વ્યક્તિ પણ દુઃસમયમાં દુષ્ટ બની જાય છે કારણ કે એક સમુદાયની શક્તિ અકાવ્યક્તિની શક્તિને પોતાના તરફ ખેંચી લે છે આ વાત સજ્જનોની વચ્ચે રહીને એક દુર્જન બદલાઈ જવાના રૂપમાં પણ જાણ શકાય છે માટાભાગના સતાનોમાં અમના મા-બાપના જ ગુણો કિત્તી આવે છે આ પણ એક પ્રકારનું પ્રાણ પરિવર્તન જ છે

પતિ-પત્નીની શારીરિક વિદ્યુત શક્તિ એકબીજા સાથે ભળીને બને પક્ષો માટે એક વસ્તુ એક =

અગીયારનું નિમિત્ત કારણ બને છે. આ પ્રકારે વ્યભિચારીનો સંપર્ક એમની કુટિલતામાં વધારો કરે છે. ગુનેગારોની ટોળીઓ બની જાય છે. નશાખોરો અને જુગારીઓની મંડળીઓ બની જાય છે. આ પ્રત્યક્ષ જોવા મળતા દાખલાઓથી એક વાત સાબિત થઈ જાય છે કે બાળવાન પ્રાણ દુર્બળ પ્રાણને પોતાના અધિકારમાં કરી લે છે

વિભિન્ન શારીરિક ક્રિયાઓ પ્રાણની સક્રિયતા પર જ આધારિત છે. રાત્રે ઊંઘમાં જે સ્વપ્ન દેખાય છે. તે અનુભૂતિઓ પ્રાણ શરીરની જ છે. દિવ્ય દષ્ટિ દૂર શ્રવણ દૂરદર્શન. વિચાર સંચાલન. ભવિષ્ય જ્ઞાન. દેવ દર્શન વગેરે ઉપલબ્ધિઓ પણ સૂક્ષ્મ શરીરના માધ્યમથી જ મળે છે. પ્રત્યાહાર. ધારણા. ધ્યાન અને સમાધિના અભ્યાસ દ્વારા સૂક્ષ્મ શરીરને સમર્થ બનાવવામાં આવે છે. સૂક્ષ્મ શરીર સિદ્ધિ અને સિદ્ધિઓના ખજાનો છે એને જાગૃત-વિકસિત કરીને આ ખજાનો ખોલીને આત્મ કલ્યાણનો હેતુ પૂર્ણ કરી શકાય છે. ●

બો

ધિક્સત્વ એક જન્મમાં કાશીના રાજાને ત્યાં પદા થયા હતા. એકવાર ઝડૂંબમાં બેઠાં બેઠાં એમણે જોયું કે સડક પર સફાઈ કરનાર હરિજનને સોનાનો એક ટુકડો મળ્યો. એણે દિવાલની એક તિરાડમાં ઘુપાવી દીધાં અને પોતાનું કામ કરતો રહ્યો.

બપોરે ઘેર પહોંચ્યો ત્યારે પત્નીએ કહ્યું - આજે દિવાળીનો ઉત્સવ છે. જો થોડું ઘન હોત તો ઘરમાં પડવાન બનાવી શકાત. હરિજનને સોનું મળ્યાની વાત યાદ આવી. એણે કહ્યું - થોડી રાહ જુઓ. હમાણાં સોનું લાવું છું. તે ભરબપોરે ખુશીથી નાચતો નાચતો દોડી રહ્યો હતો.

રાજાને આ બંને ઘટનાઓ જોઈને આશ્ચર્ય થયું. સિપાઈ માકરીને એને બોલાવ્યો અને કહ્યું કે શું મળ્યું છે કે તું આટલો ખુશ છે ? એણે સંપૂર્ણ વાત બતાવી દીધી.

રાજાને એની માનસિક સ્થિતિ જોઈને ખુશી થઈ અને દસ તોલા સોનું ઈનામમાં આપવાનો પ્રસ્તાવ મૂક્યો.

પેલાએ ના પાડી દીધી અને કહ્યું કે ભગવાને જે આપ્યું છે તે પૂરતું છે.

હરિજન ચાલ્યો ગયો અને સોનાનો ટુકડો વેચીને દિવાળી ઊજવી. રાજાના મનમાં હજુ પણ શકા હતી. પોતાના દૂત મોકલીને એના ઘરના સમાચાર મગાવ્યા. જાણ્યા મળ્યું કે હરિજન કુટુંબ થોડાં સાધનોથી જ પ્રસન્ન થયું.

બીજા દિવસે રાજાએ હરિજનને બોલાવ્યાં અને પોતાના અગરક્ષક બનાવ્યાં.

કેટલાક દિવસ વીતી ગયા. રાજાના ખજાનામાં અઢવાડ સોનું આવતું હતું. રાજા ઊઘી ગયા હતા. અગરક્ષક પહેરે ભરી રહ્યા હતા. એના મનમાં વિચાર આવ્યો કે તલવારથી રાજાનું માથું ઉડાવી દઉં અને ખજાનો લૂંટી લઉં, ઉત્તમ તક છે.

આવા વિચાર કરતો હતો ત્યાં તો રાજાની આંખ ખૂલી ગઈ એણે નોકરી છોડી દીધી. કારણ પૂરતો મનને ભેદ બતાવી દીધો અને કહ્યું - આ વૈભવના વાતાવરણમાં રહેતાં જમારું મન આટલું શ્રદ્ધ ધરું તો વધારે દિવસ રહીશ તો મારું કેટલું નૈતિક પતન થશે ? આ કલ્પના કરતાં ઘુમરી વધુ છે.

શરીરિક અને માનસિક વ્યાયામનો જેવો સમન્વય વહેલી સવારે ટહેલવામાં થાય છે. એવો બીજ કોઈ કસરતમાં થતો નથી આબાલ-વૃદ્ધ સ્ત્રી-પુરુષ સૌ કોઈ આ સરળ કસરતનો લાભ ઉભાવી શકે છે. જેઓ કઠોર વ્યાયામ કરી શકતા નથી. જેમને ફેફસાં તથા ક્ષયના રોગો થયા છે તેઓ પણ ખુલ્લા વાતાવરણમાં ટહેલીને તાજગી મળવી શકે છે.

સવારની આબોહવામાં સૂર્યના અલ્ટ્રાવાયોલેટ કિરણોનું તથા વાયુની દૈનિક ઓકસીજનનું પ્રમાણ વધારે રહે છે. તાત્કાલ અંત અને દિવસની શરૂઆત એક એવું વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરે છે. જેનો સંપર્ક પોષક ભોજન કરતાં પણ વધારે લાભદાયક સાબિત થાય છે.

મહેનતની દૈનિક ટહેલવામાં શરીરને કોઈ વિશેષ ધ્રમ નથી કરવો પડતો. તો પણ વ્યાયામ નો હેતુ એનાથી પૂરો થઈ જાય છે - આ વાત ઉપલક દૈનિક સમજમાં નથી આવતી. એનો જવાબ એ છે કે ટહેલવામાં એક નિશ્ચિત કમબલ્કતા અને ગતિશીલતા હોય છે. આ બે કારણોને લીધે શરીરને એટલો બધો લાભ થાય છે, જેટલો કે કઠોર વ્યાયામ કરવાથી પણ નથી થતો.

સૌથી મોટી વાત છે - ટહેલવાની સાથે આરોગ્ય લાભ થવાની એક આશા-માન્યતા. લુહાર આખો દિવસ હથોડો ચલાવે છે, છતાં પણ વ્યાયામ કરનારની જેમ સુંદર નથી બની શકતો. એનું એક માત્ર કારણ એ છે કે વ્યાયામ કરનારના મનમાં એક ભાવના હોય છે કે કસરત કરવાથી શરીર મજબૂત બનશે. પ્રયત્ન અને ભાવનાનું મિશ્રણ થતાં એક દુર્ભાગ વ્યક્તિ પણ થોડા સમયમાં પહેલવાન બની જાય છે. જ્યારે કે લુહાર એના કરતાં પણ વધારે મહેનત કરતો હોવા છતાં એને આપો લાભ નથી થતો - પટાલી દરરોજ ટપાલ વહેંચવા માટે

કેટલાય માઈલ ફરે છે. પણ ટહેલનારની એક કલાકની મહેનત જ એની તંદુરસ્તીમાં આશ્ચર્યજનક સુધારો કરી દે છે. એનું કારણ એ છે કે ટહેલતી વખતે એના મનમાં આરોગ્ય સુધારવાની ભાવના રહેલી હોય છે. ટહેલતી વખતે સાથીદાર સાથે ગપ્પા મારવાથી કોઈ લાભ નથી થતો. આ તો એક મનોરંજન થયું. આરોગ્ય લાભ માટે ટહેલવું હોય તો શરીરને એક વ્યવસ્થિત કમથી ચર્ટીવવું જોઈએ અને મનમાં આરોગ્ય લાભ થવાની ભાવના રાખવી જોઈએ. સવારે ટહેલવાની આદતને પોતાની દિનચર્યાનું એક અંગ બનાવીને કેટલાય દુર્ભાગ-રોગી લોકો ફરીથી સ્વસ્થ-તંદુરસ્ત થયા છે.

ગાંધીજી પોતાની વ્યસ્ત દિનચર્યામાં પણ ટહેલવાને કમ અચૂક જાળવી રાખતા હતા. દુનિયાના વિદ્વાનો એમની મળવા આવતા હતા અને અત્યંત મહત્વપૂર્ણ વિષયો પર ચર્ચા કરતા હતા. તો પણ એમણે ટહેલવાનો પોતાનો કમ જાળવી રાખ્યો હતો. નિશ્ચિત સમય મર્યાદામાં તેઓ ચર્ચા વિચારણા કરી લેતા હતા. ટહેલવાની ક્રિયાને એક સાધારણ વાત સમજવામાં આવે છે. પણ ગાંધીજી એને દિનચર્યાની નિયમિતતા અને આરોગ્ય રક્ષણની ઉપયોગિતા સાથે જોડતા હતા અને સંભવ હોય ત્યાં સુધી આ કમ તૂટવા દેતા નહોતા. એમ તો તેઓ પ્રાર્થના પહેલાં ટહેલવા જતા હતા, પણ જો એ સમયે કોઈ મહત્વપૂર્ણ કામ આવી પડે તો પછી પ્રાર્થના કર્યા બાદ જતા હતા. ગાંધીજી દરરોજ સવારે બે માઈલ અને સાંજે બે માઈલ ટહેલવા માટે નીકળતા હતા. આ આધારે આખરે સમજી શકીએ છીએ કે ટહેલવાની ક્રિયા સાધારણ લાગતી હોવા છતાં પણ કેટલી બધી મહત્વપૂર્ણ અને લાભદાયક છે.

મહા પંડિત થોરો ટહેલવાને પોતાના જીવનની મુખ્ય જરૂરીયાત માનતા હતા અને એ નિયમિતતાનું

ચુસ્તપણે પાલન કરતા હતા. એમણે ટહેલવાની ઉપયોગિતાના સંબંધમાં એક લેખ પણ લખ્યો હતો. એ લેખ વાંચીને હજારો-લાખો લોકોએ પ્રેરણા મેળવી હતી. થોરોના મિત્ર એમર્સન બાળપણથી જ દુબળા હતા. થોરોએ એમને ટહેલવા માટે પ્રોત્સાહન આપ્યું. પરિણામે થોડા દિવસોમાં એમનું આરોગ્ય સુધરવા લાગ્યું. ડિકિન્સે પોતાના મહત્વપૂર્ણ વિચારોનું સર્જન ટહેલવાની સાથે સાથે જ કર્યું હતું. તેઓ સવારે પાણી પીને ઘેરથી નીકળતા હતા અને લગભગ ૨૦ માઈલ ફરીને ત્રીજા પહોરે પાછા આવતા હતા. મનમાં જેવિયાર આવતા તે પોતાની ડાયરીમાં લખી લેતા અને પછી રાત્રે શાંતિથી વ્યવસ્થિત રૂપથી લખી દેતા. તેઓ કહેતા હતા કે મેં જે કાંઈ મેળવ્યું કે કર્યું છે તે ટહેલવા રૂપી કલ્પવૃક્ષની જ કૃપા છે.

પ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિક કર્વર મેકફેડને લખ્યું છે - કોઈ વ્યક્તિ સામાન્ય શારીરિક મહેનત અથવા વિશેષ પ્રકારની કસરત ભલે કરતો હતોય, પણ એણે દરરોજ ઓછામાં ઓછા બે કલાક તો ટહેલવું જ જોઈએ એનાથી શારીરિક શ્રમની ભૂખ સંતોષાય છે. બીજી કસરતો સાથે ટહેલવાની સરખામણી ન કરવી જોઈએ. એની પોતાની એક આગવી વિશેષતા અને ઉપયોગિતા છે.

પગપાળા ચાલવાથી ટહેલવાનો હેતુ પૂરો થઈ જાય છે. કેટલાક લોકો સવારની વેળામાં જુદાં જુદાં કાર્યોમાં વ્યસ્ત રહે છે. ઉદ્યોગ-ઘંઘો, રેલ્વે વગેરેમાં કામ કરનાર કામદારોને જરૂરી નથી કે સવારે નવરાશનો સમય મળી જાય. આવા લોકો જ્યારે પણ સમય મળે ત્યારે પગપાળા ચાલીને ટહેલવાના લાભ મેળવી શકે છે. ચાલતી વખતે મનમાં આરોગ્ય લાભની ભાવના સમજવી જોઈએ.

આ એક સર્વમાન્ય સત્ય છે કે ટહેલવા-પગપાળા ચાલવા જેવો ઉપયોગી અને સરળ વ્યાયામ બીજો કોઈ નથી. મનુષ્ય શરીરની રચના પણ કંઈક એવી છે કે એને માનસિક શ્રમની તુલનામાં શારીરિક શ્રમની વધારે જરૂર પડે છે. સમયની વિટંબણા એ છે કે મનુષ્ય દરેક કામ માટે યંત્રો પર આધાર રાખવા લાગ્યો છે. પરિણામે શારીરિક અને માનસિક શ્રમ વચ્ચેનું સંતુલન ખોટવાઈ ગયું છે સ્વાસ્થ્ય સમસ્યા એનું ફળ છે

પગપાળા ચાલવાની ટેવ પાડીને અમુક અંશે આ અસંતુલન દૂર કરી શકાય છે.

પગપાળા ચાલવા-ટહેલવાના સંબંધમાં પણ દાકતરો - વૈજ્ઞાનિકો એકમત છે. આરોગ્ય સંબંધી પુસ્તકોમાં આ વિષય પર વિસ્તારથી લખવામાં આવ્યું છે. પરંતુ આપણે મહેનતનું મહત્વ સ્વીકારતા હોવા છતાં પણ શ્રમને સન્માનનું ચિહ્ન નથી માનતા. 'જે ઓછું કામ કરે તે મોટા માણસ'ની હીન વૃત્તિએ આપણને આરોગ્ય લાભ-શરીર સુખથી વંચિત કરી દીધા છે.

આપણા દેશમાં લોકોને પોતાના પગ પર ઓછો અને વાહનો પર વધારે ભરોસો છે. મોટાં મોટાં શહેરોમાં કલાકો સુધી બસ સ્ટેન્ડ પર ઊભા રહેવાનું મંજૂર છે. પરંતુ થોડી વાર પગપાળા ચાલીને ઘેર પહોંચવાનું સારું નથી લાગતું. પગને શા માટે તકલીફ આપવામાં આવે? પરંતુ એમને ક્યાં ખબર છે કે પગપાળા ચાલવાથી તંદુરસ્તી સુધરે છે. પશ્ચિમના દેશોમાં આ બાબતે હવે જાગૃતિ આવી છે. ત્યાં પગપાળા ચાલનારા ઓના સંઘ છે, ભ્રમણ સંસ્થાઓ છે. લોકો સામૂહિક રૂપથી ભ્રમણ કરવામાં રુચિ લે છે. આ હેતુ માટે હજારો કિ.મી. લાંબી સડકો બનાવવામાં આવી છે.

એક સજ્જનનું નામ છે - જ્યોર્જ બાન. જર્મનીના પ્રતિષ્ઠિત ઘનપતિ છે. એમનાં કારખાનાંમાં મોટર કાર બને છે. એમણે ૧૯૬૩માં એક નિયમ બનાવ્યો હતો કે એમને જે કોઈ પણ અસ્વસ્થ-દુર્બળ વ્યક્તિ દેખાય તેને પગપાળા ચાલવાનું માર્ગદર્શન-પ્રેરણા આપવી. એમણે પગપાળા ચાલતા લોકોને એક ડાયરી આપી છે. એમાં તે ઈમાનદારીથી પગપાળા ચાલવા અને આ શ્રદ્ધા દ્વારા થતા લાભોનું દરરોજ વિવરણ લખે છે. થોડાં સમય પગપાળા ચાલવાને કારણે એમની પ્રાણ શક્તિ અને તંદુરસ્તીમાં આશ્ચર્યજનક સુધારો થાય છે, ત્યારે તેઓ બીજા લોકોને પણ આ પરિવર્તનનું રહસ્ય બતાવે છે. ધીરે ધીરે પગપાળા ચાલતા લોકોની સંખ્યા વધવા લાગી અને અત્યાર સુધીમાં આ સંખ્યા ૩,૨૫,૦૦૦ થઈ ગઈ છે.

ભ્રમણ કરતીઓની ડાયરીના આધાર પર કેટલાક દાકતરો પણ રોગીઓને દવા ન આપતાં એમને

સ્વાસ્થ્ય લાભ માટે પગપાળા ચાલવાની સલાહ આપે છે

આપણા દેશમાં હજુ યાંત્રિક સભ્યતાએ પોતાની જાળ પૂરેપૂરી ફેલાવી નથી, જેટલી કે પશ્ચિમી દેશોમાં. પરંતુ શ્રમને હલકી નજરથી જોવાનો દષ્ટિકોણ આપણા દેશવાસીઓમાં એ લોકો કરતાં વધારે છે. ત્યાંના લોકો ગમે તેવી મહેનત હોય, તેને પ્રતિષ્ઠાની, અભિમાનની વસ્તુ માને છે. આપણે ત્યાં આયુ નથી. આપણે પોતાનો બિસ્તરો, પેટી, સૂતકેશ ઊંચકવી, પોતાનાં પગરખાં જાતે ઠીક કરવાં, પોતાનાં કપડાં પોતે ધોવાં વગેરે કામ કરવામાં નાનમનો અનુભવ કરીએ છીએ. કાંઈ નહિ તો પગપાળા ચાલવાની વૃત્તિ અપનાવીને આપણે શરીરની શ્રમની ભૂખ ભાંગવાનો પ્રયાસ અવશ્ય કરવો જોઈએ.

ટહેલવાનો સંપૂર્ણ લાભ ત્યારે મળે છે કે જ્યારે એના નિયમોનું પાલન પણ કરવામાં આવે. ટહેલવું એ પણ એક કળા છે. એક નિયમિત પ્રવાહ, સરળતા, કમબદ્ધતા, તેજ, ઉત્સાહ અને સતર્કતાનું મિશ્રણ ટહેલવાની ક્રિયામાં હોવું જોઈએ. મનમાં અનુભૂતિ કરવી જોઈએ કે વિશ્વ વ્યાપી મહાપ્રાણશાંતિ ઉપયોગી તત્વો ગ્રહણ કરવા માટે આપણે કોઈ સાહસિક શોધ યાત્રા પર નીકળ્યા છીએ.

ટહેલતી વખતે શરીર ટકાર રાખવું જોઈએ. ખભા પાછળ દબાયેલા, છાતી થોડી આગળ, માથું સહેજ પાછળ, નજર એકદમ સામે, શરીરને એટલું કડક ન કરવું

જોઈએ કે તણાવ જેવું લાગે. કમરથી માંડીને માથા સુધીનો ભાગ થોડો આગળની તરફ નમેલો હોવો જોઈએ.

મોં બંધ રાખવામાં આવે. શ્વાસ નાકથી જ લેવા જોઈએ. ઊંડા શ્વાસ લેવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, જેથી ફેફસામાં વધારેમાં વધારે પ્રાણવાયુ જાય. અધૂરા ઉથલા લેવાથી તો ફેફસાંની સક્રિયતાનો પણ લાભ નથી મળતો. એટલા માટે એમ્બેય ઊથલા શ્વાસ લેવાની આદત છોડી દેવી જોઈએ. ખાસ કરીને ટહેલતી વખતે આ બાબતનું વિશેષ ધ્યાન રાખવું જોઈએ. એમ તો ગમે તે સમયે ટહેલી શકાય છે, પણ સૂર્યોદય પહેલાંનો સમય સૌથી વધારે ઉત્તમ છે. સૂર્ય નીકળતાં સુધીમાં પૂરું કરી લેવામાં આવે. પ્રાતઃકાળનો વાયુ જેટલો શુદ્ધ હોય છે, જેટલો શીતળ અને સૌમ્ય હોય છે એટલો દિવસના બીજા કોઈ સમયે હોતો નથી. જો વહેલા ઊંઘવામાં આવે તો વહેલા ઊઠી પણ શકાય છે અને નિત્યકર્મથી પરવારીને ટહેલવા માટે નીકળી શકાય છે.

ટહેલવાના સમયે શરીર પર કપડાં ઓછાં, ઢીલા અને હલકાં પહેરવામાં આવે, જેથી શ્વાસ દ્વારા સરળતાથી ભરપૂર તાજ હવા ફેફસાંમાં ભરી શકાય તથા રોમફૂપોને પણ સવારની તાજ હવાનો મૃદુ સ્પર્શ થતો રહે. એક કલાકમાં ત્રણથી ચાર માઈલ ચાલવું. બીમાર, અશક્ત, વૃદ્ધ, બાળકો કે જાડા માણસોની વાત જુદી છે. જે સ્ત્રીઓને ચાલવાની ટેવ નથી તે પણ ધીમી ચાલથી ચાલી શકે છે.

સોનાનાં પાત્રો સમાજ માટે

લોક સેવકોનો સ્વાર્થ પણ પરમાર્થ માટે હોય છે તેઓ જ્યાં ધનનો સંગ્રહ થયેલો જુએ છે ત્યાં લોકોને પ્રેરણા આપે છે કે જેથી એ ધનનો ઉપયોગ સત્પ્રવૃત્તિઓમાં થાય.

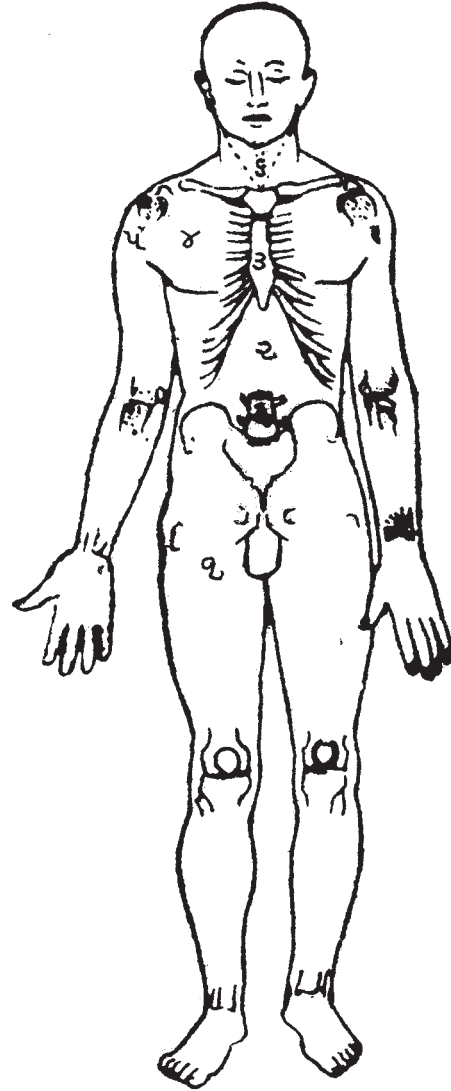
ઈન્દોરમાં સાહિત્ય સંમેલનનું અધિવેશન ભરાયું હતું. તેના પ્રમુખ ગાંધીજી હતા. નગરશેઠ હુકમચંદે મહાત્મા ગાંધી અને એમના સહયોગીઓને ભોજન માટે આમંત્રણ આપ્યું. મહેમાનો માટે શાનદાર આસન, ચાંદીનાં વાસણ વગેરે ગોઠવવામાં આવ્યું. ગાંધીજી માટે સોનાનાં વાસણો હતા. બાપુ હસ્યા. એ વખતે તેઓ એલ્યુમિનિયમનાં વાસણો રાખતાં હતા. કસ્તુરબા પાસેથી વાસણોની થેલી મંગાવીને પોતાનાં વાસણ કાઢ્યાં અને પેલાં સોનાનાં વાસણ પાછા મોકલાવી દીધાં. શેઠ સોનાનાં વાસણોમાં ખાવા માટે આગ્રહ કર્યો ત્યારે ગાંધીજીએ કહ્યું - “જેવસ્તુ ગરીબોને મળે છે તેનો જ હું ઉપયોગ કરું છું.” શેઠ હુકમચંદે સોનાનાં વાસણો દેશના કામમાં આવે તે માટે ગાંધીજીને આપી દીધાં. ત્યાર પછી ગાંધીજીએ જ એ વાસણોમાં ભોજન કર્યું.

પ્રતિપર્યયનો યોગ્ય વ્યાયામ

તંદુરસ્ત મનુષ્યની સરખામણી આપણે એક જટિલ યંત્ર સાથે કરી શકીએ છીએ. મશીન બરાબર ચાલતું રહે, વધારે ગરમ ન થઈ જાય, ચાલતાં-ચાલતાં અટકી ન જાય એના માટે એની સફાઈ વગેરે કરવી પડે છે. ઓઈલીંગ થતું રહેવું જોઈએ. જો જરૂરી સ્થાનો પર ઓઈલ નહિ પહોંચે તો તે અવાજ કરતું કરતું ઘસાઈને એક દિવસ બગડી જશે, તૂટી જશે અથવા બંધ થઈ જશે. શરીર રૂપી યંત્ર ચાલતાં-ચાલતાં અટકી ન જાય એ માટે એને પણ દૈનિક સાર સંભાળ-માવજતની જરૂર પડે છે. મહત્વપૂર્ણ નાજુક અવયવોને બરાબર પ્રાણશક્તિ, પ્રાણ પોષણ મળી રહ્યું છે કે નહિ, એ જોતા રહેવું પડે છે અને એના વ્યાયામ કરવા પડે છે. ફક્ત ભોજન અને મનોબળથી કામ નથી ચાલતું. શરીરને હાલવા-ચાલવાની તક જ ન મળે, તો એના અવયવો ધીરે ધીરે જરા જીર્ણ થતા જશે. ભારતીય યોગ પદ્ધતિ તથા બ્રહ્મવર્ચસની નવીન આસન-વ્યાયામ પદ્ધતિમાં આ જરૂરીઆત પૂરી કરવા માટે આસનોને વિશેષ મહત્વ આપવામાં આવ્યું છે. આ એક પ્રકારની આંતરિક માલિશ છે.

આસનોનું પ્રચલિત રૂપ તો મોટા ભાગના લોકો જાણે છે. પણ અહીંયા શરીરનાં વિભિન્ન અંગોમાં જ્યાં વિજાતીય દ્રવ્યો એકઠાં થવાની વધારે શક્યતા રહે છે, તેને ધ્યાનમાં રાખીને શરીરનાં ૬ સ્થાનો માટે ૧૨ પ્રકારના વિશિષ્ટ આસન યોગ નક્કી કરવામાં આવ્યા છે. દરેક અંગ માટે બે-બે આસન વ્યાયામ છે. કયો વ્યાયામ કરવામાં આવે અને કેટલીવાર સુધી કરવામાં આવે, એના પર કોઈ પ્રતિબંધ કે બંધન નથી. પણ પોતાની સ્થિતિ અને શરીરની પ્રકૃતિને માફક આવે એ રીતે એની પસંદગી પોતાની વિવેક બુદ્ધિ વડે કરવી જોઈએ.

શરીરનાં મુખ્ય ૬ સ્થાન આ પ્રકારે છે -

બાજુ વળીને કરો. બંને ક્રિયાઓ પાંચ-પાંચવાર કરવી.

૧. કમરથી લઈને પગની આંગળીઓ સુધી (ચિત્રમાં - ૧)
૨. પેટ અને પેદુનાં અંદરનાં અંગ (ચિત્રમાં - ૨)
૩. કરોડરજ્જુ અને એની સાથે સંકળાયેલી માંસ-પેશીઓ (ચિત્રમાં - ૩)
૪. ફેફસાં, હૃદય અને છાતીમાંથી નીકળતી ધમનીઓ, શિરાઓ અને નાડીઓ (ચિત્રમાં - ૪)
૫. ખભાના સાંધા, નાડી ગુચ્છક અને હાથની આંગળીઓથી લઈને પગ સુધી (ચિત્રમાં - ૫)
૬. ગળાનું હાડકું, સુષુમ્ણાનો ઉપરનો ભાગ, ચહેરાની માંસપેશીઓ તથા ગળાનાં નાજુક અંગ (ચિત્રમાં - ૬)

અહીંયા મસ્તક અને એનાં નાજુક અંગોની ચર્ચા નહિ કરીએ; કારણ કે મનોવિકારો અને માનસિક રોગો તથા માનસિક સ્વાસ્થતા માટે વિશિષ્ટ આસનોની જ્યાએ પ્રાણાયામ ઉપચાર નક્કી કરવામાં આવ્યા છે. આ બાબતે ભવિષ્યમાં ચર્ચા કરીશુ.

જેમને શારીરિક મહેનત કરવાની તક નથી મળતી એમના માટે આ વ્યાયામ પદ્ધતિ સર્વશ્રેષ્ઠ સાબિત થશે. એમાં એવું કોઈપણ અંગ બાકી નથી બચ્યું કે જે આ પરિધિમાં આવતું ન હોય. યોગાસનના મૂળ ઉદ્દેશ ચક્ર-ઉપત્તિયાઓ પર દબાણ કરવાના પદ્ધતિ દરેક આસનમાં સમાવેશ છે. આ દૈનિક જોઈએ તો આ આસન પદ્ધતિ શરીર શાસ્ત્ર અને ભારતીય યોગ વિજ્ઞાનનો અદ્ભુત સમન્વય છે.

કમરથી માંડીને પગની આંગળીઓ સુધીનો વ્યાયામ

શરીરનું સંપૂર્ણ વજન પગ ઉપાડે છે. પેલ્વિક હાડકાના માધ્યમથી શરીરનું વજન બે ભાગોમાં વહેંચાઈ જાય છે. જંઘાનું એક મજબૂત ઘુંટણની નીચેનાં બે તથા પગનાં બાકીનાં હાડકાંનો એક ધનુષ આકારનો સ્પ્રિંગ જેવો આર્થ આ વજન ઉપાડે છે. પગનું વ્યવસ્થિત-સરળ હલનચલન એટલા માટે પણ જરૂરી છે કે શરીરનાં એક મજબૂત સાંધા-ઘુંટણ અને કમર તથા એડીનાં એક જટિલ સાંધા આ ભાગમાં જ હોય છે. એની સાથે જોડાયેલી માંસપેશીઓ કરોડની શક્તિશાળી

માંસપેશીઓ પછી બીજા નંબરે આવે છે. એના હલનચલન (Movements)થી લોહી પગની આંગળીઓ જેવા ભાગોમાં ચાલીને શુદ્ધ થવા માટે હૃદયમાં જાય છે. એને મસ્કુલર પંપ કહે છે. જો તે પોતાની કામ કરવાની ગતિ ઓછી કરી દે અથવા બંધ કરી દે તો અશુદ્ધ લોહી પગથી ઉપર નહિ જાય અને પગના વિવિધ સાંધામાં એકઠું થઈને વિભિન્ન રોગોને જન્મ આપે. અહીંયા એક બીજી પણ વિશેષ વાત છે શરીરની સાંધા લાંબી શિરા (સેફ્નસવેન) તથા સ્નાયુ નાડી (શિયાટીક નર્વ) આ ભાગમાં હોય છે શિયાટીક નર્વ ઉપરાંત પણ કેટલીય નાની-નાની સ્વતંત્ર નસ હોય છે, જેની સક્રિયતા પગના સ્વાસ્થ્ય માટે જરૂરી છે શિયાટીકા, ન્યૂરાઈટિસ વગેરે રોગ એવા છે જે બિનજરૂરી તણાવ, અશક્તિ અને વિજાતીય ક્રિયા એકઠાં થવાને કારણે થાય છે.

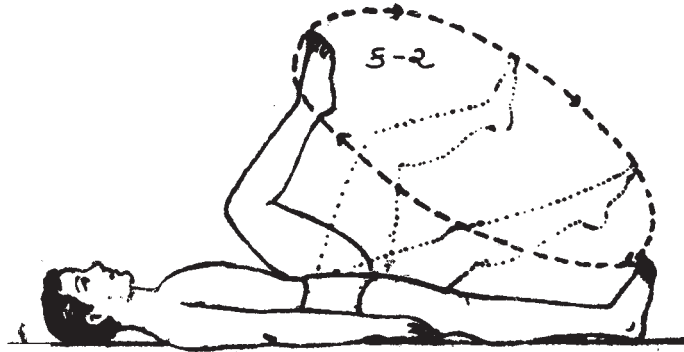
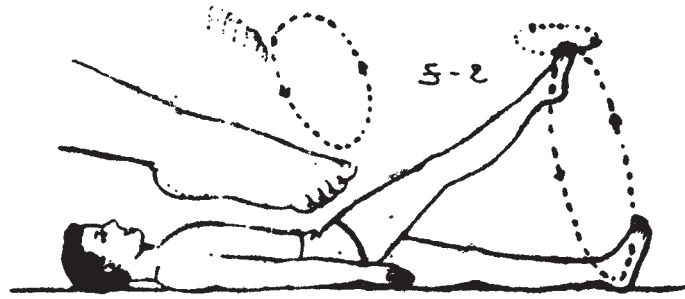
દુર્ભળતાને લીધે ઘુંટણ, કમર અને એડીમાં સૌથી વધારે પીડા થાય છે. જો દરરોજ એની આંતરિક માલિશ ન થાય તો બે હાડકાં વચ્ચેનો રસ સુકાઈ જાય છે અને અનેક રોગોનું કારણ બને છે.

ઈડિમા, વર્જર ડિસિઝ, વેરીકોજ, વન્સ, માયોસાઈટિસ વગેરે એવા રોગ છે જે પગની નિષ્ક્રિયતા અને અશક્તિને કારણે થાય છે. આ વિટંબણાથી બચવા માટે નીચે મુજબનો આસન યોગ ક્રમ બનાવવામાં આવ્યો છે.

આસન યોગ ક્રમ - ૧

પ્રારંભિક ક્રિયાઓ : સમતપ્ત જમીન કે પાટ પર ચૂટાઈ અથવા ચાદર પ્રાથમિકી. શરીર પર ઓછામાં ઓછાં કપડાં પહેરવાં. સીધા સુઈ જાઓ. ઊંડો શ્વાસ ખેંચીને શરીરને ખેંચો (ચિત્ર - ૬ - ની જેમ) તણાવ વધારવાની સાથે ઊંડો શ્વાસ ખેંચો અને શરીર ઢીલું કરવાની સાથે શ્વાસ બહાર કાઢો. શ્વાસ લેવા અને છોડવા, શરીરને ખેંચવા-ઢીલું કરવાની ક્રિયા ઝાટકાથી નહિ, ધીરે-ધીરે કરો. આ ક્રમ ઊંઘા સુઈને પણ કરો. બંને અવસ્થાઓમાં શરૂઆતમાં આ ક્રમ ત્રણ ચાર વાર કરીને પછી વ્યાયામ શરૂ કરો.

મુખ્ય ક્રિયા : હવે મુખ્ય ક્રિયા શરૂ થાય છે. ચિત્ર ૬-૧ જુઓ અને નીચે લખેલ ક્રિયાનુસાર અભ્યાસ શરૂ કરો.

સીધા સુઈ જાઓ પગને સીધા ખેંચીને રાખો. ઊંચા શ્વાસ લો. ઘુંટણ સીધો રાખીને ડાબો પગ ધીરે ધીરે ઊંચકો લગભગ ૩૦ થી ૪૫ અંશ સુધી ઊંચકીને અટકો. ઘુંટણ સીધો રાખીને પંજો એડીના સાંધાથી ગોળ-ગોળ ફેરવો. થોડી વાર પછી પગ ધીરે રહીને જમીન પર પાછો મૂકી દો. આ ક્રમ જમણા પગથી કરો. દરેક પગથી આ ક્રિયા બે-બે વાર કરો.

ફરીથી શ્વાસ ખેંચીને ડાબો પગ પહેલાંથી જેમ ઊંચકો. ઘુંટણ અને એડીના સાંધા સ્થિર રાખીને પગને બે વાર ગોળ ગોળ ફેરવો (ચિત્ર- ૬-૧માં બતાવ્યા પ્રમાણે) શ્વાસ ને અંદર રોકી રાખો ધીરે રહીને પગ નીચે મૂકો-શ્વાસ છોડી દો. આ ક્રમ જમણા પગથી પણ કરો. બંને પગથી આ ક્રિયા બે-બે વાર કરો.

* શ્વાસ ખેંચો. ડાબો પગ ફૂલા અને ઘુંટણના સાંધાથી વાળીને સાયકલનું પેન્ડલ ફેરવવાની જેમ (ચિત્ર ૬-૨) ત્રણ વાર ફેરવો. શ્વાસ કાઢીને એને પહેલાંની જેમ જમીન પર સીધો રાખી દો અને આ ક્રિયા જમણા પગથી કરો. બંને પગથી આ ક્રિયા બે-બે વાર કર્યા પછી એક સાથે બંને પગને એક સાથે સાયકલ ચલાવવાની જેમ ૫-૬ ચક્ર ફેરવો. પછી જમીન પર થથથાવત રાખો.

* છેલ્લે ડાબો પગ ઘુંટણથી વાળીને ઘુંટણ છાતી સુધી લાવો. બંને હાથથી પગને પેટ તરફ દબાવો અને ઘુંટણને દાઢી સાથે સ્પર્શ કરાવો. આ સ્થિતિ સુધી આવતાં આવતાં ફેફસામાંથી શ્વાસ બહાર કાઢી નાંખો. (ચિત્ર ૬-૩) પછી ધીરે ધીરે પગને થથથાવત મૂકીને શ્વાસ ખેંચો. આ ક્રમ જમણા પગથી કરો. આ ક્રિયા બંને પગથી ત્રણ ત્રણ વાર કરવી.

આ આસન ક્રમ સૌને માટે સુગમ છે. સરળતાથી સમજ શકાય છે અને પગ માટે સંપૂર્ણ વ્યાયામ છે. જો અહીંયા બતાવ્યા પ્રમાણે શરૂઆતમાં વ્યાયામ કરવામાં મુશ્કેલી પડે તો અંગોને લચીલાં બનાવવા માટે ધીરજ રાખવી. પણ ક્રમ ન તોડવો. શરૂઆતમાં સાયકલની જેમ પગ ધુમાવવામાં મુશ્કેલી પડે શકે છે. પણ થોડા સમય પછી આ ક્રમ સરળ થઈ જાય છે. ચિત્ર ૬-૨ માં બતાવ્યા અનુસાર પગને વાળતી વખતે બીજો પગ સીધા રહેવો જરૂરી છે. જો શરૂઆતમાં તે ઘુંટણથી વળે તો સહેજ પણ ચિંતા કરવી નહિ. સ્નાયુઓ પર વધુ

પડતું દબાણ કરવું નહીં સમય આવ્યે એમાં લચીલાપણું આવી જશે. પ્રોઠ તથા હમ્મશા ખુરશી પર બેસીને કામ કરતા કે કાર ચલાવતા વ્યક્તિઓના ઘુંટણ સરળતાથી વાળતા નથી આ પ્રકારે સીધા સુઈને ૬-૩ વાળી ક્રિયા કરીએ છીએ ત્યારે જરૂરી નથી કે પહેલા જ પ્રયત્ને ઘુંટણ દાઢીને સ્પર્શ કરે. ધીરે ધીરે માસપેશીઓની કઠોરતા દૂર થતા આ ક્રમ સ્વાભાવિક થઈ જાય છે. આ વ્યાયામ ઉત્થિતપાદાસનને મળતો આવે છે. એમાં સાયકલ ચાલન મુદ્દાનો ઉમેરો કરી દેવાથી એમાં સંપૂર્ણતા આવી જાય છે આ વ્યાયામ કરવાથી પગ ઉપરાંત આમાશયની પણ સારી એવી માલિશ થઈ જાય છે. અમ્લપિત્ત વાયુ વિકાર, કબજિયાત પણ દૂર થાય છે તથા પેટની માસપેશીઓ શક્તિશાળી બને છે

આસન યોગ ક્રમ - ૨

આ વ્યાયામ પણ પગ માટે છે. પણ તે બેસીને કરવામાં આવે છે. એને હનુમાન બેઠક પણ કહે છે.

સીધા ઊભા રહો. પગ પહોળા કરો. બંને પંજા વચ્ચે દોઢ-બે ફૂટનું અંતર રાખો. શ્વાસ ખેંચો. પંજા થથથાવત રાખીને ડાબી બાજુ વાળો. ઘુંટણ વાળતી વખતે હનુમાન બેઠકની જેમ બેસો. હાથ જોડો (ચિત્ર ૬-૪ અને ૬-૫ની જેમ) ઘુંટણ જમીનને સ્પર્શે. એના પર વજન ન પડવું જોઈએ. હથેળીઓને પરસ્પર દબાવો. લગભગ ૧૦ સેકન્ડ ઊભા રહો. પછી પહેલાં જેવી સ્થિતિમાં ઊભા રહો. શ્વાસ છોડી દો. આ ક્રમ જમણી બાજુ વાળીને કરો. બંને ક્રિયાઓ પાંડ-પાંચવાર કરવી.

એનાથી પગ, ગ્રંથ તથા પેઠું પ્રદેશમાં રક્ત સંચાલન અને સ્નાયુઓની માલિશ થાય છે. બે પગનો વ્યાયામ એક સાથે થવા ઉપરાંત આ વ્યાયામમાં ઊંડા શ્વાસ લેવાની વાત જોડાઈ જવાને કારણે એક પ્રકારથી આ પ્રાણાયામવાળો સર્વાંગપૂર્ણ વ્યાયામ બની જાય છે.

પેટ અને પેઠું માટેનો વ્યાયામ

શરીરનાં મહત્વપૂર્ણ અંગ પેટમાં આવેલાં હોય છે. પ્રજનન અને પાચન સંબંધી એવાં અંગ કે જે શરીર સ્વાસ્થ્ય અને સૌંદર્યથી સંબંધિત છે. પેટ અને પેઠું પ્રદેશમાં આવેલાં છે નાડી ગુચ્છક અને ગંગાલિયાન

5-8

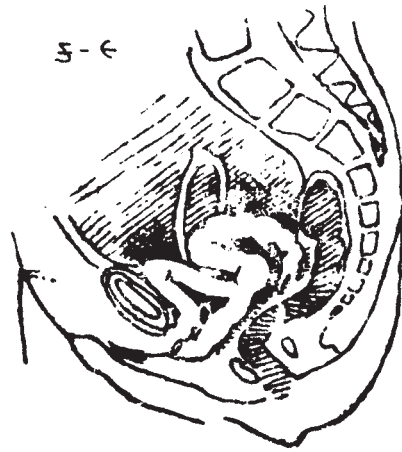
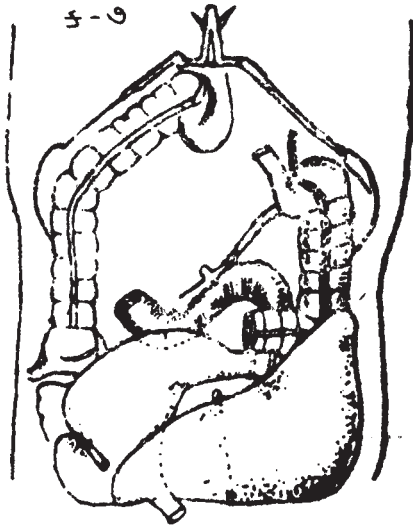
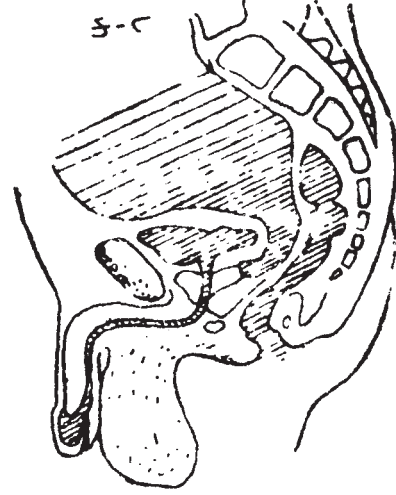
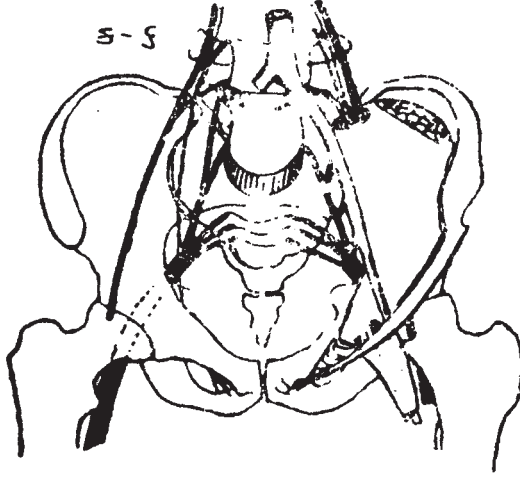
5-4

વગરે પેટનાં વિભિન્ન સ્થાનો-કરોડરજજીના હાડકાની ઉપર અને બંને તરફ હોય છે મહત્વપૂર્ણ અંતઃસ્નાવી ગ્રંથિઓ પણ અહીં આવેલી છે. આવી સ્થિતિમા ખાસ કરીને આ કારણે પણ એની આંતરિક માલિશ શક્ય નથી, જ્યન શક્તિ જાળવી રાખવા માટે એને ઉત્તેજિત કરવા અને સક્રિયતા વધારવી જરૂરી છે સૌથી મોટા વાત એ છે કે પેઢુમા જ સુષુમ્ણા નાડી સમાપ્ત થઈને નાડી ગુચ્છક બનાવે છે અને લમ્બર સેકલ પ્લેકસેસના માધ્યમથી અનિચ્છિત સ્નાયુઓ સાથે જોડાઈને શરીરનાં વિભિન્ન નાજીક અંગોને સંવેદના આપે છે. પેઢુના હાડકા (જે કરોડના હાડકાનો નીચલો છેડો છે) નાં છિક્કોમાંથી કેટલીય નાડીઓ નીકળે છે (ચિત્ર 5-6)

આમાશય, જઠર, યકૃત, પિત્તાશય, આંતરડાં, કીડની, એડ્રીનલ્સ અહીં આવેલાં છે (ચિત્ર 5-9) અને સ્ત્રીઓમાં ગર્ભાશય, ડિંબ ગ્રંથિઓ તથા પુરુષોમાં પ્રોસ્ટેટ, સેમિનલ બ્લેસીકલ્સ વગરે આ પેઢુ પ્રદેશમાં આવેલાં હોય છે. (ચિત્ર 5-7 અને 8) જ્યારે પણ આ અંગોથી સંબંધિત રોગો થાય છે, ત્યારે એનું એક માત્ર કારણ હોય છે - નિષ્ક્રિયતા. કુદરતે એમને જે હેતુ માટે બનાવ્યાં હતાં, તે વિકાર ઊભા થતાં પોતાની અંદર જ વિજાતીય દ્રવ્યોનો સંગ્રહ કરવા લાગે છે કિડનીમાં લોહી બરાબર ન પહોંચતું હોય તો એને ગાળવાની ક્રિયા મંદ પડી જશે. મળ નિષ્કાસન માટેનાં જવાબદાર ગણાતાં અંગોનો વ્યાયામ બરાબર ન થતો હોય તો મળ આંતરડાંમાં ભેગો થઈને સડવા લાગે છે. પછી તે લોહીમાં ભળે છે અને લોહી બગડતાં શરીર બગડે છે.

આ અંગોથી સંબંધિત વ્યાયામ એવા જ હોવા જોઈએ કે જે નાજીક અંગો પર સાધારણ દબાણ નાખે તથા એમની માલિશ કરીને એમને સક્રિય બનાવી દે. અન્નાશય (પેન્ક્રિયાજ)માંથી ઝરતા ઈન્સ્યુલિન રસ અને વૃકક ગ્રંથિ (એડ્રીનલ ગ્રંથિ)માંથી ઝરતા કોર્ટીકોસ્ટેરાઈડ પાચન અને શારીરિક સ્ફૂર્તિ માટે બહુ જરૂરી છે. એને પણ એટલું કામ મળવું જોઈએ કે બિનજરૂરી દબાણનો ભોગ બન્યા વગર તે શરીરની તંદુરસ્તી જાળવી રાખવામાં પોતાનો ફાળો આપે.

અમ્લપિત્ત, પેપ્ટિક અલ્સર, ડાયાબિટિસ, અપચો, આફરો, મંદાગ્નિ, કબજિયાત, ઝાડા, કમરો.

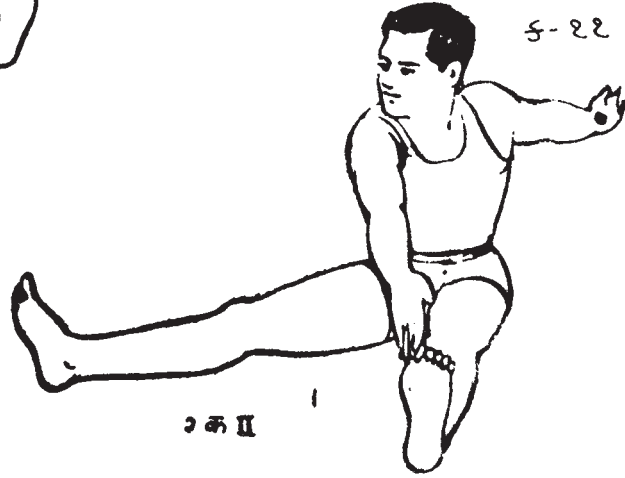
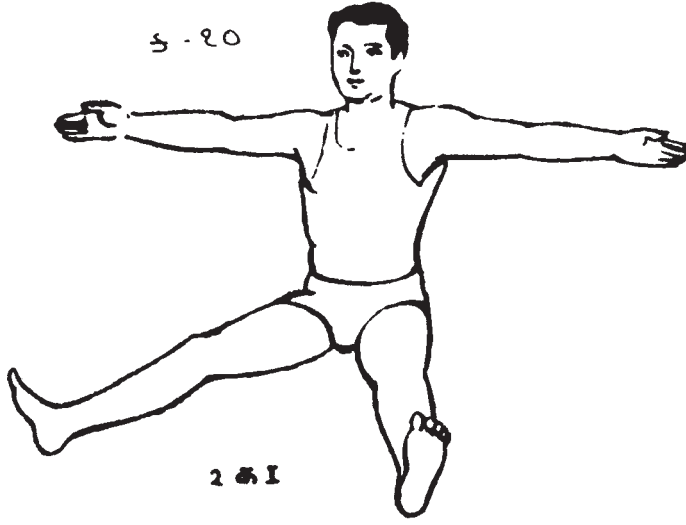

કીડનીમાં પથરી તથા સ્ત્રીઓમાં ગર્ભાશયના પ્રદર રોગ - વગેરે એવા કેટલાય રોગો છે કે જે પેટ અને પેકુના મહત્વપૂર્ણ અવયવો કામ ન કરવા કે ખોટી પદ્ધતિથી કામ કરવાને કારણે પેદા થાય છે.

આસન યોગ ક્રમ - ૩

ચિત્ર 5-10 જુઓ. જમીન પર બેસીને પગ સામે તરફ સીધા કરો. ઘુંટણ જમીનને સ્પર્શવા જોઈએ. પગને દબાણ ન પડે ત્યાં સુધી ફેલાવો. હાથને ખભાની સીધમાં સામે બહાર તરફ ફેલાવો. ફેલાવેલા હાથ

સાખીને જ કમર ધુમાવીને ડાબા હાથથી જમણા પગના પંજાને પકડવાનો પ્રયત્ન કરો. આ સમયે અહરો વિપરીત દિશામાં હોવો જોઈએ અને ડાબા પગના પંજાને જોવાનો પ્રયત્ન કરવો (ચિત્ર 5-11) હવે સ્થિતિ બદલો. કમર ધુમાવીને જમણા હાથથી ડાબા પગના પંજાને પકડવાનો પ્રયાસ કરો તથા જમણા પગના પંજાને જુઓ. આ ક્રિયા મધ્યમ ગતિથી એક મિનિટ સુધી કરો. શ્વસન ક્રિયા સ્વાભાવિક રૂપથી ચાલવા દો.

આસન યોગ ક્રમ - ૪

સીધા સુઈ જાઓ પણ ભેગા કરી દો
હથેળીઓ શરીરથી લગભગ એક ફૂટ દૂર રાખીને
જમીન પર રાખો. હવે માથું અને એડીઓ પોતાના સ્થાન
પર રાખીને કમરને ડાબી તરફ જેટલી જઈ શકાય તેટલી
લો પૂરી સ્થિતિમાં આવ્યા પછી પાછા અસલી
સ્થિતિમાં આવી જાઓ. અટક્યા વગર કમરને જમણી
તરફ ખેંચી ફરીથી પાછા અસલી સ્થિતિમાં આવી
જાઓ. આ ક્રિયા સતત કરવી. પહેલાં ધીમી ગતિથી આ
ક્રિયા કરવી પછી ધીરે ધીરે ઝડપ વધારવી. શરૂઆતમાં
૨ મિનિટનો સમય પૂરતો છે. પછી જરૂર પડ્યે થોડો
થોડો કરીને ૧૦ મિનિટ સુધી વધારી શકાય છે આ

આસન યોગની સાથે ધીરે ધીરે ઊંડા શ્વાસ લેવા
છોડવાનો ક્રમ ચલાવવામાં આવે

એમાં ચિત્ર ૬-૧૦ વાળી મુદ્રા 'મરૂતાસન'ને
મળતી આવે છે અને ૬-૧૧ 'નાભિચાલન' પ્રક્રિયા છે.
શાસ્ત્રોમાં એના અસંખ્ય લાભ બતાવવામાં આવ્યા છે.
આ આસનોથી પાચન તંત્ર સક્રિય બને છે. એમ તો
અપચા વગેરે માટે સૂર્ય નમસ્કાર સુપ્ત વજાસન. પવન
મુકતાસન વગેરે કેટલાંય આસન છે. પણ તે દરેકને માટે
સુગમ નથી તથા એમાં અમુક કઠોર નિયમોનું પાલન
કરવું પડે છે. પરંતુ અહીંયા જે આસન યોગ બતાવવામાં
આવ્યો છે તેનાથી હેતુ પૂરું થાય છે તથા દરેક વ્યક્તિ
એને સરળતાથી કરી શકે છે અન્ય અગોના વ્યાયામના
સબંધમાં આવતા અંક ચર્ચા કરીશુ ●

સદ્ગુરુની પ્રાપ્તિ - ૐક દિવ્ય વરદાન

શાસ્ત્રોમાં ઠરઠર સદ્ગુરુનાં ગુણગાન ગાવામાં આવ્યા છે. વિદ્વાનોએ હંમેશા એક જ વાત કહી છે કે આધ્યાત્મિક પ્રગતિ માટે ગુરુની સહાયતા જરૂરી છે. એમના વગર આત્મ કલ્યાણનો માર્ગ ખૂલતો નથી. સાધના સફળ નથી થતી. સામાન્ય જીવન કમ્પા માતા. પિતા અને ગુરુને દેવતાનું સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે અને એમની સેવા, માન-સન્માન તથા આજ્ઞા પાલન કરવાની વાત પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. એટલું જ નહિ, બ્રહ્મજ્ઞાન આપનાર હોવાના કારણે ગુરુને “ગુરુર્ગરીયાન...” કહીને સર્વશ્રેષ્ઠ સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે.

શાસ્ત્રોમાં જે સદ્ગુરુના મહિમાનાં ગુણગાન ગાવામાં આવ્યાં છે તે હકીકતમાં આપણું અંતઃકરણ જ છે. આ કેન્દ્રમાંથી સદ્જ્ઞાન અને ઉર્ધ્વગમનનો પ્રકાશ સતત મળી રહે છે. બહારના ગુરુ શિષ્યના સંપૂર્ણ વ્યક્તિત્વને જાણી શકતા નથી. એટલે એમના ઉપદેશ પણ અધૂરા રહેવાના. બીજી વાત એ પણ છે કે બહારના ગુરુ રાત-દિવસ શિષ્યની સાથે રહી પણ શકતા નથી. જ્યારે કે શિષ્યની સામે ડગલેને પગલે અસંખ્ય સમસ્યાઓ ઊભી થાય છે એમાંથી કઈ સમસ્યા ઉકેલવામાં આવે? એના માટે કોઈ વ્યક્તિનું મોં તાકીને બેસી ન રહેવાય, પછી ભલેને તે ગમે તેટલો વિદ્વાન ન હોય ! સુયોગ્ય વ્યક્તિ પોતાના અનુભવના આધારે જ સલાહ-માર્ગદર્શન આપી શકે છે. બીજાંની માનસિક સ્થિતિ-પરિસ્થિતિ જુદી જુદી હોવાને કારણે માર્ગદર્શનનું સ્તર પણ બદલાઈ જાય છે - આ અંતર કોણ કરે છે? આ કામ ફક્ત આપણું અંતઃકરણ જ કરી શકે છે. કારણ કે બહારની અને અંદરની પરિસ્થિતિઓની વાસ્તવિક જાણકારી આપણને જેટલી હોય છે. તેટલી બીજા કોઈને હોતી નથી.

પોતાના અંતઃકરણને સતત કચડતા રહેવાથી આત્માનો અવાજ ધીમો પડી જાય છે ડગલેને પગલે અત્યંત જરૂરી-મહત્વપૂર્ણ માર્ગદર્શન આપવાનો એનો કમ ધીમો પડી જાય છે. જેઓ અંતઃકરણ!! ઉપેક્ષા કરે છે. આત્માનો અવાજ સાંભળતા નથી તેઓ કુકર્મો કરતા હોય છે બાકી તો સામાન્ય પરિસ્થિતિમાં પણ આત્માનો અવાજ એટલો બુલંદ હોય છે કે મનુષ્ય કુમાર્ગ પર એક ડગલું પણ ચાલી શકે નહીં. આ જાગૃત આત્માને જ સદ્ગુરુ કહેવામાં આવે છે. ગુરુભક્તિનું સાચું સ્વરૂપ એ છે કે એનું નમન, પૂજન અને પોષણ કરવામાં આવે.

“હું અંતરાત્માનું અનુસરણ કરીશ” આ છે ગુરુદીક્ષાનું પ્રથમ અને મહત્વનું સોંપાન. આપો નિશ્ચય કરનાર વ્યક્તિના મન, વચન, કર્મમાં અનીતિ, દુર્ભાવના કે કુકર્મને સ્થાન હોય જ નહિ. એના મનમાં ભૂલથી પણ જો કુવિચાર આવી જાય તો તરત જ દેવતત્વ એના માંઠા પરિણામોની બાબતમાં સાવચેત કરી દે છે જો આંતરિક ચેતનાનું દમન કરીને એને મૂર્છિત ન કરી દીધી હોય તો તે એટલી પ્રચંડ હોય છે કે કુવિચારોની સામે લડાઈ ચાલુ કરી દે છે અને એ વિકારોના મૂળિયા ઉખાડીને જંપે છે.

શાસ્ત્રોમાં સદ્ગુરુના ગુણગાન ગાતાં-ગાંતા એમને બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશની ઉપમા આપી છે. આ ઉપમા કોઈ વ્યક્તિને કદાપિ આપી શકાય નહિ. પછી ભલેને તે ગમે તેટલો વિદ્વાન કે સુયોગ્ય કેમ ન હોય ! આ વર્ણન શુદ્ધ-પવિત્ર-નિર્મળ અંતઃકરણને અનુલક્ષીને જ કરવામાં આવ્યા છે કે અંતરાત્મા જ પરમાત્માને પામવાનો મુખ્ય આધાર છે ડગલે ને પગલે સલાહ-સૂચન આપવા માટે અંતરાત્મા જ આપણી સાથે રહે છે. એટલા માટે જ શુદ્ધ-પવિત્ર અને

જાગૃત અંતરાત્મામાં એટલી પ્રચંડતા હોવી જોઈએ કે તે ગાંડા હાથી જેવા દુઃસાહસને જીજીરોમાં જકડીને કાબૂમાં રાખી શકે.

અધ્યાત્મ માર્ગના પથિકને કોઈ વ્યક્તિને ગુરુ બનાવવાની જરૂર પડે છે પણ એનું કામ ફક્ત એટલું જ હોય છે કે સદ્ગુરુની ઓળખાણ કરાવી દે. એનો ભક્ત-ઉપાસક બનાવી દે. આટલું કર્યા પછી એની જરૂરીઆત પૂરી થઈ જાય છે. યાત્રા પૂરી કરવામાં પગની મૂખ્ય ભૂમિકા રહે છે. લાકડી તો થોડો સહારો આપે છે. સદ્ગુરુ આપણને પાર ઉતારે છે. અંમને મેળવવા માટે શરીરદારી ગુરુ પણ પોતાની ઢબની પ્રાથમિક પરંતુ મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે. એટલે એમનું પણ પૂજન કરવામાં આવે છે.

અધ્યાત્મ સાધનાના ક્ષેત્રમાં પ્રગતિ કરવા માટે પ્રત્યક્ષ ગુરુનો સહયોગ એકદમ જરૂરી છે રામ અને લક્ષ્મણની જોડી જલંકાને જીતી શકી હતી. અજુર્ન અને કુષ્ણના મિલનથી જ મહાભારતનો ઠેતુ પુરો થયો હતો. વિદ્યાર્થી ગમે તેટલી મહેનત કરે, પરંતુ કળા, શિલ્પ, વિજ્ઞાન, ચિકિત્સા જેવા મહત્વપૂર્ણ વિષયોના વિદ્યાર્થી ફક્ત મૌખિક જ નહીં. વ્યાપારિક શિક્ષણ પણ મેળવે છે. એના વગર તેઓ પોતાના વિષયમાં પારંગત બની શકતા નથી.

ગુરુ અને શિષ્ય બંને ભેગા મળીને આ હેતુ પૂર્ણ કરે છે. કાનમાં મંત્ર ફૂંકીને કે પછી કર્મકાંડના વિધિ-વિધાન બતાવી દેવાથી કામ નથી ચાલી શકતું. પોતાની શક્તિનો એક અંશ પણ આપવો પડે છે. જો ગુરુની આટલી કૃપા ન થાય તો આધ્યાત્મિક પ્રગતિના પથ પર બહુ દૂર સુધી ચાલી શકાતું નથી. પહાડ પર ચઢવા માટે લાકડીનો ટેકો લેવો પડે છે. મકાનના ઘાબા પર ચઢવા માટે નીસરણીની જરૂર પડે છે. આધ્યાત્મિક પ્રગતિના પંથ પર ચાલનાર પથિક માટે ગુરુ લાકડી, નીસરણીની ભૂમિકા ભજવે છે. પોતાના અપૂર્ણતા દૂર કરવા માટે ગુરુની જરૂર પડે છે.

માતાના ઉદરમાં સ્થાપન કર્યા વગર, પોતાનું લોહી-માંસ આપ્યા વગર, દૂધ પીવડાવ્યા વગર ભૂણની જીવનક્રિયામાં ગતિશીલતા આવી શકતી નથી. બાળક ભોજન, કપડાં વગેરેની વ્યવસ્થા આપમેળે કરી શકતું

નથી. એના માટે એને માતા-પિતા, વડીલોની મદદની જરૂર પડે છે. વિદ્યાર્થી પોતાની મેળે તો ભણી શકે છે, પણ એને પુસ્તક, ફી વગેરેનો ખર્ચ પિતા પાસેથી અને શિક્ષણનો સહયોગ શિક્ષક પાસેથી લેવો પડે છે એના વગર તે આપબળે આગળ વધી શકતો નથી માતા-પિતા પોતાના સંતાનનું પાલન-પોષણ કરે છે. એ સંતાનો માટે થઈ જતાં પોત પોતાના બાળકોની જવાબદારી સંભાળે છે. આ પ્રમાણે વંશ પરંપરાગત આ ચક્ર ચાલતું રહે છે. અધ્યાત્મ માર્ગની પ્રગતિ પરંપરા પણ આ પ્રકારે ચાલે છે. ગુરુ પોતાના શિષ્યને પોતાની તપ શક્તિ આપે છે તદ ઉપરાંત શિષ્ય પણ એને દબાવીને બેસી નથી રહેતો. પરંતુ આ પરંપરાને પોષવા માટે પોતાના વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરતો રહે છે

એમ તો ધર્મના દસ લક્ષણ અને યોગના યમ-નિયમોનું પાલન કરીને કોઈપણ વ્યક્તિ પોતાના જીવન લક્ષ્યને પામી શકે છે. એમાં નથી જરૂર કોઈ ગુરુ કે નથી જરૂર કોઈ શિષ્યની. રાજમાર્ગ પર સમજણપૂર્વક ચાલનાર વ્યક્તિ માર્દલ સ્ટોનને જોતો જોતો ઈચ્છત ઠેકાણે પહોંચી શકે છે. પરંતુ જેને રસ્તામાં આવતાં રમણીય-અદ્ભૂત દશ્યો અને સ્થળો જોવા-જાણવા અને માણવા હોય તો એને એ ક્ષેત્રના જાણકાર, અનુભવી ભોમીયાની જરૂર પડે છે. જો આવા ભોમીયા ન મળે તો તા પણ યાત્રા તો ચાલતી રહે છે પણ તે નીરસ. આનંદ વગરની એક ગતિશીલતા માત્ર સાબિત થાય છે. અધ્યાત્મ પથ પર ચાલતાં ચાલતાં-એ યાત્રાથી સંબંધિત વિભૂતિઓ મેળવીને હર્ષોલ્લાસ સાથે ચાલવું હોય તો પછી કોઈ કુશળ સાથીદારની જરૂર પડશે. ગુરુ-શિષ્યનું મિલન અધ્યાત્મ પથની યાત્રાનો ઉપરોક્ત હેતુ પુરો કરે છે.

મેડિકલ કોલેજમાં ભણાવવામાં આવતા પુસ્તકમાં એ બધું લખેલું હોય છે કે જે ત્યાં ભણાવવામાં આવે છે અથવા વિદ્યાર્થી ત્યાં સુધી નિષ્ણાત નથી બની શકતો નથી કે જ્યાં સુધી એને કોઈ કુશળ-પારંગત સર્જનના નેજા હેઠળ શસ્ત્રક્રિયા બાબતનું વ્યાવહારિક શિક્ષણ ન મળે. એમ તો શસ્ત્રક્રિયા (Opertion)ની સંપૂર્ણ માહિતી પુસ્તકોમાં ચિત્રો સાથે આપવામાં આવેલી હોય છે. છતાં પણ

પ્રત્યક્ષ માર્ગદર્શનની જરૂર તો રહે છે જ. એન્જિનિયરીંગ, કલા, સંગીત, યુદ્ધ વિદ્યા, રસાયણ વગેરેના વિષયમાં પણ આ જ વાત છે. ઉચ્ચ શિક્ષણની વાત છોડી, બાળમંદિરના બાળકોના હાથમાં સચિત્ર બાલપોથી આપવા છતાં પણ તે ત્યાં સુધી અક્ષર અને અંક યાદ નથી કરી શકતાં, જ્યાં સુધી કે એમને શિક્ષકની પ્રત્યક્ષ મદદ ન મળે. તો પછી આત્મિક પ્રગતિ જેવા અપ્રત્યક્ષ અને જટિલ વિષયમાં ગુરુની મદદ વગર એક ડગલું આગળ કેવી રીતે વધી શકાય ?

રામકૃષ્ણ પરમહંસ બનવા માટે જનમોજનમ કઠોર સાધના જરૂરી છે, પણ વિવેકાનંદ બનવું સરળ છે. સમુદ્ધ બનવું મુશ્કેલ છે. પણ એનું પાણી લઈને આકાશમાં વાદળની જેમ ઉડવાનું સરળ છે. સમર્થ ગુરુ રામદાસ બનવા માટે કઠોર સંયમ અને તલવારની ધાર પર ચાલવા જેવી સાધના કરવાનું સાહસ સાધારણ વ્યક્તિઓ પાસે નથી હોતું. શિવાજીના રૂપમાં એક સાધારણ બાળકમાંથી છત્રપતિ બનવું સહેલું છે. પારસમણિ બનવું મુશ્કેલ છે, પરંતુ લોખંડની જેમ એને સ્પર્શ કરીને સોનું બનાવવાનું સરળ છે. સૌ કોઈમાં એટલું મનોબળ નથી કે ચાણક્ય જેવી અગ્નિ તત્ત્વનું પ્રતિનિધિત્વ કરતી શકિત બની શકે, પરંતુ એક દાસી પુત્રનું દિગ્વીજયી રાજા બનવું સરળ છે. ઈશ્વરની ઇચ્છાનુસાર ક્યારેક ક્યારેક જ બુદ્ધ જેવા વ્યક્તિત્વ આ પૃથ્વી પર જન્મ ધારણ કરે છે, પણ એમનું માર્ગદર્શન મેળવીને અશોક, આનંદ, અંગુલિમાલ, આમ્રપાલી જેવા અસંખ્ય વ્યક્તિઓ લઘુતાનાં-સ્વાર્થના અંધન તોડીને સદ્માર્ગ પર ચાલી શકે છે. ગાંધી ક્યારેક ક્યારેક જ પેદા થાય છે, પરંતુ એમની પાછળ ચાલનાર વ્યક્તિ રાષ્ટ્રપતિ, પ્રધાનમંત્રી, લોકનેતા અને ઔલટાસિક મહાપુરુષોની હરોળમાં પોતાનું નામ અવશ્ય લખાવી શકે છે.

ભૌતિક પ્રગતિના તુલનામાં આધ્યાત્મિક પ્રગતિની ઉપલબ્ધિઓ અસંખ્યગણા સામર્થ્યવાળી અને આનંદ ઉપજાવે તેવી છે. માનવ જીવનની સૌથી મોટી અને મહાન સફળતા એમાં છે કે અધ્યાત્મકોત્રની દિવ્ય વિભૂતિઓ પર અધિકાર કરવામાં આવે. જે કોઈ સાધક આ દિશામાં આગળ વધ્યો છે તેણે સમજવું

જોઈએ કે તે દરેક દૈવિય ધન્ય ધન્ય થઈ ગયો.

આ માર્ગ પર ચાલવાની ઇચ્છા ધરાવતા સાધકને સૌ પ્રથમ અનુભવી અને સાચા માર્ગદર્શકની વ્યવસ્થા ફરજિયાતરૂપથી કરવી પડે છે સાથે જ એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું પડે છે કે ક્યાંક કોઈ વિદૂષક ગુરુનો વેશ ધારણ કરીને બેઠો ન હોય. આવા લોકો પોતે તો ડૂબે છે જ. સાથે બીજાને પણ ડૂબાડે છે સાચા માર્ગદર્શકની શોધમાં ભટકતા આત્મપથના પથિકના ફેદયમાં જ્યાં એક બાજુ શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ અને બીજી બાજુ સર્તકતા પણ હોવી જરૂરી છે. નહિ તો આ ચાલાકી-ચતુરાઈના જમાનામાં કોઈ પાખંડીની જાળમાં ફસાઈને પ્રગતિની વાત તો જાણે ઠીક છે, પોતાની પાસે જે કંઈ હોય તે પણ ગુમાવવું પડશે. જેમને સમર્થ, પ્રચંડ આત્મબળ ધરાવતા અને અનુભવવી ગુરુનું માર્ગદર્શન મળી ગયું છે તેમણે સમજવું જોઈએ કે આધ્યાત્મિક પ્રગતિ માટે એક શકિતશાળી આધાર મળી ગયો. આવા ગુરુ શિષ્યને સાધનાત્મક માર્ગદર્શન આપે છે જ સાથે સાથે પોતાની શકિતનો એક અંશ આપીને સાધકનું આત્મબળ પણ વધારે છે.

યોગ ગ્રંથોમાં એવાં કેટલાય વર્ણન વાંચવા મળે છે, જેમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે ગુરુશિષ્યને પોતાની શકિતનો અમુક અંશ આપીને એને સમર્થ બનાવે છે. શકિતપાત ઢૂસ શિષ્યની આંતરિક દિવ્ય ક્ષમતાઓને વિકસિત-જાગૃત કરે છે. યોગમાર્ગ પર ચાલનાર સાધના પથ પર આગળ વધનાર દરેક વ્યક્તિ અને સાધકના મનમાં જિજ્ઞાસા પેદા થાય છે કે શકિતપાતનું સ્વરૂપ કેવું હોય છે ? એની પ્રક્રિયા કેવી હોય છે ? આ પ્રક્રિયામાં વૈજ્ઞાનિકતાનો અંશ કેટલો છે ? શકિતપાતની ઘટનાઓ જો સચ્ચી જ હોય તો શું દરેક વ્યક્તિ સમર્થ મહાપુરુષ, સિદ્ધો પાસેથી આ અનુપમ ઉપહાર મેળવી શકે છે ? જો આવું સંભવ હોય તો એનું સ્વરૂપ કેવું છે ? સામાન્ય વ્યક્તિ એની સભ્યતાની કસોટી કેવી રીતે કરી શકે છે ? વગેરે પ્રશ્નો એવા છે કે, જે વિચારણીય છે. સાધના માર્ગ પર ચાલતા દરેક સાધકને આ પ્રશ્નોના જવાબ મેળવવાની ઉત્કંઠા હોય છે.

‘વિવેકાનંદ સંચયન’ પુસ્તકમાં ઉલ્લેખ જોવા મળે છે કે રામકૃષ્ણની અગોચર શકિતના સંચારનો

બધાને પ્રેમ કરો

કેટલાક લોકો એક વડના ઝાડ નીચે બેસીને વાતો કરી રહ્યા હતા. એ બધાય દુનિયાની ઝંઝટથી કંટાળીને ભાગી આવ્યા હતા અને સાધુ બનવા જઈ રહ્યા હતા. તેમનામાના એકે કહ્યું - “આપણે બધા ભેગા મળીને જંગલમાં રહીશું અને તપ કરીશું. પરંતુ એ તો વિચારો કે આપણા તપથી પ્રસન્ન થઈને ભગવાન વરદાન માગવાનું કહેશે તો શું માગશો?” બીજાએ કહ્યું - “અન્ન માગીશું. એના વિના જીવતા રહી શકાય નહિ.” ત્રીજાએ કહ્યું - “બધા માગીશું. બધા વગર બધું જનકામું છે.” ચોથાએ કહ્યું - “બુદ્ધિ માગવી તે વધારે યોગ્ય છે. કોઈ પણ કાર્ય કરવા માટે તેની જરૂર પડે છે.” ત્યારે પાંચમો બોલ્યો - “આ બધું તો સાંસારિક છે. હું તો આત્મશાંતિ માગીશ. તે જ મનુષ્યનું અંતિમ લક્ષ્ય છે.”

આ સાંભળીને પહેલાએ કહ્યું - “તમે બધા મૂર્ખ છો. આપણે બધા સ્વર્ગ જશા માટે ના માગી લઈએ? ત્યાં આ બધું જ એક સાથે મળી જશે.” ત્યારે વિશાળ વટવૃક્ષ હસતા-હસતા બોલ્યું - “મારી વાત માનો. તમારા લોકોથી તપસ્યા નહિ થઈ શકે કે તમને કોઈ ઉપલબ્ધિ પણ મળે નહિ. કારણ કે જો તમારામા એટલું મનોબળ હોત તો સંસારથી ગભરાઈને ભાગત નહિ. હું તમને વગર માગ્યે જ એક વરદાન આપું છું. એનું નામ છે પ્રેમ. પ્રાણીમાત્રને પ્રેમ કરો. પ્રેમનો અર્થ આત્મસંયમ અને બીજાઓની સેવા કરવી. તેમને મદદ કરવી એવો ધાય છે. પછી જો તમે જે ઇચ્છશો તે મેળવવાની શક્તિ તમારામા આવી જાય છે કે નહિ.” આ સાંભળીને તેઓ ઉભા થયા અને પોતપોતાને ઘર ગયા તથા માનવજાતની સેવા કરવા મંત્રી પડ્યા.

અનુભવ વિવેકાનંદને થયો હતો. આ સમય દરમિયાન એમને જે દિવ્ય અનુભૂતિઓ થઈ તે અવર્ણનીય છે. યોગાનંદના જીવન ચરિત્ર અને “ઓટોબાયોગ્રાફી ઓફ એ યોગી” નામના પુસ્તકમાં પણ આ પ્રકારના પ્રસંગનું આલેખન કરવામાં આવ્યું છે. શ્રી માતાજી અને અરવિંદના પુસ્તકોમાં પણ આ પ્રકારનું વર્ણન આવે છે. આ પ્રકારના વર્ણન વાંચીને દરેકના મનમાં વાસ્તવિકતા જાણવાની ઇચ્છા થાય છે. જે ઉચિત પણ છે અને સ્વાભાવિક પણ છે.

ગુરુ-શિષ્ય પરંપરામાં શક્તિપાતની સત્યતા પર સંદેહનું પ્રશ્ન ચિહ્ન મૂકી શકાતું નથી. ગુરુની શક્તિ મેળવીને સાધારણ વ્યક્તિઓ પણ મહાપુરુષોની હરોળમાં જઈ બેઠા. આ પ્રસંગોની સાક્ષી પુરાણ-ઈતિહાસના પૃષ્ઠો પર જોવા મળે છે. પરંતુ પ્રચલિત ભ્રાંતિઓએ શક્તિપાતના સ્વરૂપને એવું બનાવી દીધું છે કે સામાન્ય વ્યક્તિ તો ભ્રમમાં જ ગોથાં ખાય. કહેવાતા ગુરુઓએ શક્તિપાતના નામ પર એવા ભ્રમ પેદા કરી દીધા છે કે જેને જોઈને કોઈ પણ વ્યક્તિ ભટકી શકે છે. માટે એનું સ્વરૂપ સમજવું જરૂરી છે.

સાધનાના ક્ષેત્રમાં દાખલ થતાંની સાથે ગુરુનું વરણ કરવું પડે છે. ‘ગુ’નો અર્થ છે- અંધકાર. ‘રુ’નો અર્થ છે- પ્રકાશ. જે અંધકારમાંથી પ્રકાશ તરફ લઈ જાય

તેને ‘ગુરુ’ કહેવામાં આવે છે. ગુરુ પણ બે છે- એક તો પોતાના અંતરાત્માના રૂપમાં બેસીને પ્રેરણા આપતો રહે છે. બીજો એ છે કે જેને વ્યક્તિના રૂપમાં ગુરુપદે બેસાડીએ છીએ. મહત્વ બંનેનું જ છે મનુષ્યની દષ્ટિ સ્થૂળ છે. આ કારણે તે આત્માની સૂક્ષ્મ પ્રેરણાઓને સમજી શકતો નથી. પ્રચંડ આત્માબળ ધરાવતા ગુરુનું વરણ એટલા માટે જ કરવામાં આવે છે. ગુરુ (આત્મા)ને જગાડવાનું કામ પણ ગુરુ જ કરે છે. પોતાના આત્મબળ દ્વારા તે શિષ્યમાં એવી પ્રેરણા ભરે છે, જેનાથી તે સદ્માર્ગ પર ચાલી શકે. સાધના દરમિયાન ઊભા થતા અવરોધો અને આસુરી તત્વોના ઉત્પાતથી રક્ષણ કરવાની મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ગુરુ જ ભજવે છે. મનુષ્યમાં શક્તિના ભંડાર ભરેલા પડ્યા છે. સંભાવનાઓનો કોઈ તોટો નથી. પરંતુ જ્યાં સુધી આ આત્મબોધ ન થઈ જાય ત્યાં સુધી આંતરિક શક્તિનો લાભ મનુષ્યને મળી શકતો નથી. ગુરુની જવાબદારી બહુ મોટી છે તે શિષ્યને એની આંતરિક શક્તિનો પરિચય આપે છે તથા એને જાગૃત કરીને વિકસાવવાના ઉપાય પણ બતાવે છે. સાધકને ગુરુની સમર્થતાનો લાભ આત્મબળ અને મનોબળના રૂપમાં મળે છે. આ મનોબળ અતઃકરણના વિકાસનો નાશ કરે છે.

ગુરુ આ અનુદાન શિષ્ય પોતાની આંતરિક

શ્રદ્ધાના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે. જે શિષ્યને આદર્શો અને સિદ્ધાંતો પ્રત્યે જેટલી વધારે નિષ્ઠા હશે, તેને ગુરુના અનુદાનથી એટલો જ વધારે લાભ થાય છે. દરેક શિષ્ય પોતાની શ્રદ્ધારૂપી પુંજને આધારે ગુરુ કૃપાનો અધિકારી બને છે. સમર્થ ગુરુના આશીર્વાદ આ રૂપમાં જ વરસે છે. આ આધારે શિષ્ય પોતાનું સામર્થ્ય વધારે છે અને વ્યક્તિત્વમાં પ્રચંડતા પેદા કરે છે. આ છે શકિતપાતનું વાસ્તવિક તત્વદર્શન. આ એક સમય સાધ્ય અને સાધન ક્રિયા છે. સાધક પોતાની શ્રદ્ધા અને સાધના બંને ગુરુ પાસેથી શકિત મેળવે છે આ કોઈ એવી ક્રિયા નથી કે જે પળવારમાં થઈ જાય અને જેના દ્વારા ચમત્કારી શકિતઓ મળે. શકિતપાત તો એક લાંબા સમય સુધી ચાલતી સાધના પદ્ધતિ છે. ગુરુની કૃપાથી શિષ્ય પોતાની શકિતઓનો વિકાસ કરે છે. અને એની મદદથી પોતાના કુસંસ્કારનો નાશ કરે છે.

સદ્ગુરુનો શકિતપાત આ રૂપમાં થાય છે શિષ્યને પ્રતિભાશાળી બનાવવા, એનું આત્મબળ વધારવાના રૂપમાં સમસ્ત વિશ્વમાં કેવળ ભારતવર્ષમાં જ આ શકિતપાતની પ્રક્રિયા પ્રચલિત છે. પણ તે સર્વ સુલભ નથી. લાયકાતના અભાવમાં જોખમ રહેલું છે. જેમણે ગુરુની શકિતને ધારણ કરવાની લાયકાત-યોગ્યતા કળવી છે. તેમને દિવ્ય લાભ મળે છે આ એક ઉચ્ચકોટિની પ્રક્રિયા છે. સાર્વજનિક નથી વિવેકાનંદ, યોગાનંદને ગુરુનો શકિતપાત કયા રૂપમાં થયો હતો.

આ વિવાદાસ્પદ પ્રશ્ન છે. અહીંયા એ અનુભૂતિઆનુ વર્ણન કરી શકાય તેમ નથી. પરંતુ ગુરુની કૃપાનું જ્ઞ શું માન્યુ, એમના જીવનમાં શું પરિવર્તન આવ્યુ, એ સૌ કોઈ જાણે છે. લોખંડ જે રીતે પારસમણિના સંપર્કમાં આવીને સોનું બની જાય છે, એવું પરિવર્તન એમના જીવનમાં આવ્યું હતું. એમણે ગાડરિયો માર્ગ છોડીને એવા માર્ગ પકડયો કે જેમાં ડગલે ને પગલે મુશ્કેલીઓ હતી. એમણે સામી છાતીએ પ્રહાર ઝીલ્યા. એમણે પોતાના જીવનને સંઘર્ષની સરાણ ચઢાવીને એવું ચમત્કાર્યું કે દુનિયા પણ અંજાઈ ગઈ વિવેકાનંદમાં સમકૃષ્ણનું વ્યક્તિત્વ ડોકિયું કરતું હોય તેવું લાગતું હતું. શકિતપાતના સમયે કેવી અનુભૂતિ થઈ? - આવા પ્રશ્નોથી કોઈ લાભ નથી. એનું શું પરિણામ આવ્યું એ મહત્વનું છે ગુરુકૃપાની વાસ્તવિક ઉપલબ્ધિ એ છે કે સાધકના ચરિત્રમાં ઉત્કૃષ્ટતા અને વ્યક્તિત્વમાં પ્રખરતા આવે. જે સાધકમાં આ બે વિશેષતાઓ જેટલા પ્રમાણમાં જોવા મળે, સમજવું જોઈએ કે એ શિષ્યમાં ગુરુનો એટલો જ શકિતપાત થયો છે.

એકલા હાથે તાળી નથી વાગતી. શકિતપાતમાં પણ બંને પક્ષ શકિત આપવા અને ગ્રહણ કરવા માટે સમર્થ હોવા જોઈએ. પોતાના પર ગુરુની કૃપા શકિત વરસે એ માટે શિષ્યે ઊંડી શ્રદ્ધાનું આરોપણ કરવું પડે છે. ચરિત્ર નિષ્ઠા શ્રદ્ધાનું જ પ્રતિબિંબ છે. પાત્રતાના વિકાસ દ્વારા જ સાધક દિવ્ય અનુદાનનો લાભ ઉઠાવી શકે છે •

મોતને ભૂલી જાય, ડરો નહીં

જીવન અને મૃત્યુના સંબંધમાં સ્વામી રામતીર્થે એક માર્મિક કથા લખી છે - જિદગી ઊગતા સૂર્યની દિશામાં પોતાની રીતે આગળ વધી રહી હતી.

તે એક જગ્યાએ આરામ કરવા રોકાઈ. પાછળ ફરીને જોયું તો ચોકી ઊઠી. ચંડાળ જેવો કાળો અને કદરૂપો પડછાયો છાનોમાનો એની પાછળ-પાછળ આવી રહ્યો હતો. જિદગીએ બરાડો પાડયો - "હે અભાગી તું કોણ છે? મારી પાછળ શું માટે આવે છે? તારું કાળું અને કદરૂપું શરીર જોઈને મને ખૂબ ડર લાગે છે. મારાથી દૂર જા." પડછાયો કંઈ બોલ્યું નહીં પરંતુ જિદગી ગભરાતી-ગભરાતી જ્યાં લાગી ત્યારે તેણે કહ્યું - "હું તો તારો સહચર છું તારી સાથે જ ચાલુ છું અને અતે તારે અને મારે એક થઈને રહેવાનું છે તો પછી મારાથી ડર છે શું માટે? તું જાણતી નથી કે મારું નામ શું છે? મારું તો સાભળ-મારું નામ મોત છે." જિદગીએ મોતને પોતાનો પડછાયો બનીને પાછળ આવતું જોયું તો તે ફફડી ઊઠી અને મૂર્ચિત થઈને ગબડી પડી. જિદગીની છાતીમાં રહેલું એનું અંતઃકરણ અને આત્માસન આપવાનો પ્રયત્ન કરતાં બોલ્યું - "બેન પોતાના જ પડછાયાથી કોઈ ડર ખરું? ચોરને જ પોતાના પડછાયાનો ડર લાગે છે. તું કોઈ ચોર થોડી છે કે જેથી તારે ડરવું પડે? ત્યારથી જિદગી અને મોત બન્નેનો ક્રમ તો યથાવત ચાલતો રહ્યો છે. પરંતુ જિદગી મોતને ભૂલી જઈને પોતાનું કામ કરતી રહે છે તેનાથી ડરતી નથી.

શંકા નહીં શ્રદ્ધા

ગુરુ પૂર્ણિમાના પાવન પર્વ પર દરેક પરિજન પોતાની અંદર રહેલી ગુરુ પ્રત્યેની શ્રદ્ધા કેટલી ઊંડી કે છીછરી છે તે જાણવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ બહુ સમજ-વિચારીને ગુરુ તત્વ પર સમર્પણ કરવામા આવે છે. જ્યારે એકવાર સમર્પણ કરી દીધું તો પછી કમશ: વધવું જ જોઈએ ક્યારેય પણ 'પરંતુ' ને સ્થાન મળવું જોઈએ નહિ સાધના ક્ષેત્રના મુમુક્ષુએ - આધ્યાત્મિક પ્રગતિના દરેક જિજ્ઞાસુએ પોતાની અંદરની ઊર્જાને વધારવા માટે સતત પ્રયત્ન ચાલુ રાખવા જોઈએ આ ઊર્જા જે શક્તિના આધાર પર મધ્ધે છે એને શ્રદ્ધા કહેવામાં આવે છે. શ્રદ્ધાનું આરોપણ કોઈ વિશેષ વ્યક્તિ પર નહીં, પણ સિદ્ધાંતો પર, આદર્શો પર કરવું જોઈએ. એનું પ્રતીક ચાહે કોઈ પણ હોઈ શકે છે ગુરુબ્રહ્મા: ગુરુવિષ્ણુ: ના રૂપમાં અજ્ઞાનના અંધકારને ભગવાનનાર જે ગુરુની આરાધના કરવા માટે ઋષિઓએ કહ્યું છે. તે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રનો માર્ગદર્શક હોય છે એક વાત નિશ્ચિત છે કે જે પ્રકારે ભૌતિક જગતમાં અગ્નિની શક્તિને મુખ્ય માનવામાં આવી છે, એ પ્રકારે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રની ઊર્જા શ્રદ્ધાના માધ્યમથી મળે છે. કોઈપણ તથ્યને સમજવા માટે તર્ક અને તથ્યની જરૂર પડે છે એકવાત સ્પષ્ટ થઈ ગયા પછી, ગણે ઉતર્યા પછી એને વ્યવહારમાં લાવવા માટે સંકલ્પ શક્તિનો ઉપયોગ કરવો પડે છે. જેથી મનની ચંચળતા નાના બાળકની જેમ રમકડાં બદલવાની - વિષય પરિવર્તનની રમત ન રમે. મનનો સ્વભાવ વાંદરા જેવો છે. એની અંદર જલદી-જલદી કામ બદલવાની આતુરતા જોવા મળે છે. એટલે એકવાર એને રાજી કરીને નકકી કરેલ કામમાં લગાડવા માટે શિસ્તની લગામ પહેરાવી દેવી પડે છે. જો નિયમનાં બંધન બાંધવામાં ન આવે તો મન લાંબા ગાળાના કામમાં થોડા સમય પછી છટકબારી શોધવા લાગે છે ઉતાવળ નિરાશામાં

બદલાઈ જાય છે. વિશાળ વડલાને વિકસિત થવામાં લાંબો સમય લાગે છે. જાદુગર હથેળીમાં છોડ ઉગાડી શકે છે. પણ માણી બેજ દિવસમાં વુકોનો બગીચો ઊગાડવાનો વાચદો નથી કરી શકતો. પત્તાનો મહેલ તરત જ બનાવી શકાય છે. પણ કોઈ શહેર વસાવવું હોય તો વર્ષો લાગી જાય છે. આધ્યાત્મિક પ્રગતિના વિષયમાં પણ આ જ વાત છે. એટલા માટે આ દિશામાં ડગલાં ભરનારને સંકલ્પ કરવો પડે છે કે "આટલું તો કરીશ જ. પછી ભલેને અગવુડો - મુશ્કેલીઓ કેમ ન પડે ?"

શંકાઓનું તથા જિજ્ઞાસાઓનું સમાધાન કોઈ નિશ્ચય કરતાં પહેલાં જ કરી લેવું જોઈએ. જેથી અડધી મંજૂલ પાર કર્યા પછી ભ્રમમાં પડીને મૂઝવણમાં મૂકાવું ન પડે. રસ્તા તો કેટલાય છે. પણ એમાંથી એકની જ પસંદગી કરીને ચાલવાનું હોય છે. ઈલાજ એક દાકતર પાસેથી જ કરાવવો પડે છે. દરરોજ દાકતર અને દવા બદલતા : ત્રામાં રોગીના જીવનું જોખમ ઊભું થાય છે. એટલા માટે નિશ્ચય કરવામાં આવે તે ઉઠતાથી કરવો જોઈએ. લોક વહારની જેમ આ વાત આધ્યાત્મિક કાર્યો માટે પણ સુચારુ સાબિત થાય છે.

નીચ-હલકાં કા. કરવા માટે મન તરત જ તૈયાર થઈ જાય છે એને શીખવાની પણ જરૂર નથી પડતી. બચ્ચાં પેદા કરવાની ક્રિયા તો પશુ-પંખીઓ પણ સમય આવ્યે આંતરિક પ્રેરણાના આધાર પર શીખી જાય છે. પરંતુ સંગીત, શિલ્પ કલા જેવા વિષયોના સંબંધમાં એવી વાત નથી. એના માટે શિક્ષકની જરૂર પડે છે અને સાથે જ એકાગ્રતા પૂર્વક અભ્યાસ પણ કરવો પડે છે સાધના પણ આવું જ એક ઉચ્ચકોટિનું કાર્ય છે આ ભાવાવેશમાં આવીને કરવા જેવું કામ નથી. એના માટે તો સૌ પ્રથમ ચિત્તન-મનન કરીને એક નિશ્ચય પર પહોંચવું પડે છે. ત્યાર બાદ એને કાર્યરૂપ આપવા માટે યોજના બનાવીને પ્રયાસ કરવા પડે છે.

આ એક આધાર છે કે જે ભૌતિક અને આધ્યાત્મિક દરેક કાર્યોની સફળતા માટે પાયારૂપ છે. પરંતુ સાધના ક્ષેત્રનાં રણ મેદાનમાં ઉતરનારને ઘડો પાકો કરવા માટે એક વિશેષ પ્રકારની ઊર્જાની જરૂર પડે છે અને તે છે - 'શ્રદ્ધા'.

તુલસીકૃત રામચરિત માનસમાં “ભવાની શંકરો વન્દે વિશ્વાસ રુપિણો.” કહીને વિશ્વાસને શિવની અને શ્રદ્ધાને પાર્વતીની ઢિપમા આપવામાં આવી છે. બંને હંમેશાં સાથે રહે છે આ તેમની વિશેષતા છે. બંને એકબીજાનાં પૂરક છે આગળ એમ પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે એમની મદદ વગર પોતાના અંતઃકરણમાં બિરાજમાન પરમાત્માનાં દર્શન નથી થઈ શકતાં. વિશ્વાસમાં નિશ્ચયનો ભાવ છે. કોઈ એક તથ્ય પર વિશ્વાસ દઢ થયા પછી મન ભટકતું નથી. એક નિર્ણય કરી લે છે અને નક્કી કરેલ માર્ગ પર ચાલી નીકળે છે. સંસારિક કાર્યોમાં સફળતા સુધી પહોંચવા માટે જ્ઞાન અને કાર્યનો સમાવેશ જ પૂરતો છે પરંતુ અધ્યાત્મ એના કરતાં વધારે ઊંચું છે. એના માટે જ્ઞાન અને કર્મની સાથે એક વિશેષ આધાર 'શ્રદ્ધા' ની પણ જરૂર પડે છે.

જ્ઞાન મગજનો અને કાર્ય શરીરનો વિષય છે પરંતુ આધ્યાત્મ ગંગોત્રી શ્રદ્ધાના ગોમુખમાંથી ઉદગમ પામે છે. શ્રદ્ધામાં ભાવ-સંવેદનાનું મિશ્રણ રહે છે પ્રેમનો આધાર અને રસની અનુભૂતિ-આ શ્રદ્ધાની વ્યાખ્યા છે. મનમાં એકવાર શ્રદ્ધા દઢ થાય પછી તર્ક-વિતર્કની કોઈ આશંકા રહેતી નથી. જે શ્રદ્ધા અંતઃકરણના ઊંડાણમાં સ્થાપિત થઈ જાય છે. એના રંગમાં જીવ ચેતના રંગાઈ જાય છે. અને પછી એવો જ અનુભવ થવા લાગે છે.

ગીતામાં કહેવાયું છે - “શ્રદ્ધામયોઽયં પુરુષઃ યો પરચુક્કઃ સ એવ સઃ.” અર્થાત જેની જેવી શ્રદ્ધા હોય છે તે એવો જ બની જાય છે જે વ્યક્તિ પોતાને ચોર, અત્યાચારી, મૂર્ખ વગેરે માને છે તેની અંદર એવા જ ગુણ અને લક્ષણો પેદા થાય છે આ જ પ્રમાણે જે પોતાના સંબંધમાં સંત, સજ્જન, શ્રેષ્ઠ હોવાની માન્યતા સેષે છે. તેની અંદર પણ એવી જ વિશેષતાઓ પેદા થાય છે. અંતઃકરણની માન્યતાને અનુસાર જ વ્યક્તિત્વનું ઘડતર થાય છે. બહારના દબાણ કે ઉપદેશની એના પર કોઈ ખાસ અસર પડતી નથી. અધ્યાત્મનો ઉદભવ

શ્રદ્ધારૂપી ગોમુખમાંથી જ થાય છે.

પ્રયત્ન કરીને મનમાં શ્રદ્ધા જગાડવી પડે છે ગંગા દેવી છે. હિમાલય દેવાત્મા છે મૂર્તિ અથવા ગુરુના માધ્યમથી પોતાની ભાવનાઓને પુષ્ટ અને દઢ કરવી પડે છે. આ કાર્યમાં જેને સફળતા મળી જાય, તેણે સમજવું જોઈએ કે લક્ષ્ય સુધી પહોંચવાનો અડધો રસ્તો પાર કરી લીધો. શ્રદ્ધા ન હોય તો ગંગા એક નદી અને હિમાલય પથ્થરોનો એક ઢગલો માત્ર છે દેવ મૂર્તિ એક રમકડું અને ગુરુ એક સાધારણ ક્ષાનો મનુષ્ય માત્ર છે. શ્રદ્ધાના અભાવમાં ભગવાન પણ પ્રકૃતિના એક ઘટક માત્ર હોય તેવું લાગે છે.

શ્રદ્ધા અધ્યાત્મનો પ્રાણ છે જો શ્રદ્ધા ન હોય તો ગાય અને બકરીમાં કોઈ અંતર નથી રહેતું. મંત્ર પણ શબ્દોના સમૂહ હોય તેવું લાગે છે અને એનો જે શબ્દાર્થ હોય છે તેટલું જ એનું મહત્વ હોય તેવું લાગે છે. શ્રદ્ધાના અભાવમાં યજ્ઞાગ્નિ અને સગડીના અગ્નિમાં કોઈ ફરક નથી રહેતો ધાર્મિક કર્મકાંડોનું પણ શ્રમ અને સાધનોના આધારે મૂલ્ય અંકાય છે. પદાર્થ અથવા માન્યતામાં ભાવનાનું આરોપણ કરવામાં આવે છે ત્યારે તેને ભકિત ભાવના કહેવામાં આવે છે. આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે કર્મ નહિ પણ ભાવનાનું મૂલ્ય વધારે છે. ભક્ત અને ભગવાન ભાવનાની દોરીથી બંધાયેલા છે સમર્પણમાં પોતાના અસ્તિત્વનો વિલય થઈ જાય છે. પોતાના મન અને શરીર પર ઈષ્ટ દેવતાનો અધિકાર થઈ જાય છે.

એકલવ્યએ દ્રોણાચાર્યની માટીથી એક મૂર્તિ બનાવી હતી એ મૂર્તિમાં પોતાની શ્રદ્ધાનું આરોપણ કરીને તે બાણ વિદ્યામાં પારંગત બની ગયો હતો. તે બાણ ચલાવવામાં એટલો નિષ્ણાત બની ગયો હતો કે સાચા દ્રોણાચાર્ય પણ પોતાના શિષ્ય કૌરવો-પાંડવોને શખવી શક્યા નહોતા.

મીરાના ગૌરધર ગોપાલ પથ્થરનો એક નાનો સરખો ટુકડો હતો, પણ એમાંથી ભગવાન પ્રગટ થઈને મીરાની સાથે નીચતા હતા. આ એની શ્રદ્ધાનો ચમત્કાર હતો. રાણાએ ઝેરનો પ્યોલો અને સાપનો કર્કડયો મોકલ્યો ત્યારે મીરાએ એનો ખુશીથી સ્વીકાર કર્યો, પણ એનું ઝેર ગૌરધર ગોપાલના શરીરમાં ચાલ્યું ગયું હતું. રામકૃષ્ણ જે કાલીની પૂજા કરતા હતા તેના

ચમત્કારોની કોઈ ગણના નથી. વિવેકાનંદ સાક્ષાત કાલીનાં દર્શન કરીને પાત્ન થઈ ગયા હતા. લોકોએ કાલીને પરમહંસ સાથે ભોજન કરતાં જોઈ હતી આ બધા બ્રહ્માના ચમત્કાર છે. એના અભાષ્યમાં એકલ્ય મીરા અને પરમહંસના હાથમાં પથ્થરના ટુકડામા જોવા મળત. જો પથ્થરમાં ચમત્કારની શક્તિ હોય તો મંદિરોમાં કોઈ ન જાય. પથ્થરની કલાકૃતિઓ જોવા માટે બધા વેપારીની દુકાને જ દોડી જાત. બ્રહ્મા જ અધ્યાત્મની શક્તિ છે. આ બ્રહ્માને દઢ કરવા માટે ઈષ્ટ દેવની સ્થાપના, ગુરુનું વરણ અને ધ્યાન-ધારણા કરવાં પડે છે જો કોઈ ઉચ્ચ કોટિની શક્તિ પ્રત્યે સાધકમા બ્રહ્મા ન હોય અને તે ફક્ત કર્મકાંડ જ કરતો રહે તો એને ઉચ્ચ કોટિની સફળતા કદાપિ ન મળે.

એ શિષ્યે જાહેરાત કરી કે તેની પાસે દરેક પ્રકારના રોગો મટાડવાની દવા છે. દરરોજ હજારો રોગીઓ આવવા લાગ્યા શિષ્ય સૌને પાણી ભરેલા લોટામાં પોતાની શીશીમાંથી એક ટીપું દવા નાખતો એ પાણી પીને લોકો સ્વસ્થ થઈ જતા.

એકવાર શિષ્યના ગુરુને એક ભયંકર રોગ થયો. એમણે શિષ્યની ચમત્કારી દવાના વિષયમાં ચર્ચા સાંભળી તેઓ એની પાસે ગયા. શિષ્યે એમને પણ લોટામાં એક ટીપું દવા નાખીને પાણી પીવડાવી દીધું. ગુરુ જોત જોતામાં સ્વસ્થ થઈ ગયા. એમણે વિચાર્યું કે જો આ દવાનો ભેદ ખબર પડી જાય તો મારી પણ પ્રતિષ્ઠા અને સંપદા વધી જાય. એમણે સાહસ એકદું કરીને શિષ્યને દવાનું રહસ્ય પૂછ્યું. શિષ્યે વિનમ્ર ભાવે બતાવી દીધું કે દરેક ગુરુ પૂર્ણિમા પર હું તમારા પગ ઘોઈને એક શીશી ભરી લઉં છું. એક એક ટીપાથી વર્ષ દરમિયાન હજારો રોગીઓને સ્વસ્થ કરી દઉં છું.

ગુરુ ઉત્સાહમાં આવી ગયા એમણે પણ પોતાના વિસ્તારમાં એવો જ ઢંઢેરો પીટાવ્યો. લોકો આવ્યા ગુરુજીએ પોતાના બંને પગ ચોળી ચોળી ઘોયા અને એક ઘડો પાણી ભરી લીધું. દરેકને એક એક લોટો પીવડાવવા લાગ્યા. એક ટીપું આપવાની પણ કંજુસાઈ ન બતાવી. સૌ અ પાણી પીધું. પણ કોઈનું ફાયદો ન થયો. બધા રોગી નિંદા કરવા લાગ્યા અને લડવા લાગ્યા.

આપું કેમ થયું ? એનું સમાધાન પૂછવા માટે ગુરુ

શિષ્યની પાસે પહોંચ્યા. વિગતવાર રામકહાણી કહી સંભળાવી. શિષ્યે વાત પૂરી થતાં નમ્રતાથી કહ્યું - “દેવ ! મારા મનમાં તમારા પ્રત્યે ઊંડી બ્રહ્મા છે. એ બ્રહ્મા જ પાણીમાં ભળીને પોતાનો ચમત્કાર બતાવે છે.

બીજી પ્રણ આવી એક કથા છે એક સંત ગંગા કિનારે રહેતા હતા. કિનારા પર હોડી ન હોય ત્યારે સામે પાર જનારા લોકોના મનમાં “રામ” મંત્ર બતાવી દેતા. અને કહેતા કે એનું રટણ કરતાં કરતાં પાર નીકળી જશે. બધા સરળતાથી સામે કિનારે પહોંચી જતા.

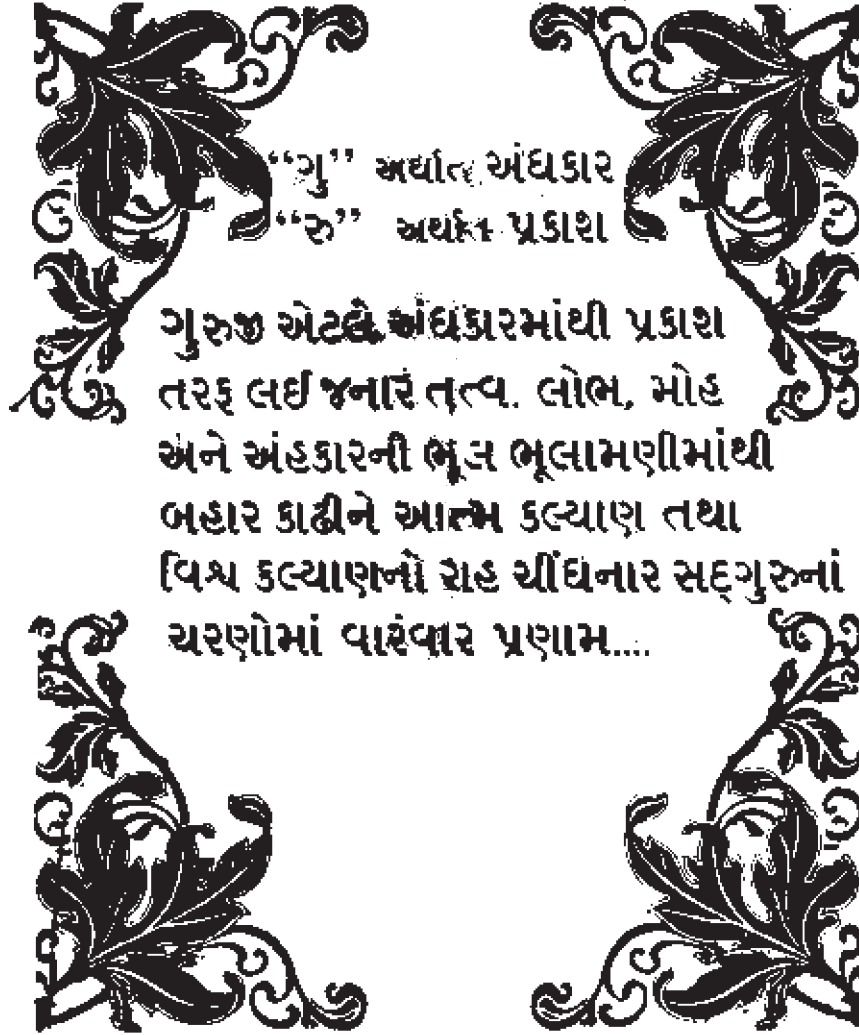
થોડે દૂર એક ફકીર રહેતા હતા. તેઓ પણ આવો જ ચમત્કાર બતાવતા હતા. સામે કિનારે જનારને ખુદાનું નામ બતાવી દેતા અને યાત્રી સકુશળ સામે કિનારે પહોંચી જતા.

એક ચતુર વ્યક્તિએ બંનેનો ભેદ જાણી લીધો. અને બંનેનું મિશ્રણ કરીને વધારે જલદીથી ગંગા પાર કરવાની વાત વિચારી. તે સામે કિનારે જ્યાં માટે રામ-ખુદા, રામ-ખુદા કહેતો કહેતો. નદીમાં ઉતર્યો અને અધવચ્ચે જઈને ડૂબી ગયો.

નારદે વાલ્મીકિને રામનામનો જપ કરવાનું કહ્યું હતું. પરંતુ તેઓ ઊલટું નામ ‘મરા’ - ‘મરા’ જપવા લાગ્યા અને એના પ્રતાપથી ઋષિ બની ગયા.

ઉપરોક્ત ઉદાહરણોના આધારે કહી શકાય છે કે કર્મકાંડોનું-સાધનાના નિયમોનું એટલું મહત્વ નથી. જેટલું કે એમાં રહેલી બ્રહ્મા-ભાવનાનું છે. શંકાશીલ મનથી કરાયેલ કામ પણ એકાગ્રતાપૂર્વક થતું નથી. પછી જ્યારે શાસ્ત્રોમાં બતાવ્યા પ્રમાણેનું ફળ નથી મળતું ત્યારે નિરાશા વ્યાપી જાય છે.

જેઓ ગંભીરતા સાથે સાધના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરવા માગે છે અને એનાં ચમત્કારી પ્રતિફળ જોવા માગે છે તેમણે પોતાના અંતઃ કરણમાં બ્રહ્માનું બીજ વાવવું જોઈએ વિશ્વાસ અને સકલ્પરૂપી ખાતર-પાણીની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. નિમિત્તરૂપથી એવો પાક થશે કે જેના પર ગર્વ કરી શકાય અને સંતોષ પણ થાય. આ એક સુનિમિત્ત તથ્ય છે. અધ્યાત્મ માર્ગના પથિકોએ સૌ પ્રથમ પોતાની બ્રહ્મા દઢ કરવી જોઈએ. જો ગુરુતત્વ પ્રત્યે પૂર્ણ અને સાચું સમર્પણ હશે તો નિમિત્તરૂપથી અનુદાન મળશે. ●

“ગુ” અર્થાત્ અંધકાર
“રુ” અર્થાત્ પ્રકાશ

ગુરુજી એટલે અંધકારમાંથી પ્રકાશ
તરફ લઈ જનાર તત્વ. લોભ, મોહ
અને અંધકારની ભૂલ ભૂલામણીમાંથી
બહાર કાઢીને આત્મ કલ્યાણ તથા
વિશ્વ કલ્યાણનો રાહ ચીંધનાર સદ્ગુરુનાં
ચરણોમાં વાસંવાર પ્રણામ....

સંપાદક - જ્ઞાનકવિ દેવીજીવી સુભા-પ્રકાશક-વિદ્યાવતી સર્વ
કૃત નિર્માણ યોગ્યતા ક્ષમા અનુકરણ કૃત નિર્માણ કેવલ મધુરામ મુનિ